

ASİMA İSAOĞLU ALÇİÇEK

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA
TEZİ

OECD ÜLKELERİNDE MUTLULUK VE EKONOMİ POLİTİKASI
BELİRSİZLİĞİNİN HANEHALKI TÜKETİM HARCAMALARI ÜZERİNE
ETKİSİNİN İKİ AŞAMALI FARK GMM YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

ASİMA İSAOĞLU ALÇİÇEK

İKTİSAT
ANABİLİM DALI

AĞUSTOS 2025

AĞUSTOS 2025

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**OECD ÜLKELERİNDE MUTLULUK VE EKONOMİ
POLİTİKASI BELİRSİZLİĞİNİN HANEHALKI TÜKETİM
HARCAMALARI ÜZERİNE ETKİSİNİN İKİ AŞAMALI
FARK GMM YÖNTEMİ İLE ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

**HAZIRLAYAN
ASİMA İSAOĞLU ALÇİÇEK**

**DANIŞMAN
PROF. DR. M. AKİF ARVAS**

VAN-2025

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**OECD ÜLKELERİNDE MUTLULUK VE EKONOMİ
POLİTİKASI BELİRSİZLİĞİNİN HANEHALKI
TÜKETİM HARCAMALARI ÜZERİNE ETKİSİNİN İKİ
AŞAMALI FARK GMM YÖNTEMİ İLE ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

**HAZIRLAYAN
ASİMA İSAOĞLU ALÇİÇEK**

**DANIŞMAN
PROF. DR. M. AKİF ARVAS**

VAN-2025

KABUL VE ONAY

Asima İsaoglu Alçıçek tarafından hazırlanan “OECD Ülkelerinde Mutluluk ve Ekonomi Politikası Belirsizliğinin Hanehalkı Tüketim Harcamaları Üzerine Etkisinin İki Aşamalı Fark GMM Yöntemi İle Analizi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İKTİSAT Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Prof. Dr. M. Akif Arvas İktisat Teorisi Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum	
Başkan : Prof. Dr. Kerem Karabulut İktisat Politikası Anabilim Dalı, Atatürk Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye : Prof. Dr. Munise Ilıkkın Özgür İktisat Politikası Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye : Doç. Dr. Yıldırım Demir Ekonometri Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye : Doç. Dr. Mustafa Torusdağ İktisat Politikası Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	14 / 08 / 2025
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (14/08/2025).

(İmza)

Asima İsaoglu ALÇİÇEK

Doktora Tezi

Asima İsaoglu ALÇİÇEK

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Agustos, 2025

OECD ÜLKELERİNDE MUTLULUK VE EKONOMİ POLİTİKASI BELİRSİZLİĞİNİN HANEHALKI TÜKETİM HARCAMALARI ÜZERİNE ETKİSİNİN İKİ AŞAMALI FARK GMM YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

ÖZET

Bu çalışma, mutluluk ve ekonomik politika belirsizliğinin hanehalkı tüketim harcamaları üzerindeki etkilerini OECD ülkeleri açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Mutluluk, bireylerin ve hanehalklarının genel refah düzeyini yansıtan önemli bir kavram olarak kabul edilirken, ekonomik politika belirsizliği ise ekonomik karar alma süreçlerini etkileyebilen önemli bir faktördür. Çalışmanın temel hipotezi, mutluluk düzeyinin artmasının hanehalkı tüketim harcamalarını olumlu yönde etkileyeceği yönündedir. Mutlu bireylerin daha yüksek tüketim eğiliminde olduğu ve bu durumun ekonomik büyüme ve istikrar üzerinde olumlu etkiler yaratabileceği varsayılmaktadır. Ayrıca, ekonomik politika belirsizliğinin artmasının ise hanehalkı tüketim harcamalarını olumsuz yönde etkileyebileceği öne sürülmektedir. Belirsizlik ortamında tüketicilerin harcama yapmaktan kaçınabileceği veya daha tedbirli davranabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın metodolojisi iki aşamalı fark GMM yöntemine dayanmakta ve ekonometrik modelin tahmin sonucu elde edilen bulgulara dayanarak, mutluluk düzeyinin ve ekonomik politika belirsizliğinin hanehalkı tüketim harcamaları üzerinde önemli rol oynadığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre, mutluluk düzeyindeki artışlar karşısında hanelerin kümülatif olarak nihai mal ve hizmetlere yaptıkları harcamalar azalırken, ekonomi politikası belirsizliğindeki bir artış ise risk şeklinde algılanmış ve hanehalkları gelecek dönem tüketimlerini öne alarak harcamalarını artırmışlardır. Politika yapıcılar için bu bulgular, ekonomik politika tasarımlarında ve uygulamalarında mutluluk düzeyini artırmaya yönelik politikaların

benimsenmesinin ve ekonomik belirsizliği azaltıcı adımların atılmasının önemini vurgulamaktadır. Diğer yandan, tüketim ve gelir, yaşam beklentisi ve istihdam arasındaki ilişkiler de analiz edilmiş ve her üç değişken ile tüketim arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bulgular arasında, sadece tüketim ve yaşam beklentisi arasındaki ilişki istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Mutluluk, Ekonomi Politikası Belirsizliği, OECD, Fark GMM

Sayfa Sayısı: XII+117

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Akif Arvas

Ph.D.Thesis

Asima İsaoglu ALÇİÇEK

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

August, 2024

**ANALYSIS OF THE EFFECTS OF HAPPINESS AND ECONOMIC POLICY
UNCERTAINTY ON HOUSEHOLD CONSUMPTION EXPENDITURES IN
OECD COUNTRIES USING THE TWO-STAGE DIFFERENCE GMM
METHOD**

ABSTRACT

This study examines the effects of happiness and economic policy uncertainty on household consumption expenditures in OECD countries. While happiness is considered a vital concept that reflects the general welfare level of individuals and households, economic policy uncertainty is a significant factor affecting economic decision-making processes. The study's central hypothesis is that increasing happiness will have a positive impact on household consumption expenditures. It is assumed that happy individuals tend to consume more, and this may have positive effects on economic growth and stability. Additionally, it is suggested that increased economic policy uncertainty may negatively affect household consumption expenditures. It is believed that in an environment of uncertainty, consumers may be more cautious about spending. The methodology of the study is based on the two-stage difference GMM method and according to the findings obtained from the estimation of the econometric model, the level of happiness and economic policy uncertainty play an important role in household consumption expenditures. According to the results, while increases in the level of happiness lead to a decrease in total household spending on final goods and services, an increase in economic policy uncertainty was perceived as a risk, and households increased their expenditures by postponing future consumption. For policymakers, these findings underscore the importance of adopting policies to

enhance happiness levels and incorporating measures to mitigate economic uncertainty in economic policy design and implementation. On the other hand, the relationships between consumption and income, life expectancy, and employment were also analyzed, and a positive relationship was found between all three variables and consumption. Among the findings, only the relationship between consumption and life expectancy was not found to be statistically significant.

Key Words: Consumption, Happiness, Economic Policy Uncertainty, OECD, Difference GMM

Quantity of Pages: XII+117

Supervisor: Prof. Dr. M. Akif Arvas

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XI
TABLolar DİZİNİ	XII
ŞEKİLLER DİZİNİ	XIII
GİRİŞ.....	1
1. KAVRAMSAL OLARAK MUTLULUK	3
1.1. Mutluluğun Tanımı.....	3
1.2. Mutluluğun Türleri	4
1.2.1. Duygusal (Hedonik) Mutluluk	5
1.2.2. Kognitif Mutluluk	5
1.3. Mutluluğun Göstergeleri	6
1.3.1. Maddi Yaşam Koşulları	7
1.3.1.1. Gelir ve Servet.....	7
1.3.1.2. İş ve Kazanç	8
1.3.1.3. Konut.....	8
1.3.2. Yaşam Kalitesi	9
1.3.2.1. Sağlık Durumu	10
1.3.2.2. İş ve Yaşam Dengesi	11
1.3.2.3. Eğitim ve Beceri.....	12
1.3.2.4. Sosyal Bağlantılar	12
1.3.2.5. Sivil Katılım ve Yönetişim	13
1.3.2.6. Çevre Kalitesi.....	14
1.3.2.7. Kişisel Güvenlik.....	14
1.3.2.8. Öznel Refah.....	15
1.3.3. Farklı Sermaye Türlerini Koruma	16
1.3.3.1. Ekonomik Sermaye	17
1.3.3.2. İnsan Sermayesi	18
1.3.3.3. Sosyal Sermaye	18

1.3.3.4. Doğal Sermaye	19
1.4. Mutluluğun Ölçülmesi.....	20
1.4.1. Öz Bildirim Anketleri	21
1.4.2. Deneyim Örneklemesi.....	21
1.4.3. Biyolojik Belirteçler.....	22
1.4.4. Büyük Veri Yaklaşımları	22
2. EKONOMİ POLİTİKASI BELİRSİZLİĞİ.....	24
2.1. Ekonomi Politika Belirsizliğinin Tanımı	24
2.2. Ekonomi Politikası Belirsizliğinin Kaynakları.....	24
2.3. Politika Belirsizliğinin Ölçülmesi	26
2.3.1. Finansal Piyasa Göstergelerine Yönelik Belirsizlik Ölçümleri	27
2.3.2. Tahmine Yönelik Belirsizlik Ölçümleri.....	27
2.3.3. Spekülasyonlara Yönelik Belirsizlik Ölçümleri.....	28
2.4. Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksleri	28
2.4.1. Ülke Düzeyinde Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksleri	30
2.4.2. Evrensel Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksleri	30
2.4.2.1. Küresel Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksi (GEPU)	30
2.4.2.2. Dünya Belirsizlik Endeksi (WUI).....	31
2.5. Ekonomi Belirsizliğinin Makroekonomik Etkileri	32
2.5.1. Yatırım	32
2.5.2. İstihdam ve İşgücü Piyasaları	33
2.5.3. Finansal Piyasalar.....	35
2.6. Ekonomideki Belirsizliğin Hanehalkları Üzerindeki Etkileri	36
2.6.1. Tüketim	37
2.6.2. Tasarruf	38
2.6.3. Borçlanma	39
2.7. Politika Belirsizliğinin Azaltılması	39
2.7.1. Açık İletişim.....	40
2.7.2. Tutarlı Politika	41
3. HANEHALKI TÜKETİM HARCAMALARI	43
3.1. Tüketimin Tanımı.....	43
3.2. Tüketim Harcaması	44
3.3. Tüketim Harcamaları Üzerinde Etkili Olan Faktörler.....	45
3.3.1. Ekonomik Faktörler	45

3.3.1.1. Gelir	46
3.3.1.2. Zenginlik	46
3.3.1.3. Tüketim Yeteneği ve Geçmiş Tüketim	47
3.3.1.4. Faiz Oranları.....	47
3.3.1.5. Enflasyon	48
3.3.1.6. Beklentiler	48
3.3.2. Demografik Etkenler	49
3.3.3. Psikolojik Faktörler.....	50
3.3.4. Sosyo-Kültürel Faktörler.....	51
3.4. Tüketim Teorileri	52
3.4.1. Mutlak Gelir Teorisi.....	52
3.4.2. Nispi Gelir Teorisi.....	53
3.4.3. Ömür Boyu Gelir Teorisi	55
3.4.4. Sürekli Gelir Teorisi.....	56
3.4.5. Rassal Yürüyüş Teorisi	57
3.5. Tüketim ve Refah İlişkisi	59
3.5.1. Yaşam Memnuniyeti	60
3.5.2. Deneyimsel Tüketim	62
3.5.3. Prososyal Harcamalar.....	63
3.6. Politika Çıkarımları	64
3.6.1. Hanehalkı Tüketiminin Desteklenmesi	64
3.6.2. Sürdürülebilir Tüketimin Teşvik Edilmesi	65
4. LİTERATÜR TARAMASI	68
4.1. Mutluluğun Hanehalkı Tüketim Harcamaları Üzerine Etkisine Yönelik Çalışmalar	68
4.2. Tek Ülkeli Çalışmalar	68
4.2.1. Çok Ülkeli Çalışmalar.....	70
4.3. Ekonomi Politika Belirsizliğinin Hanehalkı Tüketim Harcamalarına Etkisine Yönelik Çalışmalar	72
4.3.1. Tek Ülkeli Çalışmalar	73
4.3.2. Çok Ülkeli Çalışmalar.....	74
4.4. Türkiye’de Ekonomi Politika Belirsizliği, Mutluluk ve Tüketim Harcamalarına Yönelik Çalışmalar	75
5. EKONOMETRİK MODEL, YÖNTEM VE TAHMİN SONUÇLARI.....	76

5.1. Veri Seti ve Ekonometrik Model.....	77
5.1.1. Veri Seti	77
5.2. Ekonometrik Model.....	82
5.2.1. Yöntem.....	84
5.2.1.1. Panel Veri Yöntemi.....	84
5.2.1.2. Yatay Kesit Bağımlılığı	87
5.2.1.4. Panel Birim Kök Testi.....	92
5.2.1.5. İki aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM).....	95
5.3. Ekonometrik Model Tahmin Sonuçları.....	100
5.3.1. Modelin Tanımlayıcı İstatistikleri.....	100
5.3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Eğim Homojenliği Test Sonuçları.....	101
5.3.3. Panel Birim Kök Test Sonuçları	102
5.3.4. Dinamik Panel Veri Tahmin Sonuçları	104
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	110
KAYNAKÇA	118
ÖZGEÇMİŞ.....	145

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

EPU

Ekonomik Politika Belirsizliği Endeksi

GEPU

Küresel Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksi

GMM

Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi

GSYH

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

OECD

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

SURE

Görünüşte İlgisiz Regresyon

WUI

Dünya Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksi

WHOQOL

Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi İndeksi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 5.1. Değişkenlerin Adı, Tanımı, Kaynağı ve Beklenen İşareti	83
Tablo 5.2. Modelin Tanımlayıcı İstatistikleri.....	100
Tablo 5.3. Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları	101
Tablo 5.4. Eğim Homojenliği Testi	102
Tablo 5.5. Panel Birim Kök Test Sonuçları	102
Tablo 5.6. Korelasyon Matrisi.....	104
Tablo 5.7. Çoklu Doğrusal Bağıntı testi (bağımlı değişken: lcons)	105
Tablo 5.8. Dinamik panel tahmin sonuçları (bağımlı değişken: lcons).....	106

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Mutluluk Türleri	4
Şekil 2.1. Ekonomik Politika Belirsizliği Endeksleri	29
Şekil 2.2. OECD ve Türkiye İçin Doğrudan Yabancı Yatırım (FDI) Değerleri	33
Şekil 2.3. OECD ve Türkiye İçin İstihdam Oranları (1990-2022)	34
Şekil 2.4. Ekonomi Belirsizliğinin Hanehalklarının Davranışları Üzerindeki Etkileri	36
Şekil 2.5. OECD ve Türkiye İçin Nihai Tüketim Harcamaları.....	38
Şekil 3.1. Mutlak Gelir Hipotezi.....	53
Şekil 3.2. Nispi Gelir Hipotezi.....	54
Şekil 3.3. Ömür Boyu Gelir Hipotezi	56
Şekil 5.1. Dünya Mutluluk Raporu (2022)	79
Şekil 5.2. ABD ve Avrupa'nın Ekonomi Politika Belirsizlik Endeksleri (1985-2022)	81

ÖNSÖZ

Tez çalışma dönemim boyunca her adımı incelikle takip eden ve bu süreçte çalışmalarını yakından takip ederek danışmanlık görevini üstlenen Prof. Dr. M. Akif ARVAS'a teşekkür ederim. Ayrıca tez izleme ve tez savunma komitelerinde jüri üyesi olarak yer alan ve değerli geri dönüşleri ve değerlendirmeleri için Prof. Dr. Kerem Karabulut, Prof. Dr. Munise Ilıkkan Özgör, Doç. Dr. Yıldırım Demir ve Doç. Dr. Mustafa Torusdağ hocalarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim. Bunun dışında, varlığıyla bana her zaman güç ve ilham veren sevgili eşim Yunus'a ve aileme minnettarlarımı sunuyorum.

Asima İsaoglu Alçiçek

GİRİŞ

Ekonomi literatüründe, Adam Smith'in Ulusların Zenginliği'ndeki şu ünlü iddiası kadar yanlış anlaşılmaya maruz kalan az sayıda ifade vardır: “Tüketim tüm üretimin tek ve nihai amacıdır ve üreticinin çıkarları, yalnızca tüketicinin çıkarlarını teşvik etmek için gerekli olduğu ölçüde dikkate alınmalıdır. Bir iktisatçıya göre Smith'in, tüketimin tüm üretimin tek ve nihai amacı olduğu iddiası aslında apaçık ortadadır. Bu iddianın doğruluğunu inkâr etmek saçmalıktır. Ancak pek çok kişi (neredeyse ekonomist olmayanların tümü) buna katılmayabiliyor. İktisatçı olmayanların iktisatçılardan bu farklılığının nedeni, “tüketim” kelimesinin iktisatçı olmayanların zihninde iktisatçılarınkinden çok farklı bir anlam çağrıştırmasıdır. Bir iktisatçı için “tüketim” ekonomik faaliyetin nihai amacı olarak tanımlanır. Tüketim arzularınız, hayattan memnuniyetinize doğrudan olumlu katkı sağlayacağına inandığınız şeylerdir. “Tüketim malları” ise, bunları kullanarak doğrudan tüketim arzularınızı tatmin etmenizi sağlayacağına inandığınız mallardır (ve hizmetlerdir).

Öte yandan tüketimin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkileri hakkında çok az şey bilinmektedir. Bireyler harcanabilir gelirlerini gıda, dayanıklı tüketim malları ve ev eşyaları gibi çeşitli tüketim kategorilerine harcıyor; ancak bunlardan hangisinin mutluluğumuza en çok katkıda bulunduğunu, özellikle de ne tür tüketimin ve hangi tüketim karışımlarının ne tür insanlar için en fazla mutluluğu sağladığını bilmiyoruz. Tüketicilerin ihtiyaçları konusunda tam olarak bilgilendirilmesi ve rasyonel davranması durumunda bu sorun değildir, ancak klasik ekonominin bu varsayımının gerçekte pek karşılanmadığını biliyoruz. İnsanlar gelirlerini kendilerini daha mutlu etmeyecek şekillerde harcayabilirler. Kahneman ve diğerleri (1997) açısından: 'beklenen' fayda her zaman daha sonra 'tecrübe edilen' faydaya uymaz.

Bu çalışmanın amacı bireylerin nihai mal ve hizmetlere yaptığı tüketim harcamalarının bireylerin mutluluk düzeylerinden, tüketimlerini doğrudan etkileyecek enflasyon, faiz oranı ve yeni vergi paketleri gibi politika belirsizliğinden, hatta gelirlerinden ve yaşam beklentileri gibi birtakım faktörlerden etkilendiğini ampirik olarak analiz etmektir. Diğer çalışmalardan farklı olarak ilk kez bu çalışma ile, esasen, geniş tanımlı mutluluk değişkeni ile yine yeni ve geniş tanımlı ekonomi politikası belirsizliği değişkenlerinin makro düzeyde ölçülmüş OECD'ye üye ülkelerin

hanehalklarının tüketim harcamaları üzerine etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmada ele alınacak bölümler aşağıdaki düzende sıralanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, kavramsal olarak mutluluğun ne olduğundan, türlerinin neler olduğu ve mutlululuğu ölçmek için yaygın olarak hangi endekslerin kullanıldığına değinilmiştir.

İkinci bölümde, ekonomi politikası belirsizliğinin (epu) ne olduğu ve belirsizliği ölçmek için hangi yöntemlerin kullanıldığı ele alınmıştır. Belirsizliğin tüketime etkileri de ayrıca ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, hanehalkı tüketim harcamalarının tanımı, tüketimde etkili olan faktörler ve tüketim teorilerine yer verilmiştir. Tüketim- refah ilişkisi ve politika önlemleri de ayrıca irdelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümü yerli ve yabancı çalışmalara ayrılırken, bu çalışmaların sonuçları titizlikle özetlenmiştir.

Beşinci ve son bölümde ise, kullanılan veri seti, ekonometrik model ve izlenen yöntemle ilgili detaylı bilgiler verildikten sonra modelin fark GMM ile tahmin sonuçlarına ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Sonuç ve öneriler kısmında bulgular topluca değerlendirilmiş ve bazı politika önermeleri yapılmıştır.

1. KAVRAMSAL OLARAK MUTLULUK

Bu bölümde mutluluk kavramsal olarak ele alınmıştır. Mutluluk kavramı uzun zamandır araştırılan önemli kavramlardan biridir. Kavramın nasıl tanımlandığı ve insan davranışları ile ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar, mutluluk hakkında bazı temel bilgiler sağlamaktadır. Bu çalışmada mutluluğun felsefe ve psikolojik bağlamda tanımlanması, mutluluğun türleri, mutluluğun göstergeleri ve mutluluğun ölçülmesi konularından bahsedilecektir.

1.1. Mutluluğun Tanımı

Mutluluk kavramı felsefe ve psikoloji alanında ele alınmaktadır. Felsefede mutluluk, insanın doyum ve huzur içinde olması olarak tanımlanmaktadır (Seligman, 2011). Felsefede mutluluk genellikle haz ya da tatmin olarak tanımlanmıştır (Russell, 1930). Psikolojide ise mutluluğun çok boyutlu bir kavram olduğu düşünülmektedir. Diener, Kesebir ve Tov (2009) mutluluğu insanın pozitif duygulanım, yaşamdan tatmin ve anlamlılık algısı boyutlarında tanımlamıştır. Bu tanıma göre mutluluk hem duygusal hem de kognitif bileşenleri olan çok yönlü bir kavramdır. Pek çok araştırmacı da mutluluğun sağlıklı işlevsellik, başa çıkma stratejileri ve kişilerarası ilişkiler gibi psikolojik iyi oluşun bir göstergesi olduğunu varsaymaktadır (Lyubomirsky, King ve Diener, 2005; Seligman, 2011). Dolayısıyla mutluluk hem duygusal hem de bilişsel olarak insanın iyi hissetmesi olarak tanımlanabilir. Ayrıca psikolojide mutluluğun çok boyutlu bir kavram olduğu da düşünölmeye başlanmıştır (Kahneman, 1999).

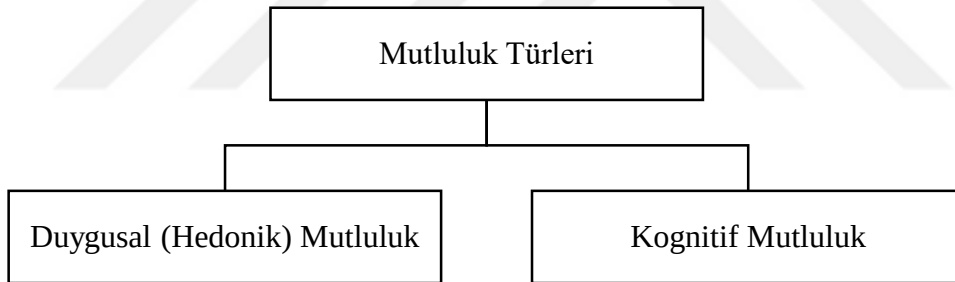
Erken psikolojik tanımlamalara göre mutluluk, pozitif duygulanım ya da duygusal iyi oluş olarak belirlenmiştir (Bradburn, 1969). Ancak daha sonra bilişsel değerlendirmelerin de mutluluğu etkilediğı görüşü ortaya atılmıştır (Andrews ve Withey, 1976). Diener ve arkadaşları (1985) mutluluğun hem duygusal hem de bilişsel boyutlarının birlikte ele alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Günümüzde mutluluğun en yaygın kavramsal tanımı, Diener vd. (2009) ortaya koyduğu üç bileşenli tanımdır. Buna göre mutluluk; bireyin pozitif duygusal deneyimlerini, yaşamdan doyumluluğunu ve anlamlılık algısını içermektedir. Bu tanım hem duygusal hem de kognitif boyutları bir arada ele alarak mutluluğu çok yönlü olarak tanımlamıştır. Günümüzde de çoğu araştırmacı mutluluğu bu üç bileşenli

şekilde kavramaktadır. Dolayısıyla mutluluk kavramı zaman içinde genişleyen bir tanım kazanmış ve günümüzde hem duygusal hem de bilişsel boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu sayede mutluluğun çok yönlü yapısı anlaşılmalı çalışılmaktadır.

1.2. Mutluluğun Türleri

Mutluluk kavramının çok boyutlu algılanması sonucu mutluluğun farklı türlerinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda mutluluğun iki temel türü; duygusal mutluluk ve kognitif mutluluk olarak ifade edilmektedir. Duygusal mutluluğun araştırmalarda birincil mutluluk türü olarak ele alınmasının nedeni, mutluluğu duygusal olarak tanımlayan felsefi görüşlerin uzun süre hâkim olmasıdır. Ancak son dönemde kognitif değişkenlerin de mutluluğu etkilediğinin anlaşılmasıyla birlikte, mutluluğun bu iki boyutun birlikte değerlendirilmesi gerektiği kabul edilmeye başlamıştır (Andrews ve Withey, 1976; Diener, 1984; Diener vd., 1985). Mutluluk türleri Şekil 1.1’de gösterilmiştir.

Şekil 1.1. Mutluluk Türleri

Kaynak: Andrews ve Withey, 1976

Andrews ve Withey (1976) mutluluğu ilk kez hem duygusal hem de kognitif boyutlarıyla ele alan çalışmalardan biridir. Araştırmacılar mutluluğun pozitif duygulanım boyutunun yanı sıra, doyum ve anlam boyutları üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Diener (1984) ve Diener vd. (1985) da mutluluğu duygusal mutluluk ve kognitif mutluluk olmak üzere iki boyutta tanımlamışlardır. Böylece mutluluk kavramının hem duygusal hem de bilişsel olarak ele alınması gerektiği kabul görmüştür. Bu mutluluk türleri aşağıda tanımlanmıştır.

1.2.1. Duygusal (Hedonik) Mutluluk

Duygusal mutluluk ya da hedonik mutluluk, bireylerin pozitif duygular (örn. mutluluk, neşe, zevk) deneyimleme düzeyleriyle ilgilidir (Kahneman, 1999). Diğer bir ifadeyle duygusal mutluluk, bireyin mutluluk ve tatmin gibi olumlu duyguları deneyimleme sıklığı ve şiddeti olarak tanımlanır (Lyubomirsky, 2001). Erken dönem psikolojik araştırmalar mutluluğu temelde duygusal iyi oluş olarak tanımlamıştır (Bradburn, 1969; Andrews ve Withey, 1976). Buna göre bireyin olumlu duyguları deneyimleme sıklığı ve yoğunluğu, onun duygusal mutluluk düzeyini yansıtmaktadır.

Duygusal mutluluğun bileşenleri arasında mutluluk, zevk, neşe, tatmin, gurur gibi olumlu duygular sayılabilir (Diener, 1984). Bu duyguların sıklıkla ve yoğun şekilde yaşanması, bireyin hedonik mutluluk düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan stres, keder, kızgınlık gibi olumsuz duyguların az deneyimlenmesi de mutluluğa katkıda bulunmaktadır (Lyubomirsky vd., 2005).

Duygusal mutluluğun ölçümünde sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri, bireylerden geçmişteki mutluluklarını derecelendirmelerini veya anketlerde mutluluklarıyla ilgili ifadeleri onaylama derecelerini belirtmelerini istemektir. Duygusal mutluluğun ölçümünde genellikle öz bildirime dayalı anketler kullanılmaktadır. Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (PANAS; Watson, Clark ve Tellegen, 1988), Oxford Mutluluk Ölçeği (Hills ve Argyle, 2002), Genel Mutluluk Ölçeği (Diener vd., 1985) bu alandaki bazı yaygın ölçek örneklerindendir. Bu ölçeklerde bireylere geçmiş bir süreçte (örn. hafta, ay) hissettikleri duyguları derecelendirmeleri istenmektedir. Elde edilen puanlar toplamı, bireyin hedonik mutluluk seviyesini yansıtmaktadır.

1.2.2. Kognitif Mutluluk

Kognitif mutluluk kavramsal olarak duygusal mutluluğa karşıt bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Kahneman, 1999). Kognitif mutluluk, bireyin genel yaşam doyumunu ve yaşamdan anlam bulma düzeyiyle ilgilidir (Diener, 1984). Diğer bir ifadeyle, kognitif mutluluk bireyin yaşamının anlamlı ve hedeflerine ulaşması açısından değerlendirilmesini kapsar (Ryan ve Deci, 2001). Burada odak noktası bireyin, yaşamdan doyumunu, yaşam amacının varlığı ve anlamlılık algısı gibi kognitif

boyutlardır (Andrews ve McKennell, 1980). Diğer bir deyişle, bireyin kendi yaşamı hakkındaki bilişsel değerlendirme ve yorumları kastedilmektedir.

Kognitif mutluluk, kapsamlı bir şekilde bireyin yaşamdan ne derece memnun ve tatmin olduğu ile ilgilidir (Pavot ve Diener, 1993). Yaşamdan doyum, mutlu bir hayat yaşadığına dair inanç, yaşamın anlamlı ve değerli olduğu algısı kognitif mutluluğun temel bileşenlerindendir (Deiner vd., 1985). Kognitif mutluluk genellikle kişisel ve sosyal kaynaklar, kişisel gelişim ve başarılar, sağlık ve güvenlik gibi faktörlere dayalı oluşturulan değerlendirmelerle ilgilidir (Diener vd., 1998).

Kognitif mutluluğun ölçümünde ise genellikle yaşam kalitesi, yaşam amacı, yaşamdan doyum gibi kavramlara odaklanan ölçekler kullanılmaktadır. Örneğin Yaşam Amaçları Ölçeği (Crumbaugh ve Maholick, 1964; Diener vd., 1985; Steger vd., 2006), Yaşam Doyum Ölçeği (Pavot ve Diener, 1993) ve Yaşam Kalitesi Ölçeği (WHOQOL-100; WHOQOL Group, 1998) bu tür ölçeklerden bazılarıdır. Bireyler bu ölçeklerde yaşamları hakkındaki kognitif değerlendirmelerini ifade etmektedir. Bu ölçeklerde bireylerden genel olarak yaşamdan doyum düzeylerini ya da yaşamlarını anlamlı bulma derecelerini bildirmeleri istenir. Böylece bireylerin kognitif değerlendirmelerine dayalı mutluluk düzeyleri ölçülmeye çalışılır.

1.3. Mutluluğun Göstergeleri

Mutluluk kavramının anlaşılabilmesi ve ölçülebilmesi için belirli göstergelerin incelenmesi gerekmektedir. Literatürde mutluluğun çeşitli biyolojik, psikolojik ve sosyoekonomik göstergelerle ölçülebileceği belirtilmektedir (Diener, 1984; Kahneman ve Deaton, 2010). Bu göstergeler sayesinde bireylerin mutluluk düzeyleri hakkında somut verilere ulaşılabilmektedir. Ayrıca toplum düzeyinde mutluluk eğilimleri ve faktörleri daha iyi analiz edilebilmektedir. Dolayısıyla mutluluğu ölçen göstergelerin belirlenmesi ve incelenmesi oldukça önemlidir.

Mutluluğu yansıtan göstergeler hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ele alınabilmektedir. Bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlık düzeyleri, yaşam doyumları, sosyal ilişkileri gibi psikolojik göstergeler mutluluklarını yansıtmaktadır. Toplumsal düzeyde ise ülke ekonomisi, eğitim sistemi, sosyal refah programları gibi somut göstergeler mutluluk düzeyi hakkında ipucu vermektedir (Helliwell, Huang ve Wang,

2019). Her iki düzeydeki göstergelerin bir araya getirilmesi bütüncül bir anlayış kazanılmasını sağlamaktadır.

Mutluluk göstergelerinin belirlenmesi ve analizi, politika geliştirme süreçlerine de katkı sağlayabilmektedir. Var olan politikaların etkinliği bu göstergeler ışığında değerlendirilebilir. Yeni politikaların odağı ve içeriği göstergelere dayandırılarak belirlenebilir. Örneğin sağlık, eğitim, gelir dağılımı gibi alanlarda hazırlanan programların mutluluk üzerindeki etkisi takip edilebilmektedir (Frey ve Stutzer, 2002). Böylece politikalar daha fonksiyonel hale getirilebilmektedir.

Sonuç olarak, mutluluğu yansıtan göstergelerin belirlenmesi ve analizi hem bireylerin hem toplumların refah düzeyleri hakkında bilgi sağlamakta, hem de daha etkin politika geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu göstergelerin incelenmesi oldukça önemli görülmektedir. Bu bağlamda mutluluğun göstergeleri maddi yaşam koşulları, yaşam kalitesi ve farklı sermaye türlerini koruma başlıkları altında üç başlık altında incelenmiştir.

1.3.1. Maddi Yaşam Koşulları

Maddi yaşam koşulları, mutluluğu etkileyen önemli göstergelerden biridir. Literatürde yapılan çalışmalar (Kahneman ve Deaton, 2010; Howell ve Howell, 2008; Diener ve Biswas-Diener, 2002; Lucas vd., 2004; Goldsmith vd., 1997) bireylerin gelir ve servet düzeyi, iş ve kazanç durumları, konut koşullarının mutlulukları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu başlık altında söz edilen alt göstergeler ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1.3.1.1. Gelir ve Servet

Gelir düzeyi, mutluluk üzerinde pozitif yönde etkili olan önemli bir unsurdur (Kahneman ve Deaton, 2010). Ancak bu ilişkinin doygunluk eğrisi şeklinde olduğu belirtilmektedir. Düşük gelir seviyelerinde artan gelir mutluluğu da artırırken, orta-üst seviyelerden sonra etkisi azalmaktadır (Howell ve Howell, 2008). Ayrıca gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin, kişiden kişiye değişiklik gösterdiği ifade edilmektedir (Clark ve Oswald, 1996).

Servet düzeyi de benzer şekilde araştırılmıştır. Literatürde servetin belirli bir seviyeden sonra mutluluğu daha az etkilediği ifade edilmektedir (Kahneman ve

Deaton, 2010). Servetteki artışlar mutluluğu daha az arttırırken, servetin kaybı mutluluğu daha çok azaltmaktadır (Diener ve Biswas-Diener, 2002). Bu durum servetin mutluluk için güvence sağladığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

1.3.1.2. İş ve Kazanç

İstihdam durumu ve kazanç düzeyi de mutluluğu etkileyen önemli maddi faktörlerdendir. İşsizlik mutluluğu düşürürken, iş sahibi olmak mutluluğu tetikleyici etki göstermektedir (Lucas, Clark, Georgellis ve Diener, 2004). Ancak iş doyumunun da etkili olduğu belirtilmektedir (Warr, 2007).

Gelir düzeyinin artmasının yanı sıra işten elde edilen manevi doyum ve statünün de mutluluğa katkısı vardır (Goldsmith, Veum ve Darity, 1997). Bununla birlikte çalışma saatlerinin fazla olması mutluluğu azaltabilir (Griffeth, Horn ve Gaertner, 2000). Dolayısıyla işin koşulları, doyum ve statüsü mutluluk için önem taşımaktadır.

1.3.1.3. Konut

Barınma, bir bireyin mutluluğunu önemli ölçüde etkileyebilen yaşam koşullarının çok önemli bir yönüdür. Araştırmalar, konut kalitesinin ve çeşitli boyutlarının öznel refahı ve genel yaşam memnuniyetini etkileyebileceğini göstermiştir (Kumar ve Garg, 2021). Konut koşulları, konutun kullanım durumu, hane yapısı, fiziksel çevre ve satın alınabilirlik gibi faktörleri kapsamaktadır (Hidaka, Endo, Kasuga ve Masuishi, 2020).

Konut koşulları da mutluluğu belirleyen maddi göstergeler arasındadır. Sağlıksız, yetersiz ve pahalı konutlar mutluluğu azaltırken (Lundberg, Kristenson ve Starrin, 2009); mülkiyet hakkına sahip, geniş ve kaliteli konutlar mutluluğu artırma eğilimindedir (Sin vd., 2011). Konutun sağladığı huzur, güvenlik ve statü de mutluluk açısından önem taşımaktadır.

Ev içi ortamın yaşlı yetişkinlerin mutluluğunda önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur (Pekalee ve Gray, 2023). Bununla birlikte, konut koşullarının mutluluk üzerindeki etkisine ilişkin araştırmaların az gelişmiş ülkelerde nispeten nadir olduğunu belirtmek gerekir (Pekalee ve Gray, 2023). Bireylerin evlerine sahip olmaları veya kiralamaları anlamına gelen konutta oturma durumu, öznel mutlulukla

ilişkili önemli bir faktör olarak tanımlanmıştır (Hidaka vd., 2020). Ev sahibi olmanın, bireylere istikrar ve güvenlik duygusu sağladığı için mutluluk duygusuna katkıda bulunduğu bulunmuştur (Zhang ve ark., 2019). Ayrıca, ev sahibi olmak likidite kısıtlamalarını hafifletebilir ve önleyici tasarrufları azaltarak mutluluğu daha da artırabilir (Zhang vd., 2019).

Konutun fiziksel ve sosyal çevresi de konut sakinlerinin mutluluğunda önemli bir rol oynamaktadır (Kumar vd., 2021). Çeşitli yeşil alanlar ve olumlu deneyimler sağlayan konut çevrelerinin fiziksel ve zihinsel olarak mutlu ve sağlıklı yaşama katkıda bulunduğu görülmüştür (Han ve Kim, 2019). Satın alınabilirlik, konutun mutluluğu etkileyebilecek bir diğer önemli yönüdür. Yüksek konut fiyatlarının ulusal mutluluk üzerinde olumsuz etkileri olduğu, tüketim uyumsuzluğuna ve iş seçimi sorunlarına yol açtığı tespit edilmiştir (Ke ve Lu, 2021). Ayrıca, konut ortamının ruh sağlığı üzerinde de etkisi olabilir. Araştırmalar, konut ortamının iyileştirilmesinin yaşlı insanların işlevsel becerilerinin azalmasına uyum sağlamalarına yardımcı olabileceğini, anksiyete ve depresyon prevalansını azaltabileceğini ve günlük yaşamda mutluluk ve bağımsızlığı teşvik edebileceğini göstermiştir (Chen vd., 2021).

Genel olarak konut, bir bireyin mutluluğunu önemli ölçüde etkileyebilen yaşam koşullarının kritik bir bileşenidir. Konut kirası durumu, fiziksel ve sosyal çevre, satın alınabilirlik ve ev içi ortam gibi faktörlerin tümü, konutla ilgili mutluluğun belirlenmesinde rol oynamaktadır. Bu faktörlerin anlaşılması ve ele alınması, genel refahın ve yaşam memnuniyetinin iyileştirilmesine katkıda bulunabilir. Konut koşulları da mutluluğu belirleyen maddi göstergeler arasındadır. Sağlıksız, yetersiz ve pahalı konutlar mutluluğu azaltırken (Lundberg ve Kristenson, 2008); mülkiyet hakkına sahip, geniş ve kaliteli konutlar mutluluğu arttırma eğilimindedir. Konutun sağladığı huzur, güvenlik ve statü de mutluluk açısından önem taşımaktadır.

1.3.2. Yaşam Kalitesi

Yaşam kalitesi, bireylerin sağlık, ekonomi, çevre, eğitim, ulaşım, barınma gibi temel alanlardaki memnuniyet düzeylerini kapsayan geniş bir kavramdır. Literatürde yaşam kalitesinin ölçülmesinde kullanılan parametrelerden biri olan ve dolayısıyla mutlulukla yakından ilişkili olduğu belirtilen önemli bir göstergedir (Veenhoven, 1996).

Yaşam kalitesi kavramı ilk olarak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından geliştirilmiştir. Buna göre yaşam kalitesi, bireyin kültür/değer sistemi içinde yaşadığı ortamda, sağlık durumu, bağımsızlık düzeyi, sosyal ilişkileri ve kişisel inançları ile ilişkilidir (WHO, 1995). Bu tanım doğrultusunda daha sonra geliştirilen ölçeklerle yaşam kalitesi geniş bir perspektiften ele alınmıştır.

Yaşam kalitesi ölçekleriyle bireyler sağlık, iş ya da eğitim alanındaki tatminlerini çeşitli maddeler üzerinden değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeler toplam puan şeklinde yaşam kalitesi düzeyini yansıtmaktadır. Örneğin uzun formdaki "WHOQOL-100" ölçeği fiziksel, psikolojik, sosyal ve çevresel yaşam alanları üzerinden 100 maddeden oluşmaktadır (WHOQOL Group, 1998).

Yapılan çalışmalar yaşam kalitesi ve mutluluk arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir (Veenhoven, 2008). Özellikle fiziksel ve psikolojik iyi oluş, tatminkâr sosyal ilişkiler, destekleyici çevre koşullarının hem yaşam kalitesini hem mutluluğu tetiklediği belirtilmektedir. Yaşam kalitesini hastalık, yoksulluk gibi düşüren etmenlerin aksine bu unsurlar mutluluk için birer kaynak oluşturmaktadır (Diener ve Suh, 1997). Böylece yaşam kalitesi geniş anlamıyla bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılandığı bir yaşamı ifade etmektedir. Bu anlamda özellikle; sağlık durumu, iş ve yaşam dengesi, eğitim ve beceri, sosyal bağlantılar, sivil katılım ve yönetişim, çevre kalitesi, kişisel güvenlik ve öznel refahın yaşam kalitesini etkilediği söylenebilir.

1.3.2.1. Sağlık Durumu

Yaşam kalitesini oluşturan boyutlardan biri olan sağlık durumu, mutluluğun önemli belirleyicilerinden biridir. Literatürde gerçekleştirilen pek çok çalışma, bireylerin sağlık algısı ve fiziksel işlevsellikleri ile mutluluk ve yaşam doyumları arasında anlamlı ilişkiler bulmuştur (Okun ve George, 1984; Matsumoto, 1999). Bu bağlamda sağlık koşullarının, bireylerin genel yaşam kalitesi ve mutluluk düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Sağlık sorunlarının varlığı, bireylerin yaşam kalitesini ve mutluluk düzeylerini düşürür niteliktedir (Ferrans, 2005). Özellikle kronik hastalıklar ya da engellilik halleriyle yaşamak, sosyal işlevsellik ve ruhsal iyi oluşu olumsuz etkilemekte,

dolayısıyla mutsuzluğa yol açmaktadır (Cadman, Boyle, Szatmari ve Offord, 1987). Diğer taraftan sağlıklı bir bedene sahip olmanın, bireylerin kendilerini daha iyi hissetmelerine ve yaşamlarından daha çok memnun olmalarına neden olduğu bulunmuştur (Okun vd., 1984). Ancak sağlığın mutluluk üzerindeki etkisinin derecesi, kişiden kişiye değişiklik gösterdiği ifade edilmektedir. Örneğin hastalığı kabullenme becerisi yüksek olan ve manevi değerleri ön planda tutan bireylerin, sağlık sorunlarından daha az etkilendikleri gözlemlenmiştir. Benzer şekilde sağlık algısı kişisel özelliklere (iyimserlik, kontrol odağı vb.) göre de farklılık gösterebilmektedir (Mishel ve Clayton, 2008).

Sonuç olarak, sağlık durumu bireyin genel yaşam kalitesini ve mutluluğunu etkileyen önemli faktörlerden birisi olarak kabul edilebilir. Ancak bu etkinin şiddeti bireysel farklılıklara bağlıdır. Gelecekte sağlık koşullarının mutluluk üzerindeki psikolojik mekanizmalar daha iyi anlaşılacak ilişki açıklığa kavuşturulabilir.

1.3.2.2. İş ve Yaşam Dengesi

Günümüz toplumlarında bireylerin iş ve yaşam alanları arasında tutarlı bir denge kurması önemli bir yaşam kalitesi unsuru olarak görülmektedir. Literatürde bu konuya yönelik çalışmalar, iş ve yaşam bakımından dengesizlik hallerinin mutluluk üzerinde olumsuz etkiler yaptığını göstermektedir (Clark vd. 2010; Diener vd., 1999). Buna göre mutluluğu etkileyen temel faktörlerden biri de iş ve yaşam arasındaki dengedir.

İş yaşamında çok yoğun tempo'nun mutluluğu olumsuz etkilediği, yoğun iş yükünün aileyle geçirecek zamanı azalttığı belirlenmiştir (Greenhaus ve Beutell, 1985). Buna karşın tamamen işten kopuk bir yaşamda da mutluluğun düşebileceği ifade edilmektedir. Aşırı iş yoğunluğunun stres, kaygı gibi duyguları tetikleyerek mutluluğu azalttığı görüşü hakimdir (Williams ve Alliger, 1994).

Mutluluğu etkileyen diğer önemli faktörün de iş yaşamındaki rolleriyle kişisel yaşamdaki rolleri arasında tutarlı bir uyum sağlanıp sağlanamaması olduğu ileri sürülmektedir. Rol çatışmaları mutluluğu azaltırken, roller arasındaki uyumun mutluluğu artırdığı düşünülmektedir. Özellikle aile yaşamında aktif katılım mutluluğu tetiklemektedir (Frone, 2003). Dolayısıyla iş ve özel yaşam alanlarındaki denge ile bu

iki alan arasındaki rollerin örtüşmesinin, bireylerin psikolojik iyi oluşu ve yaşam doyumları için önemli olduğu ifade edilebilir. İş-yaşam dengesinin sağlanması genel yaşam kalitesini de olumlu yönde etkileyecektir.

1.3.2.3. Eğitim ve Beceri

Eğitim düzeyi ve sahip olunan beceriler, bireylerin sosyal ve ekonomik işlevlerini yerine getirmelerinde önemli rol oynayan etmenlerdendir. Bu bağlamda literatürde eğitim ile mutluluk ilişkisi de sıklıkla araştırılmıştır (Card, 1999; Fahey ve Smyth, 2004). Yapılan çalışmalar, eğitim düzeyi yükseldikçe hayata dair beklenti ve standartların arttığını, kişinin sosyal statüsünün ve refahının yükseldiğini göstermektedir (Blanchflower ve Oswald, 2004).

Eğitim düzeyinin yüksek olması, bireylerin daha geniş sosyal ağlara sahip olabilmelerini, mesleki becerilerini geliştirebilmelerini ve ücretlerinin yükselmesini sağlamaktadır. Bu durum da yaşamdan duyulan doyum ve genel mutluluk düzeyini artırma eğilimindedir (Helliwell, 2020). Ayrıca eğitim sürecinin kişisel gelişimi, öğrenme motivasyonu ve başarı duygusunu da tetiklediği ileri sürülmektedir (Fahey ve Smyth, 2004).

Başka bir açıdan bakıldığında, kişinin sahip olduğu mesleki beceriler de mutluluğu etkileyen önemli unsurlardan biridir. Literatürde becerilerle kişisel özyeterlilik, iş doyum ve yaratıcılık arasında ilişkiler bulunmuştur (Erol ve Orth, 2011). Ayrıca beceriler sayesinde kişinin sosyal katılımının ve hayatın anlamlandırılmasının arttığı belirtilmektedir (Ryff, 1989). Genel anlamda eğitim düzeyi ve sahip olunan mesleki yeterlilikler, kişinin sosyal ve ekonomik hayatını etkileyen önemli unsurlardır. Bu faktörler vasıtasıyla bireyin genel yaşam kalitesi ve mutluluk düzeyi de olumlu etkilenmektedir.

1.3.2.4. Sosyal Bağlantılar

Sosyal ilişkiler, yaşam kalitesi ve mutluluk araştırmalarında önemli bir değişkendir. İnsanların sosyal çevreleriyle kurdukları bağlantıların, psikolojik ve fiziksel sağlık üzerinde olumlu katkıları olduğu kabul edilmektedir (Cohen, 2004). Literatürde sıklıkla gerçekleştirilen çalışmalar, sosyal destek ve etkileşim düzeyi yüksek bireylerin daha mutlu olduğunu göstermektedir (Headey ve Wearing, 1989).

Sosyal bağlantılar, kişinin yaşadığı stres ve problemlere karşı direncini arttırarak psikolojik iyilik hâlini iyileştirir (Cohen ve Willis, 1985). Ayrıca sosyal destek, bireyin kendisini değerli ve önemli hissetmesini sağlayarak öz saygısını ve mutluluğunu tetikler (Wills, 1991). Bunun yanında sosyal ilişkiler vasıtasıyla edinilen duygusal yardım ve ilgi de yaşam kalitesini olumlu etkiler (Tardy, 1985).

Özellikle aile bağları, arkadaş ilişkileri ve komşuluk ilişkileri mutluluğu artıran temel sosyal kaynaklar olarak görülmektedir (Diener ve Seligman, 2004). Bu çerçevede yalnızlık algısının yüksek olduğu bireylerde hem yaşam doyumu hem mutluluk düzeylerinin düşük olduğu ortaya konulmuştur (Lucas vd., 1996). Böylece sosyal destek sisteminin güçlü olduğu kişilerin yaşamdan daha çok keyif aldıkları ve mutluluk düzeylerinin yükseldiği söylenebilir. Dolayısıyla sosyal bağlantılar, mutluluğu doğrudan ve dolaylı yollardan etkileyen temel yaşam kalitesi göstergelerinden biridir.

1.3.2.5. Sivil Katılım ve Yönetişim

Sivil toplum kuruluşlarına katılım ve yönetim süreçlerine aktif katılım, bireylerin siyasal ve toplumsal yaşamlarına dahil olmalarını sağlayan unsurlardır. Literatürde bu unsurların da yaşam kalitesi ve mutluluk üzerinde etkileri olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır (Helliwell ve Putnam, 2004).

Sivil toplum kuruluşlarına üye olmak ve bu alanda gönüllü faaliyetlerde bulunmak, bireylerin sosyal ağlarını genişletir ve aidiyet hissini artırır. Bu süreçler kişinin toplumsal desteği ve anlamlandırmasını sağlar (Putnam, 2000). Bireylerin sevdikleri konularda çalışma imkânı bulmaları da yaşam tatminini yükseltir (Thoits ve Hewitt, 2001). Ayrıca katılım vasıtasıyla siyasal süreçleri etkileyebilme ve karar alma mekanizmalarında görünürlük kazanabilme duygusu mutluluğu olumlu yönde tetikler.

Öte yandan yönetim süreçlerine aktif katılım, bireylerin kendilerini daha özerk ve yetkin hissetmelerini sağlar. Katılımın yüksek olduğu topluluklarda insanların karşılıklı güveni ve dayanışmasının arttığı, bu durumun da psikolojik iyi oluşu tetiklediği düşünülmektedir (Siisiäinen, 2000). Genel olarak sivil toplum ve karar alma mekanizmalarına dahil olmanın yaşam kalitesi ve kişisel mutluluğu

destekleyen unsurlar olduğu söylenebilir. Aktif katılım sayesinde bireyler sosyal ve siyasal hayatlarına anlam katabilmektedir.

1.3.2.6. Çevre Kalitesi

Çevre kalitesi kavramı, bireylerin yaşadığı fiziksel çevre koşullarını ifade etmektedir. Literatürde gerçekleştirilen çalışmalar, çevre kalitesinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde mutluluk üzerinde etkileri olduğunu göstermektedir (Glatzer, 2002; Zelenski ve Nisbet, 2014).

Fiziksel çevre koşullarının insan sağlığı ve refahı üzerinde doğrudan etkileri bulunmaktadır. Havası, suyu ve atıkları kontrol edilmemiş kentsel alanlarda yaşamak, stres ve hastalık riskini artırırken; yeşil alanları bol yerleşim yerlerinde yaşamamanın rahatlama sağladığı belirtilmektedir (Morita vd., 2007).

Gürültü, trafik yoğunluğu, kalabalık gibi olumsuz çevresel faktörler stres hormonlarını uyardığı için mutsuzluk yaratmaktadır (Evans, 2003). Aksine doğal ve temiz çevrelerde yaşamamanın mutluluk ve yaşam doyumuyla ilişkili olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur (White vd., 2013).

Toplumsal düzeyde ise çevre kirliliği, iklim değışikliği gibi sorunların sürdürülebilir kalkınma ve gelecek kaygısına yol açtığı, bunun da mutsuzluğa yönlendirdiği ifade edilmektedir (O'Brien ve Leichenko, 2000). Çevre yönetimi ve korunmasının ise toplumsal refahı artırdığı düşünülmektedir. Dolayısıyla fiziksel ve doğal çevre kalitesinin, bireylerin ve toplumların genel yaşam kalitesi ve mutluluk düzeylerini etkileyen önemli unsurlar arasında yer aldığı söylenebilir.

1.3.2.7. Kişisel Güvenlik

Kişisel güvenlik, bireylerin günlük yaşamlarında maruz kaldıkları tehdit ve risklerin düşük seviyede olmasını ifade eder. Literatürde güvenlik algısı ve düzeyinin de mutluluk ile yakın ilişkili olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır (Diener ve Tay, 2015).

Güvenlik hissinin temelinde, bireylerin beden ve maddi varlıklarının korunması, suçtan ve şiddetten uzak kalma, politik istikrarın sağlanmış olması gibi

unsurlar yatmaktadır. Güvenliğin sağlandığı bir çevrede yaşamak stresi azaltarak, yaşam kalitesini ve mutluluğu artırır (Feng ve Zhong, 2021).

Özellikle suç olayları, şiddet eylemleri ve doğal afetler bireylerde kaygıyı ve stresi tetikleyerek mutluluğu olumsuz yönde etkiler (Norris vd., 2002). Diğer taraftan güvenli hissettiği bir çevrenin olduğu toplumlarda insanlar kendilerini daha huzurlu ve rahat hissederler (Diener ve Tay, 2015). Ancak güvenlik algısının sadece objektif risklerden bağımsız olarak değil, aynı zamanda sübjektif değerlendirmelerle oluştuğu da bilinmektedir (Csépe, 2018). Dolayısıyla belirli bireysel farklılıklara, dünya görüşüne ve psikolojik faktörlere bağlı olarak güvenlik hissinin de kişiden kişiye değişebileceği ifade edilmektedir.

Güvenliğin sağlanması amacıyla alınan bazı önlemlerin (kameralar, askeri önlemler vb.), bireyler üzerinde kaygıyı ve stresi artırabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak genel olarak toplumsal istikrarın ve kamu düzeninin sağlandığı ortamların mutluluğu destekleyici etkisi olduğu söylenebilir (Csépe, 2018). Bu nedenlerle kişisel güvenlik algısı ve bedensel-maddi emniyetin sağlandığı bir çevrede yaşamamanın, bireylerin genel yaşam kalitesi ve mutluluk düzeylerini olumlu yönde etkilediği ifade edilebilir.

1.3.2.8. Öznel Refah

Öznel refah kavramı, bireylerin kendilerini fiziksel, ruhsal ve sosyal anlamda iyi hissetme düzeylerini ifade eder. Literatürde öznel refahın yaşam kalitesi ve mutlulukla yakından ilişkili olduğuna dair bulgular vardır (Diener ve Tay, 2015; Dolan ve Metcalfe, 2012).

Öznel refah kavramı, sağlık, öz-saygı, yaşam amacı, otonomi gibi öğeleri içermektedir. Literatürde bu unsurların yüksek olduğu kişilerin genellikle mutlu ve yaşamdan daha fazla keyif aldıkları görülmektedir Fiziksel ve ruhsal iyi oluşun sağlandığı bireyler öznel refah düzeylerinin yüksek olduğunu ifade ederler (Ryff, 1989).

Literatürde ruhsal iyilik hali (subjective well-being) kavramı, öznel refah kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Öznel refahın temel boyutları olarak

pozitif duygular, yaşam doyumu ve sübjektif mutluluk algısı görülmektedir. Bu boyutlar, bireylerin genel psikolojik iyi oluşunu yansıtmaktadır (Diener vd., 1999).

Farklı kültürlerde yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, yüksek öznel refaha sahip toplumların daha mutlu olduğunu göstermektedir. Refah toplumlarında insanlar daha olumlu duygular yaşadıklarını bildirmektedirler (Veenhoven, 1991).

Öznel refah boyutları kişisel özelliklere, yaşanan olaylara ve toplumsal koşullara bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Ancak genel olarak öznel refahın yüksekliğinin, yaşam kalitesi ve mutluluğu desteklediği ifade edilebilir (Diener vd., 1999). Öznel refah kavramı, geniş anlamıyla bireysel mutluluğun ve psikolojik iyi oluşun ölçülmesinde kullanılan çok boyutlu bir kavramdır. Bu çerçevede yüksek öznel refah düzeyinin kaliteli yaşam ve mutlulukla ilişkili olduğu söylenebilir (Diener ve Tay, 2015).

1.3.3. Farklı Sermaye Türlerini Koruma

Genel olarak mutluluk kavramı, bireylerin hem duygusal hem de işlevsel açılardan huzurlu ve tatmin edici bir hayat yaşama düzeylerini ifade etmektedir (Diener, 2000). Literatürde mutluluğun farklı boyutları ve etkileyen faktörler üzerine yapılan çalışmalar, sermaye birikiminin de bireylerin mutluluk düzeyini pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır (Helliwell ve Putnam, 2004). Bu bağlamda mutluluk göstergelerinden biri olarak farklı sermaye türlerinin korunmasına bakılmaktadır.

Sermaye kavramının farklı boyutları olmakla birlikte, literatürde en sık bahsedilen türleri ekonomik, beşeri, sosyal ve doğal sermayedir. Ekonomik sermaye bireylerin maddi varlıklarını, insan sermayesi ise sağlık ve eğitim gibi kişisel aktivitelere yapılan yatırımları ifade eder. Sosyal sermaye ise bireylerin kurduğu sosyal ağlar ve kurumsal ilişkileri kapsar. Kültürel sermaye ise gelenek, değerler ve inançlar gibi kültürel birikimleri içerir (Coleman, 1988).

Araştırmalar bu sermaye türlerinin bireylerin mutlulukları üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir. Örneğin fiziksel sermayenin korunması bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını ve stresin azalmasını sağlar. İnsan sermayesine yatırım yapılması kişisel gelişimi ve başarıyı tetikler. Güçlü sosyal ağlar bireyleri sosyal destek açısından güçlendirir. Kültürel aidiyet hissi ise yaşamı anlamlandırmada

önemli rol oynar (Helliwell vd., 2019). Ancak sermaye türlerinin korunmasının mutluluk üzerindeki etkisi, bireysel özelliklere ve sosyo-kültürel çevrelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Aynı zamanda sermaye birikimi sürecinde yaşanan adaletsizlikler de mutsuzluğa yol açabilmektedir. Yine de literatürde fiziksel, insanı, sosyal ve kültürel sermaye türlerinin bütüncül bir şekilde korunup geliştirilmesinin, bireysel ve toplumsal mutluluğu desteklediğine işaret eden bulgular olduğu söylenebilir (Wilkinson ve Pickett, 2009). Bu doğrultuda farklı sermaye türlerinin korunması ve birikimi, bireylerin yaşam kalitesi ve mutluluk düzeylerini olumlu etkileyen önemli faktörlerden olduğu söylenebilir. Ancak bu ilişkinin niteliği çeşitli değişkenlere bağlıdır. Gelecekte sermaye birikimi sürecinde karşılaşılan zorlukların ve adaletsizliklerin giderilmesinin mutluluk üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılabilir.

1.3.3.1. Ekonomik Sermaye

Ekonomik sermaye kavramı, bireylerin maddi varlıkları ve finansal kaynaklara erişim düzeylerini ifade etmektedir. Literatürde ekonomik sermayenin mutluluk üzerinde olumlu bir etkisi olduğuna dair bulgular yer almaktadır (Deaton, 2008; Diener ve Biswas-Diener, 2002).

Temel ihtiyaçların karşılanması, güvenlik hissinin gelişmesi ve stresin azalması gibi nedenlerle maddi kaynaklara sahip olmanın mutluluğu desteklediği belirtilmektedir (Howell ve Howell, 2008). Ancak mutluluk ve ekonomik sermaye arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı, temel ihtiyaç seviyesinin üstünde artan gelir getirilerinin mutluluğa etkisinin azaldığı ifade edilmektedir (Kahneman ve Deaton, 2010).

Ekonomik güvenlik, finansal özerklik ve tüketim imkanları sağlayan yeterli gelir düzeyinin mutluluğu tetiklediği görülmektedir (Diener vd., 2010). Ancak bireylerin maddi motivasyonlarının aşırı ön planda olması ve tüketim tutkusunun yaşam amaçlarını belirlemesi mutluluk üzerinde olumsuz etki yapabilmektedir (Kasser, 2002).

Diğer yandan gelir dağılımındaki adaletsizlikler toplumsal mutsuzluğa yol açmaktadır (Wilkinson ve Pickett, 2009). Buna karşın paylaşılan kaynaklara erişimin kolay olduğu toplumlarda insanlar daha mutlu olduklarını bildirmektedirler (Helliwell

vd., 2010). Bu durumda ekonomik sermayenin mutluluğu desteklediği ancak bu etkinin sınırları olduğu, toplumsal desteğin ve adaletin de önem taşıdığı söylenebilir. Gelecekte ekonomik güvenliğin yanı sıra manevi değerlerin de gözetilen sosyo-ekonomik politikalar geliştirilmelidir.

1.3.3.2. İnsan Sermayesi

Beşerî sermaye kavramı, bireylerin sağlık, eğitim ve deneyim gibi kişisel niteliklerini ifade etmektedir (Coleman, 1988). Literatürde beşerî sermayenin önemli bir mutluluk göstergesi olduğuna dair kanıtlar vardır (OECD, 2010).

Sağlık durumu mutluluğu doğrudan etkiler. Literatürde sağlıklı bireylerin daha mutlu olduğu görülmektedir (Diener ve Chan, 2011). Eğitim düzeyinin yüksekliği de bireylerin hayatlarını anlamlandırmalarını, kararlarını etkilemesini ve sosyal statülerinin artmasını sağlar (Card, 1999). Bütün bu faktörler dolaylı olarak mutluluğu arttırmaktadır.

Eğitime ve yetenek geliştirme yatırımları mesleki ve sosyal becerileri artırmakta, iş ve gelir güvencesini desteklemektedir. İş doyumu ve yaşam amaçlarının belirlenmesinde önemli rol oynar (Wille vd., 2013). Ayrıca sanatsal, spor ve hobi faaliyetleri psikolojik iyi oluşu ve mutluluğu tetikler. Ancak beşerî sermayenin mutluluk üzerindeki etkisi, kişisel özelliklere ve çevresel koşullara bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Örneğin kaygı bozukluğu olan bireyler için sağlık statüsü daha az önemli olabilir. Sosyal adaletsizlikler eğitimin faydalarını sınırlandırabilir (Steptoe, Deaton ve Stone, 2015).

Bu doğrultuda kişisel gelişim araçlarına ve sosyal destek sistemlerine erişimin kolay olduğu toplumlarda beşerî sermayenin mutluluğu artırıcı etkisinin daha güçlü olacağı söylenebilir.

1.3.3.3. Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye, bireylerin kurdukları sosyal ilişki ve ağları ifade eder (Coleman, 1988). Literatürde sosyal sermayenin mutluluk üzerinde önemli etkileri olduğuna dair kanıtlar vardır (Helliwell ve Putnam, 2004).

Sosyal bağlar ve etkileşimler bireyleri sosyal destek açısından güçlendirir. Olumsuz duygulardan arındırır ve stresten korur (Cohen, 2004). Ayrıca kimlik duygusunu besleyerek öz saygıyı ve aidiyet hissini artırır (Baumeister ve Leary, 1995). Bütün bu etmenler mutluluğun temel belirleyicilerindendir.

Güçlü aile bağları ve arkadaşlık ilişkileri pozitif duygular yaşamının yanında, yaşamın anlam kazanmasına da katkı sağlar (Diener ve Seligman, 2002). Komşuluk ilişkileri, topluluk katılımı ve sivil toplum aktörleriyle iş birlikleri de benzer şekilde mutluluğu destekler. Ancak sosyal sermayenin mutluluk üzerindeki rolü, kültürel faktörler ve bireysel tercihlere göre farklılık gösterebilir. Örneğin bazı toplumlarda dışa dönük kişilikler için sosyal bağların önemi daha fazladır. Ayrıca sosyal ilişkilerde karşılaşılan zorluklar ve adaletsizlikler mutsuzluğa sebebiyet verebilir (Helliwell ve Putnam, 2004). Genel olarak sosyal destek sistemlerinin güçlü olduğu toplumlarda, bireylerin sosyal sermaye birikimlerinin yüksekliğinin mutluluklarını olumlu etkilediği söylenebilir.

1.3.3.4. Doğal Sermaye

Doğal sermaye, insan toplumlarının refahına katkıda bulunan doğal kaynaklar ve ekosistem hizmetleri stokunu ifade etmektedir. Bu, temiz hava, tatlı su, verimli toprak, biyolojik çeşitlilik ve doğal çevrenin sağladığı düzenleyici hizmetler gibi unsurları içerir. Bu doğal varlıklar varoluşumuz için temel öneme sahiptir, ancak geleneksel ekonomik modellerde değerleri genellikle yeterince takdir edilmemekte veya ihmal edilmektedir (Costanza, 2003).

Doğal sermayenin korunması ve sürdürülebilir yönetimi, bireylerin mutluluğu ve refahı ile içsel olarak bağlantılıdır. Temiz hava, temiz su ve sağlıklı ekosistemlere erişim yalnızca fiziksel sağlığı desteklemekle kalmaz, aynı zamanda zihinsel ve duygusal esenliğe de katkıda bulunur (Bratman vd., 2019). Doğal manzaraların estetik ve rekreasyonel faydalarının ruh halini iyileştirdiği, stresi azalttığı ve çevreyle bağlılık duygusunu teşvik ettiği gösterilmiştir. Ayrıca, doğal sermayenin tükenmesi veya bozulması, çevresel bozulmaya, kaynak kıtlığına ve temel ekosistem hizmetlerinin aksamasına yol açarak geniş kapsamlı sonuçlar doğurabilir. Bu zorlukların yaşam kalitesi üzerinde derin bir etkisi olabilir ve ekonomik istikrarsızlığı, gıda

güvensizliğini ve sosyal huzursuzluğu tetikleyerek bireysel ve toplumsal mutluluğa zarar verebilir (Hartig vd., 2014).

Doğal sermayenin çok önemli rolünün farkında olan politika yapıcılar ve araştırmacılar, ekosistem değerlemesinin karar alma süreçlerine entegre edilmesini savunmaktadır. Hükümetler ve kuruluşlar, doğal varlıkların sağladığı ekonomik, sosyal ve çevresel faydaları hesaba katarak, doğal sermayenin korunmasına ve sürdürülebilir yönetimine öncelik veren daha bilinçli kararlar alabilirler (Dasgupta, 2021).

1.4. Mutluluğun Ölçülmesi

Mutluluk kavramı, bireylerin duygusal ve işlevsel iyi oluş durumlarını ifade eden çok boyutlu bir kavramdır. Farklı kültürlerdeki anlamları da değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle mutluluğun tam olarak ne anlama geldiği ve nasıl ölçüleceği üzerine tartışmalar vardır (Diener, 2000).

Mutluluğun ölçülmesinin amacı, farklı toplumlar ve zaman dilimlerinde insanların genel psikolojik refah düzeylerini karşılaştırabilmektir. Böylece politika çıkarımlarına ve müdahalelere rehberlik edebilecek veriler elde edilebilir (Diener ve Suh, 1997). Aynı zamanda mutluluk faktörleri üzerine veri toplanarak, mutluluğu artıracak programlar geliştirilebilir (OECD, 2010).

Literatürde mutluluğun subjektif ve objektif yönlerini değerlendiren çeşitli yöntemler kullanılmaktadır (Kahneman ve Krueger, 2006). En yaygın uygulanan yöntem, bireylere son derece mutlu mu mutsuz mu ölçeğinde kendilerini değerlendirmelerini istemektir (Diener vd., 1985). Pozitif-negatif duyguları içeren ifadeler ve yaşam doyumunu ölçen ölçekler de kullanılır (Pavot ve Diener, 1993). Objektif ölçümlerde ise bireylerin davranışsal göstergeleri, fizyolojik belirtiler ve beyin görüntüleme yöntemlerinden yararlanılmaktadır (Kahneman vd., 2004). Bunun yanında ekonomik, sosyal ve çevresel verilerden de mutluluk düzeyleri hakkında ipuçları elde edilebilmektedir.

Mutluluğun ölçümünde kültürel farklılıklara dikkat edilmesi gerekmektedir. Örneğin Doğu toplumlarında mutluluğun tanımı Batı toplumlarından farklı olabilir. Aynı zamanda sosyoekonomik faktörler, cinsiyet rolleri gibi değişkenler de mutluluk

algısını etkileyebilir. Dolayısıyla sonuç olarak mutluluğun ölçülmesi hem bireylerin hem de toplumların psikolojik durumlarını izlemek ve iyileştirmek için önem taşımaktadır. Ancak ölçüm yöntemlerinin sınırlılıkları ve kültürel etmenler dikkate alınmalıdır. Gelecekte ölçüm yöntemlerinin iyileştirilmesiyle mutluluk verilerinden elde edilecek çıkarımların niteliği artacaktır (Ye, Ng ve Lian, 2015).

1.4.1. Öz Bildirim Anketleri

Öz bildirim anketleri, mutluluğun subjektif yönünü değerlendirmede en yaygın kullanılan yöntemlerdir (Kahneman ve Krueger, 2006). Bu yöntemler bireylere kendi duygu durumlarını ve yaşam memnuniyetlerini öz bildirim ile belirtmelerini istemektedir. Araştırmalarda sıklıkla kullanılan öz bildirim anket türü Likert tipi ölçekler, Pozitif-negatif duygular ölçeği ve Yaşam doyumu ölçeği'dir.

Likert tipi ölçekler, mutluluk düzeyini ifade eden ifadeler sunarak bireylerden bunlara katılım düzeylerini derecelendirmelerini istemektedir (Diener vd., 1985). Bu ölçekler genellikle 5'li ya da 7'li derecelendirme ölçeği kullanılmaktadır.

Pozitif-Negatif Duygular Ölçeği son bir hafta ya da ay içindeki pozitif (mutlu, neşeli vs.) ve negatif (üzgün, sinirli vs.) duyguların sıklığını sorgulamaktadır (Watson vd., 1988). Bireyler her duyguyu ne sıklıkta hissettiklerini bildirmektedir.

Yaşam Doyumu Ölçeği yaşam doyumunu değerlendiren ifadeler sunarak bireylerden bunlara katılım düzeylerini belirtmelerini istemektedir (Pavot ve Diener, 1993). Örneğin "Hayatımı yaşarken ne kadar keyif aldığımı" ifadesine katılım derecesi sorulur.

Genel olarak öz bildirim anketleri ise kolay uygulanabilirlikleri ve tutarlılık göstermeleri sebebiyle mutluluk araştırmalarının vazgeçilmez yöntemlerindendir. Ancak kişisel yanılgılara da açık oldukları unutulmamalıdır. Bu yüzden farklı yöntemlerle desteklenmeleri önerilmektedir.

1.4.2. Deneyim Örneklemesi

Deneyim örneklemesi yöntemleri, bireylerin anlık duygu durumlarını ve yaşantılarını raporlamalarını istemek suretiyle mutluluğu dinamik olarak ölçmeyi

amaçlar (Kahneman ve Krueger, 2006). Bu yöntemlerden Anı Örneklemeye Yöntemi ve Günlük Raporlama Yöntemi sıklıkla kullanılmaktadır.

Anı Örneklemeye Yöntemi, bireylere rastgele zamanlarda sinyal verilerek o anki duygu durumlarını hızlıca bildirmeleri istenir. Böylece anlık mutluluk seviyeleri ölçülebilir (Csikszentmihalyi ve Larson, 2014). Günlük Raporlama Yöntemi ise bireylerden gün içinde belirli aralıklarla (örn. her akşam) o gün yaşadıkları deneyimleri ve duygularını raporlamaları istenir. Böylece günlük mutluluk değişimleri izlenebilir (Stone vd., 1996). Bu yöntemler subjektif deneyimin zaman içi değişimini yakalamada önemlidir. Ancak uygulanması zordur ve yanıtlar kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Diğer yöntemlerle desteklenmeleri önerilir.

1.4.3. Biyolojik Belirteçler

Biyolojik belirteçler mutluluğun bedensel ve nörolojik tezahürlerini yakalamayı amaçlayan objektif yöntemlerdir (Davidson vd., 2010). Bu yöntemlerden en sık kullanılanları fizyolojik parametreler ve nöro görüntüleme yöntemleri

Fizyolojik parametreler kalp atış hızı, tansiyon, vücut sıcaklığı gibi fizyolojik belirteçler duygu durumları yansıtabilir. Mutlu bireylerde kalp atış hızının düşük ve cilt sıcaklığının yüksek olduğu bulunmuştur (Fredrickson ve Cohn, 2008). Nöro Görüntüleme Yöntemleri ise Positron Emisyon Tomografi (PET), Manyetik Rezonans Görüntüleme (fMRI) gibi yöntemlerdir. Bu yöntemlerle mutlulukla ilişkili beyin bölgeleri ve nörokimyasallar gözlenebilir. Örneğin mutlu anıların işlenmesinde hipokampusun aktifleştiği görülmüştür (Sharot, De Martino ve Dolan, 2009).

Bu yöntemler objektif veri sunsa da pahalı ve tıbbi ortam gerektirmesi dezavantajdır. Kişisel farklılıklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer yöntemlerle kullanımı önerilir.

1.4.4. Büyük Veri Yaklaşımları

Günümüzde internet ve akıllı cihazlar sayesinde bireylerin davranışlarına ilişkin oluşan büyük veri kümelerinden yararlanılmaktadır (Kramer, 2010). Özellikle sosyal medya analizi, internet arama verileri ve akıllı cihaz verileri kullanılarak bireylerin davranışlarına ilişkin çıkarsamalar yapılabilmektedir. Twitter paylaşımlarından, Facebook gönderilerinden mutlulukla ilişkili kelimeler analiz

edilebilir. İnternet arama verileri kullanılarak mutlulukla bağlantılı konularda yapılan aramalar takip edilebilir (Goulder ve Parry, 2008). Akıllı telefonlardan, akıllı saatlerden elde edilen verilerden mutluluk ipuçları çıkarılabilmektedir (Lane vd., 2010).

Bu doğrultuda büyük örneklem ölçümler açısından bir avantaj olduğu, ancak sosyal beğeni kaygısı ve gizlilik sorunları bulunması sonucunda mutluluk ölçümünde tek başına yeterli olmadığı söylenebilir. Bu nedenle diğer yöntemlerle desteklenmelidir. Gelecekte veri madenciliği yöntemleriyle analizler gelişebilir.

2. EKONOMİ POLİTİKASI BELİRSİZLİĞİ

2.1. Ekonomi Politika Belirsizliğinin Tanımı

Ekonomi politikası belirsizliğinin kavramsallaştırılması ve tanımlanması konusunda farklı bakış açıları bulunmaktadır. Knight (1921)'a göre belirsizlik, bilinmeyen riskleri ifade eder. Oysaki risk, olası sonuçların frekanslarının bilindiği durumlardaki belirsizliktir. Bu ayrım, belirsizliğin riskten daha büyük ekonomik etkilere sahip olduğunu ileri sürer. Keynes (1936) ise makroekonomik belirsizliğin yatırım ve tüketim kararları üzerindeki belirleyici etkisini vurgular.

Weale (1992), belirsizliği "gelecekteki gelişmelere ilişkin bilginin kısıtlı, tam ve güvenilir olmaması" olarak tanımlar. Bloom (2014) ise belirsizliği, ekonomi politikası ya da koşullar hakkındaki bilginin eksik, tutarsız veya tam olmamasıyla ilişkilendirir. Baker vd. (2016) belirsizliği, ekonomik aktörlerin gelecekteki politika değişikliklerini ve ekonomik koşulları tahmin etmedeki zorlukları ifade etmekte kullanır.

Lepsius (1990) ekonomi politikası belirsizliğini, politika hedeflerinde istikrarsızlık, araçların etkinliğindeki şüphe ve politika uygulamalarındaki öngörüsüzlük olarak değerlendirir. Downs (1957) belirsizliği, seçmenlerin politikacıların eylem ve davranışlarını kestirememesine bağlar. Fernandez ve Rodrik (1991) ise belirsizliği, gelecekteki politika değişikliklerinin olasılığı ve maliyeti olarak tanımlar. Ekonomi politikası belirsizliği genel olarak geleceğe yönelik ekonomik koşul ve politika gelişmelerine ilişkin bilginin eksik, tutarsız ya da güvenilir olmaması olarak tanımlanabilir. Farklı kaynaklardaki vurgular da belirsizliğin çeşitli boyutlarına işaret etmektedir.

2.2. Ekonomi Politikası Belirsizliğinin Kaynakları

Ekonomi politikalarının belirlenmesinde süreklilik ve öngörülebilirlik önemlidir. Belirsizlik, politika yapıcılarının gelecekteki ekonomik koşulları tahmin edememesidir. Belirsizlik, piyasa sistemlerinde etkin ve verimli karar vermeyi zorlaştırır. Bakanlar Kurulu ve parlamento içi tartışmalarla ekonomi politikalarının şekillendiği sistemlerde, kamuoyu desteğinin sağlanması güçleşir. Bu da yatırım

kararları ve ekonomik faaliyetler üzerinde etkili belirsizliğin boyutunu artırır (Baker vd., 2016).

Hem kurumsal hem de bireysel düzeyde belirsizliği yönetme biçimleri üzerine kavramsal çerçeve geliştirilmiştir. Bu çağrışımlı modelde, belirsizliğin artmasıyla işletme ve birey davranışlarında statükonun korunması eğilimi daha belirgin hale gelebilir. Tutucu tavırlar peşinde koşma ve riski maksimize etmeme stratejileri benimsenebilir (Cyert ve March, 1963).

Walker vd. (2003) kurumsal belirsizliğin farklı boyutlarını kavramsallaştırmıştır. Politik belirsizlik, yönetim biçimindeki değişkenlikten kaynaklanır. Mali belirsizlik, bütçe ve maliye politikalarındaki tutarlılık eksikliğiyle ilişkilidir. Yasal belirsizlik, mevzuatta öngörülemeyen değişikliklere atıfta bulunur. Sosyoekonomik belirsizlik boyutu ise toplumsal ve ekonomik koşullardaki dengesiz gelişmelere işaret eder.

Belirsizliğin ölçümünde alternatif yaklaşımlar geliştirilmiştir. Politika belirsizliği endeksi gibi göstergeler, haber kaynaklarında politika tartışmalarına atıf sayısı baz alınarak hesaplanır. Ekonomi politikası belirsizliği anketleri kapsamında uzmanlar ve iş dünyası temsilcileri geleceğe yönelik beklentilerini ifade etmektedir. Makroekonomik öngörülerdeki uyumluluk düzeyi belirsizliğin boyutunu yansıtabilir. Finansal piyasalarda risk primlerindeki yükseliş de belirsizliğe tepki olarak yorumlanmaktadır (Baker vd., 2016).

Ekonomi politikası belirsizliğinin somut etkilerini tespit etmek zordur. Bununla birlikte, belirsizliğin yatırım kararlarını ve tüketimi olumsuz yönde etkilediğine dair kanıtlar vardır (Bloom vd., 2018). Dolayısıyla kaynakların daha ihtiyatlı kullanıldığı, riskli yatırımlardan kaçınıldığı veya tüketimin ertelendiği anlaşılmaktadır. Söz konusu eğilimler toplam talep düşüşüne ve büyümenin zayıflamasına yol açabilir. Belirsizliğin azaltılması için politika şeffaflığı ve istikrarının önemi bu bağlamda daha iyi anlaşılmaktadır.

2.3. Politika Belirsizliğinin Ölçülmesi

Politika belirsizliğinin ölçülmesinin önemi, akademik çalışmalarda somut olarak ortaya konulmuştur. Baker vd. (2016), belirsizlik endekslerinin geliştirilmesinin makroekonomik modellerin geçerliliğini test etmede önemli olduğunu vurgular. Böylece politika belirsizliğinin ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi ispatlanabilir. Bloom (2014) ise belirsizlik endeksleri sayesinde belirsizliğin negatif etkilerinin boyutunun anlaşılabilceğini ifade eder.

Jurado, Ludvigson ve Ng (2015), makroekonomik değişkenlere yönelik tahmin varyasyonlarını ölçerek oluşturdıkları bir endeksle, belirsizliğin yatırım kararları üzerindeki etkisini ampirik olarak test etmiştir. Sonuçlar belirsizliğin yatırım seviyesini düşürdüğünü göstermiştir. Fernandez, Guerron, Rubia ve Uribe (2011) ise finansal piyasalardaki belirsizlik göstergeleri kullanarak, ekonomik kriz dönemlerinde belirsizliğin arttığını ve resesyona yol açabileceğini ortaya koymuştur.

Baker, Bloom ve Davis (2016)'e göre belirsizlik endeksleri, ekonomi politikalarındaki istikrarın kritik olduğunu göstermesi bağlamında da önemlidir. Downs (1957) ise belirsizlik ölçümlerinin, politikacıların davranışlarında istikrarsızlıkları ortaya koyması açısından yararlı olabileceğini ifade etmektedir. Öte yandan, Bloom (2009) belirsizlik artışlarının ihracata olumsuz etki yaptığını gözlemlemiştir.

Söz konusu çalışmalardan anlaşılacağı üzere, politika belirsizliğinin nicel olarak ölçülmesi ve takibi, akademik araştırmalarda belirsizliğin ekonomik etkilerinin tespit edilmesi bakımından önemli olduğu söylenebilir. Böylece politika yapıcılar, belirsizliği azaltmaya yönelik daha kesin stratejiler geliştirebilirler.

Politika belirsizliğinin nicel olarak ölçülmesi ve izlenmesi, politika etkilerinin değerlendirilmesinde önem taşır. Literatürde kullanılan yaygın belirsizlik ölçüm yöntemleri olarak, finansal piyasa göstergelerine yönelik belirsizlik ölçümleri, tahmine yönelik belirsizlik ölçümleri ve spekülasyonlara yönelik belirsizlik ölçümleri olarak ifade edilmektedir.

2.3.1. Finansal Piyasa Göstergelerine Yönelik Belirsizlik Ölçümleri

Finansal piyasa göstergeleri, politika belirsizliğini ölçmede yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biridir. Risk primlerindeki artış ve opsiyon fiyatlarındaki değişim belirsizliğe işaret eder (Bloom, 2014).

Jurado vd. (2015), ABD Tahvil Piyasası'ndaki risk primlerini analiz ederek bir belirsizlik endeksi geliştirmiştir. Sonuçlar, bu endeksin yükselişlerinin yatırımları olumsuz etkilediğini göstermiştir. Fernandez vd. (2011) ise risk primlerindeki artışların ekonomik krizlere yol açabileceğini, endeksler yardımıyla ispatlamıştır.

Whaley (2000), opsiyon fiyatlarındaki değişimlerin belirsizliği yansıttığını ileri sürerek bir endeks oluşturmuştur. Sonuçlar finansal şoklarda endeksin arttığını göstermiştir. Dixit ve Pindyck (1994), tarımda opsiyon fiyatları kullanarak belirsizlik ölçümü yapmış ve yatırım kararları ile ilişkisini ortaya koymuştur.

Baker ve Wurgler (2000) hisse senedi fiyatlarındaki uç değerlerini kullanarak bir endeks oluşturmuştur. Belirsizlik artışında hisse senedi fiyatlarının aşırı hareket ettiğini göstermiştir. Bloom (2009), ABD'de belirsizliğin ihracata olumsuz etki ettiğini, finansal piyasa verileri kullanarak kanıtlamıştır.

Söz konusu çalışmalar, belirsizliğin finansal piyasalardaki yansımalarının nicel olarak analiziyle ölçülebileceğini ortaya koymaktadır. Risk primleri, opsiyon fiyatları ve hisse senedi fiyatlarındaki değişimler belirsizliği yakalayabilmektedir. Bu veriler, ekonometrik modellerle politika etkilerinin test edilmesine imkân vermektedir.

2.3.2. Tahmine Yönelik Belirsizlik Ölçümleri

Makroekonomik değişkenlere ilişkin uzman tahminlerindeki varyasyonun, belirsizliği yansıtabileceği düşünülmektedir. Bernanke vd. (1997), makroekonomik değişkenlere yönelik tahminlerdeki konsensüs düzeyinin belirsizliği temsil ettiğini ileri sürmüştür. Tahminler arasındaki varyasyon artarsa belirsizlik de artmış demektir. Jurado vd. (2015), makro değişkenlerle ilgili aylık ve çeyreklik tahmin anketlerinden oluşturdukları bir endeksle, belirsizliğin yatırım üzerindeki etkisini ampirik olarak kanıtlamıştır.

Boero vd. (2008), İtalya'daki makro tahmin anketlerindeki varyasyon düzeyini kullanarak bir endeks oluşturmuştur. Analiz sonuçları endeksin ekonomik aktiviteyle ters ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Ludvigson, Ma ve Ng (2021), ABD'deki ekonomist, yatırım uzmanı ve kurum tahminleri kullanılarak oluşturulan endeksin, reel GDP ve tüketim üzerindeki belirsizlik etkisini kanıtlamıştır. Söz konusu çalışmalar, tahmin varyasyonlarına dayalı endekslerin belirsizliği ölçmede kullanılabileceğini göstermektedir.

2.3.3. Spekülasyonlara Yönelik Belirsizlik Ölçümleri

Politika belirsizliğini yansıtan bir diğer yöntem, haber kaynakları ve spekülasyonlardaki politika tartışmalarının analizine dayanmaktadır. Spekülasyon tabanlı yaklaşımlarda belirsizliği yansıtan ifade ve terimler haber metinlerinde ve arama verilerinde taranmaktadır. Tarama sonucu elde edilen verilerden bir endeks veya seri oluşturulur. Bu verilerin politik, ekonomik ve finansal belirsizlikle ilişkisi incelenir (Baker vd., 2012).

Baker ve Bloom (2013), gazete ve dergilerdeki "belirsizlik", "ekonomik koşullar" gibi terimleri tarayıp sayısallaştırarak bir endeks geliştirmiştir. Scotti (2009) Federal Reserve (FED) kararlarından önce haberlerdeki "belirsizlik" vurgusunu takip ederek kararların piyasa etkisini ortaya koymuştur.

İnternet arama verileri de belirsizliği yansıtan başlıklar çerçevesinde taranabilir. Leduc ve Liu (2016) Google arama verilerini bu amaçla kullanmıştır. Şehir ya da ülke bazında belirli kelimelerin sorgulanma sıklığındaki değişim, belirsizlikle ilişkisi olan trendler sergileyebilir.

Spekülasyon tabanlı yöntemlerin avantajı, güncel verilere dayanmasıdır. Ancak verilerin niteliksel değerlendirilmesi gerekir. Farklı haber kaynaklarının karşılaştırılması güvenilirliği artırır. İleride sosyal medya da kullanılabilir.

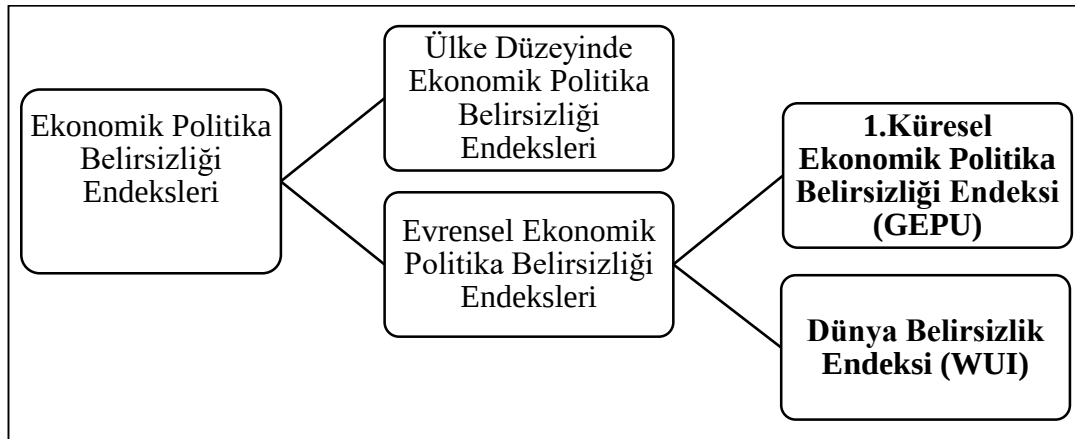
2.4. Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksleri

Ekonomi politikası belirsizliğinin nicel bir şekilde ölçülebilmesi ve zaman içinde karşılaştırılabilmesi amacıyla belirsizlik endeksleri geliştirilmiştir. Politika belirsizliğinin makroekonomik değişkenler ve reel ekonomiyi nasıl etkilediğinin

anlaşılabilmesi için endekslerin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Belirsizliğin nicel ölçümü için literatürde kabul görmüş geliştirilen endeksler bulunmaktadır.

Ekonomi politikası belirsizlik endeksleri sayesinde politika şeffaflığının önemi, politika değişikliklerinin belirsizliğe etkisi ve farklı konjonktür dönemlerindeki belirsizlik düzeyleri izlenebilmektedir. Böylece politika yapıcılarının belirsizliği azaltmaya dönük stratejileri desteklenmektedir (Bloom, 2014). Ayrıca belirsizlik endeksleri, ekonomik modellerin geçerliliğinin test edilmesine olanak sağlamaktadır. Belirsizliğin ekonomik faaliyet, yatırım, tüketim gibi değişkenler üzerindeki etkisi endeksler aracılığıyla ispat edilebilmektedir. Böylece politika tavsiyeleri daha sağlam bir temele oturabilmektedir (Jurado vd., 2015). Böylece nicel ölçülebilir belirsizlik endekslerine ihtiyaç duyulmasının temel sebebi; politika etkilerinin, belirsizliğin makroekonomiye etkisinin ve farklı dönemlerin karşılaştırılabilmesinin sağlanmasıdır. Bu sayede daha etkin politika önerileri geliştirilebilmektedir.

Ekonomi politikasına yönelik belirsizlik endeksleri ülke düzeyinde ve evrensel düzeyde politika endeksleri olmak üzere iki başlık altında toplanabilmektedir. Ayrıca evrensel düzeyde ekonomi politikası belirsizliği endeksleri; küresel ekonomi politikası belirsizliği endeksi (GEPU) ve dünya belirsizlik endeksi (WUI) olmak üzere de iki ayrı endeks altında ele alınabilmektedir. Bu endeksler Şekil 2.1.'de görülmektedir.

Şekil 2.1. Ekonomik Politika Belirsizliği Endeksleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.4.1. Ülke Düzeyinde Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksleri

Bazı ülkeler için belirli ekonomik göstergeler kullanılarak belirsizlik endeksleri oluşturulmuştur. Bunlara örnek olarak ABD için geliştirilen Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksi (EPU) verilebilir (Baker vd., 2016). Bu endeks, gazete haberlerinde belirsizlikle ilgili terimlerin sıklığını analiz etmektedir. Bahara ve Choudhry (2012)'ye göre endeks, gazete haberlerindeki politika belirsizliğine ilişkin bir gösterge niteliğindedir. Endeks üç aylık verilerle 1967'den bu yana hesaplanmaktadır. EPU, ABD ekonomisindeki şoklara karşı duyarlı bir göstergedir. Endeks yükselişleri ekonomik kriz dönemlerini yansıtmaktadır. Örneğin 2008 küresel krizi sırasında EPU rekor seviyelere ulaşmıştır.

Leahy ve Whited (1996), Avustralya için benzer bir belirsizlik endeksi geliştirmiştir. Endeks, ülkede uygulanan politika değişikliklerine ilişkin haber sayısını ölçmektedir. Endeks, çeyrek dilimlik verilerle 1986-1993 dönemini kapsamaktadır. Endeks artışları, ekonomide politik belirsizliğin arttığını göstermektedir. Tasarım olarak ABD EPU'ya benzetmekle birlikte, farklı bir ülke için geliştirilmiştir.

Donadelli vd. (2020) İtalya için benzer yöntemle bir endeks oluşturmuştur. Endeks, makroekonomik değişkenlere ilişkin tahmin varyasyonlarını analiz etmektedir. Varyasyon artışı, belirsizliğin yükseldiğine işaret etmektedir. Endeks aylık verilerle standart bir Cholesky ayrıştırmasına dayanarak hesaplanmıştır.

2.4.2. Evrensel Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksleri

Yukarıda da değinildiği gibi, evrensel ölçekte ekonomideki belirsizliği ölçen iki ana endeksten bahsedilebilir. Bunlardan ilki “Küresel Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksi (GEPU)” dir. Diğeri ise “Dünya Belirsizlik Endeksi (WUI)” dir.

2.4.2.1. Küresel Ekonomi Politikası Belirsizliği Endeksi (GEPU)

Küresel Ekonomi Politikası Belirsizliği (GEPU) endeksi Scott R. Baker, Nick Bloom ve Steven J. Davis tarafından ilk olarak 1997'de aylık olarak yayınlanmaya başlamıştır. GEPU Endeksi, Avustralya, Brezilya, Kanada, Şili, Çin, Kolombiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hindistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Meksika, Hollanda, Rusya, Güney Kore, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri

olmak üzere yirmi bir ülke için ulusal EPU endekslerinin GSYİH ağırlıklı ortalamasıdır (Baker vd., 2016).

Her ulusal EPU endeksi, ekonomi (E), politika (P) ve belirsizlik (U) ile ilgili üçlü terim içeren kendi ülke gazete makalelerinin göreceli sıklığını yansıtır. Başka bir deyişle, her aylık ulusal EPU endeks değeri, o ay içinde ekonomi politikası belirsizliğini tartışan kendi ülke gazetelerindeki makalelerin payı ile orantılıdır. Çin için, South China Morning Post'a dayalı ortalama bir ve anakaradaki gazetelere dayalı bir karma endeks kullanılmaktadır (Baker vd., 2016).

GEPU Endeksini oluşturmak adına ilk olarak, her ulusal EPU endeksi 1997'den (veya ilk yıldan) 2015'e kadar ortalama 100 olacak şekilde yeniden normleştirilmektedir. İkinci adımda, belirli durumlar için regresyona dayalı bir yöntem kullanan eksik değerler tamamlanmaktadır. Bu adım, Ocak 1997'den itibaren 21 ülke için aylık EPU endeks değerlerinin dengeli bir panelini sağlamaktadır. Üçüncüsü, her ay için GEPU Endeks değerini, IMF'nin Dünya Ekonomik Görünümü Veri tabanındaki GSYİH verilerini kullanarak 21 ulusal EPU endeks değerinin GSYİH ağırlıklı ortalaması olarak hesaplanmaktadır (Baker vd., 2016).

Biri cari fiyat GSYİH ölçümlerine, diğeri ise SAGP'ye göre düzeltilmiş GSYH'ye dayanan iki GEPU Endeksi versiyonu hesaplanmaktadır. GEPU Endeksi'ne giren 21 ülke, SAGP'ye göre düzeltilmiş bazda küresel üretimin yaklaşık %71'ini ve piyasa döviz kurları üzerinden kabaca %80'ini oluşturmaktadır (Baker vd., 2021).

2.4.2.2. Dünya Belirsizlik Endeksi (WUI)

Ahir, Bloom ve Furceri (2018) tarafından oluşturulan Dünya Belirsizlik Endeksi (WUI), küresel ölçekte belirsizliği nicel olarak ölçmeyi amaçlayan yeni bir endekstir. Endeks, 1959-2019 dönemi için 143 ülke üzerinden çeyreklik veriler sunmaktadır.

WUI'nin oluşturulmasında Economist Intelligence Unit tarafından hazırlanan ülke raporlarından yararlanılmaktadır. Raporlarda geçen "belirsizlik" kelimesi ve türevlerinin sıklığı tespit edilmekte, rapor başına normleştirilerek bir endeks değeri elde edilmektedir (Ahir, Bloom ve Furceri, 2018).

Endeksin analizi, küresel ölçekte birçok ilginç bulguya işaret etmektedir. Küresel belirsizlik 2012'den beri hızla artmakta, 2019 sonunda tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde belirsizliğin daha yüksek olduğu, gelişmiş ülkelerde ise dalgalanmaların daha senkronize şekilde gerçekleştiği görülmektedir (Ahir, Bloom ve Furceri, 2020). WUI, belirsizliği uzun dönemli ve küresel ölçekte inceleme fırsatı sunan değerli bir veri kaynağıdır. Endeks, politika tasarımı ve ileriye dönük analizlerde kullanılabilir.

2.5. Ekonomi Belirsizliğin Makroekonomik Etkileri

Ekonomi belirsizliği, tüketici ve iş dünyasının karar alma süreçleri üzerindeki etkisiyle derin makroekonomik etkilere sahiptir. Ekonomideki belirsizliğin; yatırım, istihdam ve finansal piyasalar üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır.

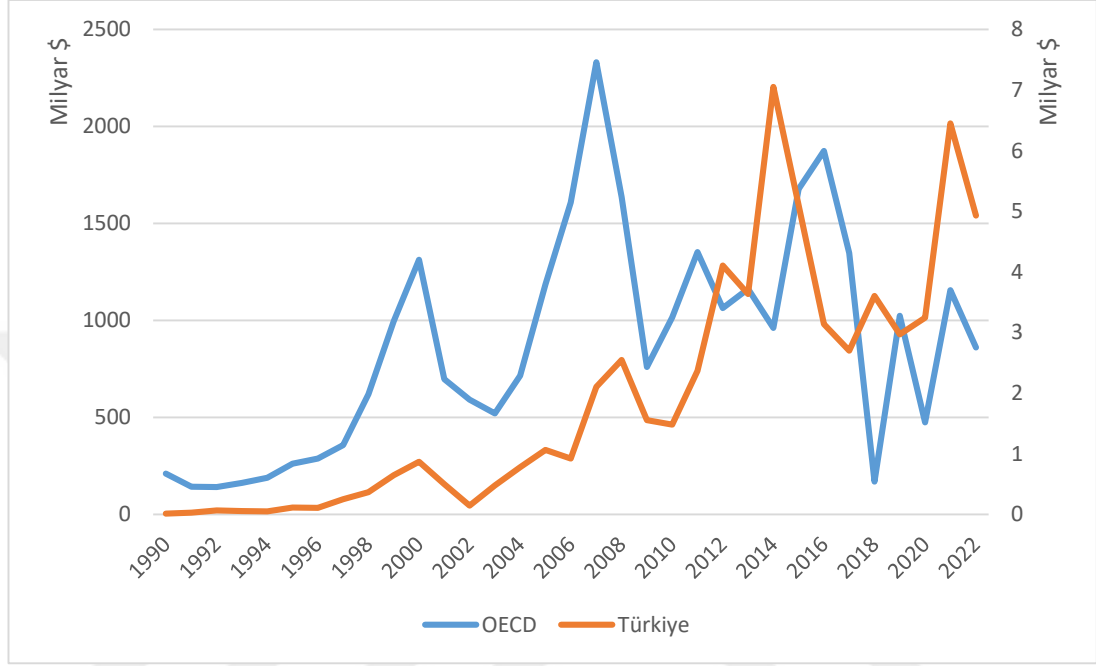
2.5.1. Yatırım

Yüksek belirsizlik, yatırımcıların yeni bilgiyi bekleme seçeneğinin değerini artırarak özellikle küçük ve yeni firmaların sermaye harcamalarını azaltmaktadır (Bloom, 2014). Bloom vd. (2009) firma düzeyindeki verileri kullanarak, belirsizliğin özellikle küçük ve genç firmalar için yatırım-sermaye oranlarını düşürdüğünü göstermiştir. Toplam zaman serilerine dayanarak, belirsizlik kalıcı olarak düştüğünde yatırım önemli ölçüde artmaktadır (Baker ve Bloom, 2013).

Negatif yatırım-belirsizlik ilişkisi, daha riskli büyüme fırsatlarına veya daha yüksek uyum maliyetlerine sahip firmalar arasında daha güçlüdür (Luk vd., 2020). Belirsizlik aynı zamanda yatırımı, uzun vadeli projelerden daha kısa vadeli veya tersine çevrilebilir varlıklara doğru yönlendirir (Kellogg, 2014). Genel olarak, bir standart sapmalı belirsizlik artışı için yatırım yüzde 0,3-0,5 puan azalmaktadır (Bloom, 2009).

Türkiye ve OECD ülkelerine ait doğrudan yabancı yatırım miktarı (FDI) Şekil 2.2'de sunulmuştur. Veriler incelendiğinde, 1990'lı yıllarda hem Türkiye hem de OECD ülkelerinde FDI tutarlarının düşük seyrettiği görülmektedir. Bu dönemde Türkiye, OECD ülkelerine kıyasla çok daha az doğrudan yabancı sermaye çekme kapasitesine sahip bulunduğu dikkate alınmalıdır. 1997 yılından itibaren hem Türkiye hem de OECD ekonomilerinde FDI'larda belirgin artışlar meydana gelmiştir. Bununla

birlikte, Türkiye'nin yabancı yatırımcıları çekmedeki başarısı OECD ortalamasının üzerinde artmıştır. Küresel ekonomik krizin de etkisiyle 2000'li yılların başında geçici olarak FDI miktarları azalsa da her iki bölge ekonomileri kısa sürede toparlanmayı başarmıştır.

Şekil 2.2. OECD ve Türkiye İçin Doğrudan Yabancı Yatırım (FDI) Değerleri

Kaynak: Dünya Bankası Veritabanı

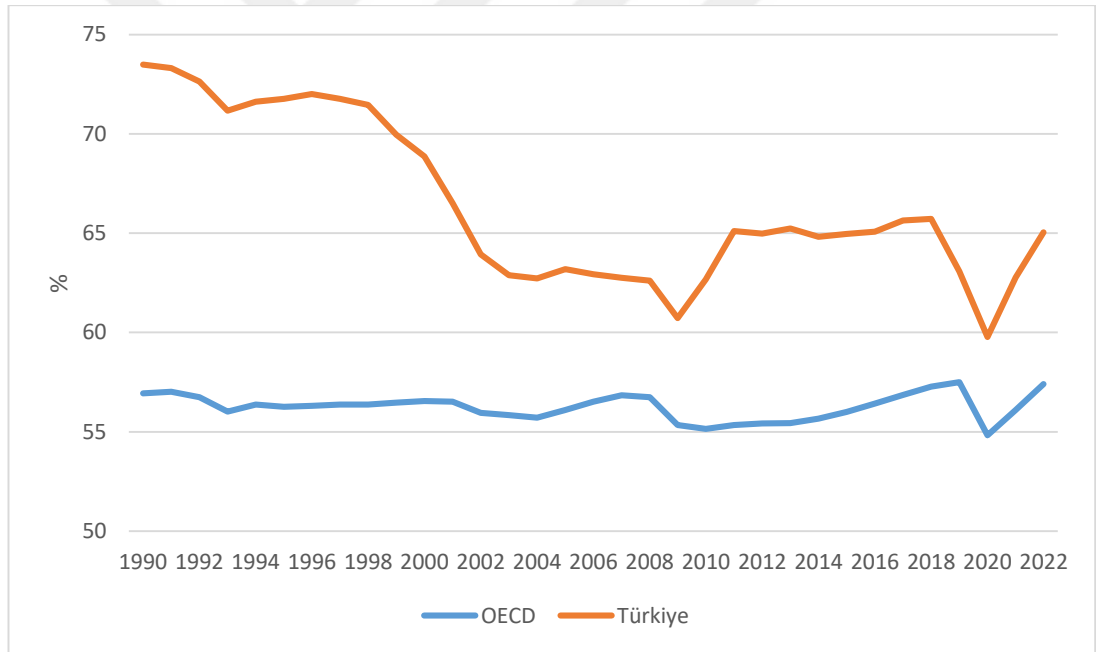
2010'lu yıllarda Türkiye'nin FDI alanındaki performansı daha da olumlu yönde gelişmiş, söz konusu yıllarda ülke hem miktar hem de sayıda yabancı yatırım çekme kapasitesini artırmıştır. Fakat 2013 sonrasında trendini kaybeden Türkiye son yıllarda COVID-19 salgınının global ekonomiyi olumsuz etkilemesine rağmen artış trendini kısmen de olsa sürdürebilmiştir.

2.5.2. İstihdam ve İşgücü Piyasaları

Artan belirsizlik, firmaların olumsuz şoklara karşı istihdamın azaltılmasına yol açmaktadır. Guthrie (1998), ülkeler arası firma düzeyinde verileri kullanarak belirsizliğin daimî işçi alımlarını azalttığını ve esnek sözleşme kullanımını artırdığını göstermiştir. Belirsizlik, çalışılan toplam saati ve iş ilanlarını azaltmaktadır (Ahir vd., 2020).

Maliye politikası belirsizliğinin küçük firmalarda ve sınırlı nakit rezervi olanlarda istihdamı orantısız bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir (Gulen ve Ion, 2016). İstihdam, belirsizlik şoklarının ardından kalıcı işsizlik toparlanmaları ile belirsizlik değişikliklerine kademeli olarak uyum sağlamaktadır (Caggiano, Castalnuovo ve Pellegrino, 2017). Firmalar daha fazla bilgi için beklerken iş kayıpları aylarca sürebilmektedir (Bloom vd., 2018).

İstihdam oranının ülkelerin ekonomik gelişmişliği ve istikrarı açısından önemli bir gösterge olduğu ifade edilebilir. Türkiye ve OECD için istihdam oranları Şekil 2.3'te sunulmuştur. Söz konusu veriler incelendiğinde, 1990'lı yıllardan itibaren hem Türkiye hem de OECD ülkelerinde istihdam oranlarının görece yüksek seyrettiği gözlemlenmektedir. Ancak bu dönemde Türkiye'nin istihdam oranı OECD ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir.

Şekil 2.3. OECD ve Türkiye İçin İstihdam Oranları (1990-2022)

Kaynak: Dünya Bankası Veritabanı

2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de istihdam oranında belirgin düşüşler meydana gelirken, küresel ekonomik krizin etkisiyle 2009 yılında her iki bölgede de azalmalar görülmüştür. Bununla birlikte, Türkiye 2010'lu yıllarda istihdamı tekrar canlandırmayı başarmıştır. Özellikle 2011 yılından itibaren hem OECD hem de Türkiye istihdam oranlarını artırmış fakat Türkiye, 2015-2017 yılları arasında OECD

ortalamasını aşmıştır. COVID-19 salgınının etkisiyle 2020 yılında her iki bölge için istihdam oranlarında düşüşler kaydedilirken, Türkiye salgın sonrası toparlanma sürecini daha hızlı yakalamış görünmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin 1990'lardan bu yana istihdam politikalarında başarılı bir performans sergilediği söylenebilir.

2.5.3. Finansal Piyasalar

Ekonomi belirsizliği, aynı zamanda küresel finans ortamı üzerinde geniş kapsamlı sonuçlar doğurabilen yaygın bir olgudur. Bloom'un (2014) açıkça belirttiği gibi, "belirsizlik şokları" finansal piyasaların düzgün işleyişini önemli ölçüde bozabilir, artan volatiliteye, piyasa istikrarsızlığına ve yatırımcı tereddütlerine yol açabilir.

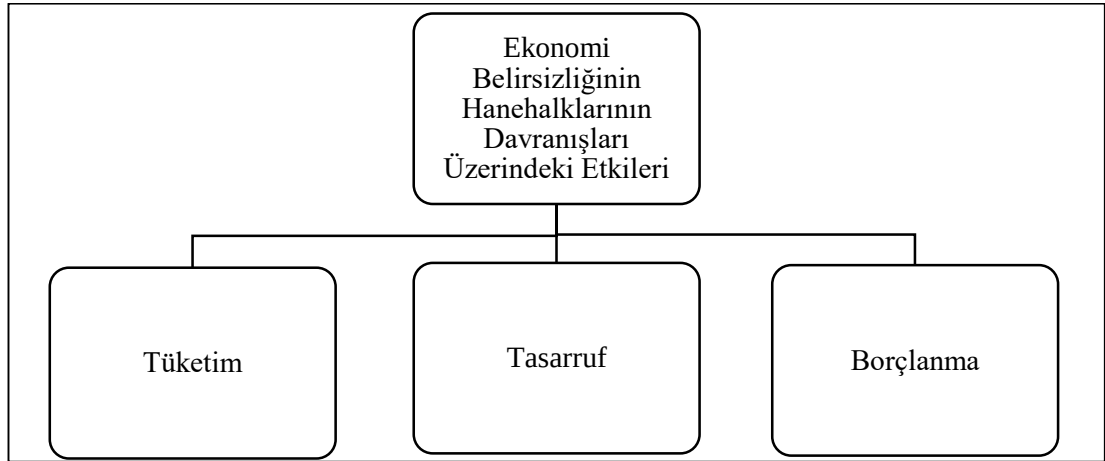
Ekonomideki belirsizliğin finansal piyasalarda kendini göstermesinin başlıca yollarından biri, piyasa oynaklığının artmasıdır. Gelecekteki ekonomik görünüm belirsiz olduğunda, yatırımcılar riskten daha fazla kaçınır ve bu da varlık fiyatlarında ve işlem hacimlerinde ani değişimlere yol açar. Piyasa hareketlerinin doğası gereği öngörülemez olması geleneksel yatırım stratejilerini zayıflattığından, bu artan oynaklık yatırımcıların bilinçli kararlar almasını zorlaştırabilir (Baker vd., 2016). Ayrıca, ekonomi belirsizliği kredi bulunabilirliğinde bir daralmaya ve borçlanma maliyetinde bir artışa da yol açabilir. Kredi verenler daha temkinli hale geldikçe, kredi verme standartlarını sıkılaştırarak işletmelerin ve bireylerin yatırım yapmak ve büyümek için ihtiyaç duydukları sermayeye erişimlerini zorlaştırabilirler (Arellano vd., 2019). Bu da ekonomik faaliyeti engelleyebilir ve finansal piyasaların genel performansını düşürebilir.

Doğrudan etkilere ek olarak, ekonomideki belirsizlik yatırımcı duyarlılığını ve karar alma mekanizmasını etkileyerek finansal piyasaları dolaylı olarak da etkileyebilir. Ekonomik gelecek belirsiz olduğunda, yatırımcılar riskten daha fazla kaçınarak devlet tahvilleri veya nakit gibi daha güvenli varlıklara yönelebilir. Yatırımcı davranışındaki bu değişim varlık fiyatlarının dalgalanmasına neden olarak portföy çeşitlendirmesi ve yatırım stratejileri için zorluklar yaratabilir (Bekaert, Hoerova ve Duca, 2013).

Politika yapıcılar ve düzenleyici otoriteler, ekonomi belirsizliğinin finansal piyasalar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmada önemli bir rol oynamaktadır. Para politikası müdahaleleri, mali teşvikler ve gelişmiş finansal düzenlemeler gibi önlemleri uygulayarak piyasa koşullarını istikrara kavuşturmak ve yatırımcı güvenini yeniden tesis etmek için çalışabilirler. Ayrıca, türev ürünler ve sigorta ürünleri gibi ekonomideki belirsizliği yönetmeye ve buna karşı korunmaya yönelik araç ve enstrümanların geliştirilmesi, piyasa katılımcılarının bu olgunun yarattığı zorlukların üstesinden gelmesine yardımcı olabilir (Bernanke vd., 1997).

2.6. Ekonomideki Belirsizliğin Hanehalkları Üzerindeki Etkileri

Ekonomik belirsizlik dönemlerinde enflasyon ve işsizlik oranları yükselirken, ekonomik büyüme ve yatırımların gerilemesi nedeniyle hem firmalar hem de bireyler için geleceğin kestirilmesi zorlaşır. Ekonomi belirsizliğinin en çok etkilediği kesimlerden biri de hane halklarıdır. Hane halkları tüketim, tasarruf ve borçlanma kararlarını belirsizlik altında vermek zorunda kalır (Knotek ve Khan, 2011). Bu doğrultuda ekonomi belirsizliğinin hane halklarının tüketim, tasarruf ve borçlanma davranışları üzerindeki etkilerinin olduğu söylenebilir. Şekil 2.4'te Ekonomik Belirsizliğin Hanehalkları Üzerindeki Etkileri verilmiştir.

Şekil 2.4. Ekonomi Belirsizliğinin Hanehalklarının Davranışları Üzerindeki Etkileri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.6.1. Tüketim

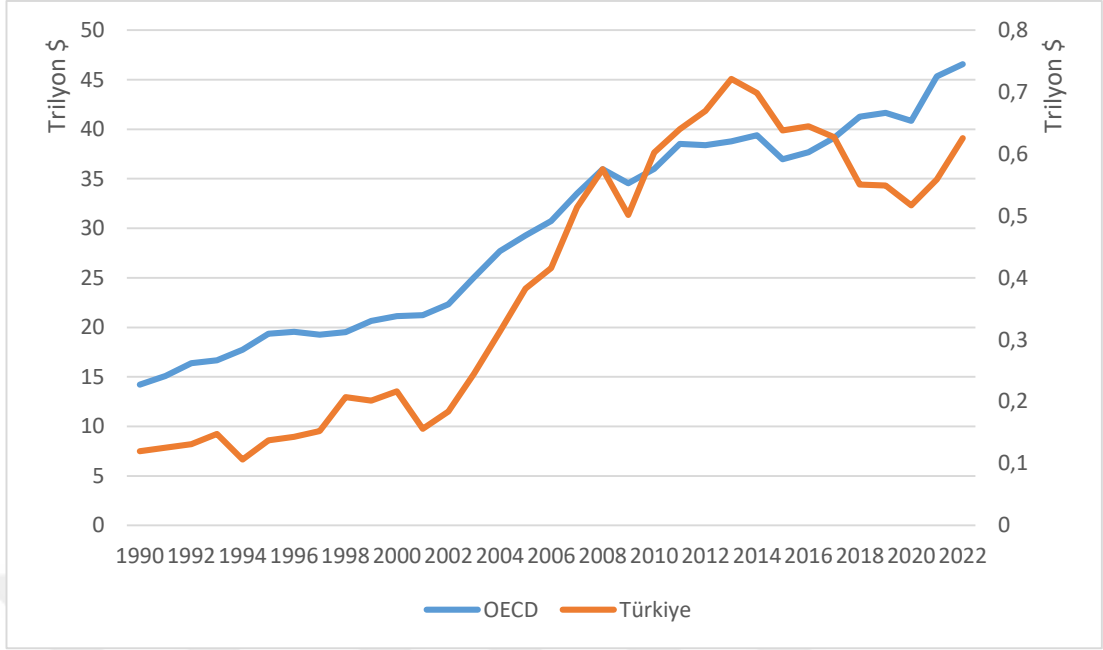
Ekonomideki belirsizlik dönemlerinde hanehalklarının tüketim harcamaları azalma eğilimi gösterir. Belirsizlik arttıkça hanehalkları gelecekte gelirlerinin azalabileceğinden endişe eder ve temkinli davranmaya başlar. Böylece lüks ve dayanıklı tüketim mallarına yönelik harcamalar azalırken, temel ihtiyaçlar için yapılan harcamaların payı artmaktadır (Leduc ve Liu, 2015).

Belirsizliğin tüketim üzerindeki etkilerini açıklayan Gelir hipotezi ve önlem alma hipotezi olmak üzere başlıca iki teori vardır. Gelir hipotezine göre belirsizlik arttığında hanehalkları gelecekteki gelirlerinin düşebileceğinden endişe eder ve tüketim harcamalarını azaltır (Carroll vd, 1992). Önlem alma hipotezi ise belirsizlik arttığında hanehalklarının önlem amaçlı olarak tasarruflarını artırdığını ve tüketimlerini azalttığını savunur (Leland, 1968). Her iki hipotez de belirsizliğin tüketim üzerinde olumsuz etki yarattığı konusunda benzer bir bakış açısına sahiptir.

Ampirik çalışmalar da ekonomideki belirsizliğin tüketimi azalttığı yönünde bulgular sunmaktadır. Örneğin, Carroll ve Dunn (1997) ABD verilerini kullanarak yaptığı çalışmada işsizlik oranlarındaki artışın hanehalkı tüketim harcamalarını azalttığı sonucuna varmıştır. Benzer şekilde Songur (2020) Türkiye için yaptıkları analizde belirsizlik endeksindeki artışın tüketim harcamalarını düşürdüğünü tespit etmişlerdir.

Nihai tüketim harcamaları, ekonomik büyüme ve refah düzeyi ve dolayısıyla ekonomideki belirsizlik açısından önemli göstergelerden biridir. Türkiye ve OECD için istihdam oranları Şekil 2.5'te sunulmuştur. Veriler incelendiğinde hem OECD ülkelerinde hem de Türkiye'de 1990'lı yıllardan başlayarak nihai tüketim harcamalarının sürekli artış gösterdiği gözlenmektedir. Ancak söz konusu dönemde OECD ülkelerinin harcama miktarları Türkiye'nin çok üzerinde seyretmiştir.

2000'li yıllarda her iki bölgede de harcama tutarlarında paralel yükselişler kaydedilmiş, özellikle 2007-2008 yılları arasında Türkiye'nin nihai tüketim harcamalarında ciddi artışlar olduğu görülmüştür. Küresel krizin etkisiyle 2009 yılında geçici olarak gerileme olsa da Türkiye bu dönemden sonra harcama seviyesini yükseltmeye devam etmiştir.

Şekil 2.5. OECD ve Türkiye İçin Nihai Tüketim Harcamaları

Kaynak: Dünya Bankası Veritabanı

Covid-19 salgınının etkisiyle 2020 yılında her iki bölge için harcamalarda düşüş kaydedilmiş olsa da Türkiye toparlanma sürecini hızlı yönetmiştir. Genel itibariyle Türkiye'nin son yirmi yılda nihai tüketim harcamalarındaki artış eğilimi dikkat çekicidir. Bundan sonraki süreçte de gelişmişlik düzeyini yükseltmeye devam edeceği öngörülmektedir.

2.6.2. Tasarruf

Ekonomideki belirsizlik dönemlerinde hanehalklarının tasarruf davranışları konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Geleneksel görüşe göre belirsizlik arttıkça hanehalkları daha fazla tasarruf yapmaya yönelmektedir (Leland, 1968). Böylece gelecekteki olumsuz ekonomik şoklara karşı önlem almış olurlar. Ancak son dönemde yapılan çalışmalar belirsizliğin tasarruflar üzerinde olumsuz etki yaratabileceğini göstermektedir (Mody vd., 2012).

Belirsizlik tasarrufları azaltma yönünde etki gösterirken iki mekanizma rol oynar. İlk olarak, yüksek belirsizlik hanehalklarının gelecekteki gelir akışlarını tahmin etmelerini zorlaştırır. Böylece uzun vadeli tasarruf ve yatırım planları yapmak imkansızlaşır. İkinci olarak, belirsizlik tüketim harcamalarını düşürürken tasarruf

eğilimini de olumsuz etkiler. Çünkü tüketim ve tasarruf birbirini tamamlayan kararlardır (Kızılgöl ve İpek, 2016).

Mody vd. (2012) OECD ülkeleri için yaptıkları panel veri analizinde ekonomik belirsizliğin hanehalkı tasarruflarını azalttığı sonucuna varmıştır. Benzer şekilde Türkiye'de belirsizliğin özel tasarruflar üzerinde olumsuz etkisi olduğunu tespit etmiştir. Ancak her iki çalışmada da etkinin derecesi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Vural, Koç ve Vural, 2010).

2.6.3. Borçlanma

Ekonomideki belirsizlik dönemlerinde hanehalklarının borçlanma eğilimleri azalmaktadır. Bunun nedeni bankaların kredi standartlarını sıkılaştırması ve hanehalklarının gelecekte ödeme gücünü çekme riskinden kaçınmasıdır (Baum vd., 2009). Belirsizlik arttıkça bankalar daha temkinli davranır ve kredi standartlarını yükseltir. Kredi başvurularının reddi artarken, kabul edilen kredilerde de faiz oranları yükselir. Böylece hanehalkları daha az ve daha pahalı krediye erişebilir duruma gelir (Gilchrist, Sim ve Zakrajsek, 2009).

Diğer taraftan hanehalkları da belirsizliğin getirdiği gelecek kaygısı nedeniyle borçlanmaktan kaçınır. İşsiz kalma, gelir kaybı ya da faiz oranlarındaki artış riskinden dolayı borç ödemekte zorlanabilirler. Bu nedenle belirsizlik arttıkça hem tüketim kredisi kullanımı hem de konut kredisi talepleri azalır (Baum vd., 2009).

2.7. Politika Belirsizliğinin Azaltılması

Ekonomi politikası belirsizliği ekonomik aktivite üzerinde önemli olumsuz etkilere sahiptir. Belirsizlik, yatırım kararlarının ertelenmesine veya iptaline, istihdam seviyesinin düşmesine ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına yol açabilir. Ekonomik karar alıcıların bu yaklaşımları benimsemesi durumunda belirsizliğin azalacağı ve bunun da ekonomik faaliyeti teşvik edeceği düşünülebilir. Bu doğrultuda ekonomi politikası belirsizliğinin azaltılmasında "açık iletişim" ve "tutarlı politika" uygulamalarının rolü incelenmiştir.

Ekonomi belirsizliğinin ekonomik faaliyet üzerindeki etkileri bakımından önemli ampirik bulgular bulunmaktadır. Bloom (2009) politika belirsizliğinin ifade edildiği endeksler kullanarak Amerikan sanayi sektörü üzerinde yaptığı ampirik

analizde, belirsizliğin artışının yatırım harcamalarını azalttığını göstermiştir. İkincil veri kaynakları kullanılarak yapılan benzer bir çalışmada ise Baker, Bloom ve Davis (2016) belirsizliğin artmasının ABD ekonomisinde istihdam azalışına yol açtığını bulmuştur.

Ekonomik karar alıcıların tutarlı politika izlemesi ve açık iletişim kurmasının belirsizliği azaltacağı yönünde de ampirik kanıtlar mevcuttur. Başta merkez bankaları olmak üzere kurumların şeffaf iletişim politikası izlemesi, piyasalarda beklentilerin oluşturulması ve belirsizliğin azalmasına katkı sağlamaktadır (Blinder vd., 2008). Ayrıca hükümet programlarının uzun vadeli makroekonomik hedefler doğrultusunda sürdürülebilirliği ve tutarlılığı da belirsizliği azaltan faktörler arasındadır (Born vd., 2018).

2.7.1. Açık İletişim

Politika oluşturma alanında, belirsizlik kavramı hem politika yapıcılarının hem de paydaşların karar ve eylemlerini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bloom (2014) tarafından tanımlandığı üzere, politika belirsizliği, ekonomik ve sosyal sonuçlar üzerinde önemli etkileri olabilecek hükümet politikalarının gelecekteki seyri ve uygulanmasına ilişkin belirsizliği ifade eder. Bu bağlamda, politika belirsizliğini azaltmada açık iletişimin rolü hem akademik araştırmacıların hem de kamu politikası uygulayıcılarının artan ilgisini çekmiştir.

Politika yapıcılar ve kamuoyu arasındaki etkili iletişim, politika belirsizliğinin ele alınmasında temel öneme sahiptir. Politika yapıcılar şeffaflık ve bilgi paylaşımı ortamını teşvik ederek eylemlerinin öngörülebilirliğini ve güvenilirliğini artırabilir, böylece bireylerin, işletmelerin ve diğer paydaşların karşılaştığı belirsizlik düzeyini azaltabilirler. Bu açık iletişim, kamu istişareleri, politika brifingleri ve açık ve anlaşılır politika kılavuzlarının yayılması gibi çeşitli şekillerde olabilir (Baker vd., 2016).

Açık iletişim, politika kararlarının arkasındaki mantığın daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırarak paydaşların olası değişiklikleri öngörmesini ve bunlara hazırlanmasını sağlayabilir (Bernanke, 1997). Bu da politika yapıcılar ve kamuoyu arasında daha işbirlikçi ve yapıcı bir diyalogu teşvik edebilir, çünkü paydaşlar kendilerini bilgilendirilmiş ve politika oluşturma sürecine katılma konusunda güçlendirilmiş

hissederler. Ayrıca, açık iletişim, politika yapıcılarının çeşitli paydaşlardan geri bildirim ve içgörü toplaması için bir mekanizma görevi görebilir ve bu da politika oluşturma sürecini bilgilendirebilir ve iyileştirebilir. Politika yapıcılar, etkilenen taraflardan aktif bir şekilde girdi arayarak politikalarının potansiyel sonuçlarını daha iyi anlayabilir ve bu da daha incelikli ve duyarlı karar alma süreçlerine yol açabilir (Arellano vd., 2019).

Açık iletişimin politika belirsizliğini azaltmadaki faydaları yerel bağlamla sınırlı değildir; uluslararası ilişkiler ve küresel yönetim için de geniş kapsamlı etkileri olabilir. Politika yapıcılar muhataplarıyla şeffaf ve tutarlı bir iletişim kurduklarında, politika hedeflerinin ortak bir şekilde anlaşılmasını teşvik edebilir ve küresel politika belirsizliğine katkıda bulunabilecek yanlış anlama veya yanlış hesaplama potansiyelini azaltabilir (Bekaert vd., 2013).

2.7.2. Tutarlı Politika

Sürekli gelişen kamu politikası oluşturma ortamında, politika belirsizliğini ele alma zorluğu giderek daha belirgin hale gelmiştir. Bloom (2014) tarafından tanımlandığı şekliyle politika belirsizliği, hükümet politikalarını ve bunların bireyler, işletmeler ve daha geniş ekonomi üzerindeki potansiyel etkilerini çevreleyen belirsizlik ve öngörülemezliği ifade eder. Politika yapıcılar bu zorlukla mücadele ederken, tutarlı politika kavramı politika belirsizliğini azaltmada kritik bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda tutarlı politika, farklı devlet kurumları ve yetki alanları arasında ve zaman içinde politikaların uyumunu ve tutarlılığını ifade eder. Politikalar tutarlı olduğunda, daha öngörülebilen olurlar ve paydaşlar bunların olası etkilerini daha iyi tahmin edebilir ve planlayabilir, böylece karşılaştıkları belirsizlik düzeyini azaltırlar (Baker vd., 2016).

Belirsizliği azaltmada tutarlı politikanın en önemli avantajlarından biri, politika oluşturma sürecine sağladığı güvenilirlik ve güvendir. Paydaşlar, politikaların sistematik ve tutarlı bir şekilde geliştirildiğini ve uygulandığını algıladıklarında, hükümetin karar alma sürecine güven duymaları ve yatırım yapmaya, yenilik yapmaya ve uzun vadeli planlama yapmaya istekli olmaları daha olasıdır (Bernanke, 2017). Bu da ekonomik ve sosyal kalkınma için daha istikrarlı ve elverişli bir ortamı teşvik edebilir. Ayrıca, tutarlı politika, daha verimli ve etkili politika uygulamasını da kolaylaştırabilir. Politika yapıcılar, farklı devlet kurumları arasındaki politikaları

uyumlu hale getirerek, müdahalelerinin amaçlanan sonuçlarını baltalayabilecek çelişkili veya çelişkili direktif riskini en aza indirebilirler. Bu uyum aynı zamanda politikaların uygulanmasında daha düzenli ve koordineli bir yaklaşıma yol açarak politika ortamının öngörülebilirliğini ve güvenilirliğini daha da artırabilir (Arellano vd., 2019).

Belirsizliği azaltmada tutarlı politikanın önemi, küresel yönetim ve uluslararası ilişkiler bağlamında özellikle belirgindir. Ülkeler küreselleşmiş bir dünyanın karmaşıklığı içinde yol aldıkça, sınırlar ötesinde tutarlı ve eşgüdümlü politikalara duyulan ihtiyaç giderek daha önemli hale gelmektedir. Tutarlı politika çerçeveleri, sınır ötesi politika çatışmalarının risklerini azaltmaya yardımcı olarak daha istikrarlı ve öngörülebilir bir uluslararası ekonomik ve siyasi ortamı teşvik edebilir (Bekaert vd., 2013).

3. HANEHALKI TÜKETİM HARCAMALARI

Ekonominin en önemli unsurlarından biri olan tüketim harcamaları, aynı zamanda bireylerin refah düzeyleri ve ekonominin genel durumu üzerinde de etkili olmaktadır. Bu bölümde tüketim harcamalarının temel kavramları, belirleyicileri ve teorilerine değinilecektir. Bu bağlamda, öncelikle tüketim kavramını ve tüketim harcamalarını tanımlanmış, ardından tüketim harcamalarını etkileyen ekonomik, demografik, psikolojik ve sosyo-kültürel faktörler ele alınmıştır. Daha sonra tüketim teorilerini irdelenmiş ve tüketim ile refah arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Son olarak, hane halkı tüketiminin desteklenmesi ve sürdürülebilir tüketimin teşvik edilmesi bağlamında politika çıkarımlarında bulunulmuştur.

3.1. Tüketimin Tanımı

Tüketim, ekonominin temel bileşenlerinden birini oluşturur. Bir ülkedeki toplam tüketim miktarı, o ülkenin milli gelirini belirleyen önemli faktörlerdendir. Tüketim, birey veya hane halklarının belirli mal ve hizmetleri edinme süreci olarak tanımlanmaktadır (Kotler ve Armstrong, 2000). Ekonomik açıdan bakıldığında ise, tüketim harcaması olarak tanımlanmaktadır. Tüketim harcamaları, mal ve hizmet satın almalarından oluşur (Mankiw, 1982).

Tüketim, ihtiyaç ve isteklerin karşılanması olarak da tanımlanabilir. İhtiyaçlar fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarıken; istekler sosyal, kendini gerçekleştirme ve saygınlık ihtiyaçları olarak kabul edilmektedir. Bir ekonomide tüketimin seviyesi, tüketicilerin ihtiyaçlarının ve isteklerinin ne oranda karşılandığını gösterir. İhtiyaçlar mutlak olarak karşılanırsa da istekler nispi bir doyumluk sunar (Öztürk, 2010).

Tüketim, kaynakların kısıtlı olduğu bir ortamda tercihlerin yapıldığı bir süreçtir. Bir ürün veya hizmet tüketildiğinde başka seçeneklerden vazgeçilir. Tüketim aynı zamanda geçicidir; tüketilen mal ve hizmetler zaman içerisinde tükenir veya eskimeye başlar. Tüketim bir süreklilik arz eder; bireyler temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla sürekli tüketim gerçekleştirirler (Princen vd., 2002).

Tüketimin türlerine bakıldığında; ihtiyaçların karşılandığı temel/zorunlu tüketim (gıda, giyim vb.) ile isteğe bağlı tüketim (tatil, eğlence vb.) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Temel tüketim mallarına olan talep gelir düzeyinin bir fonksiyonudur

ancak gelir artışıyla orantılı bir oranda artmamaktadır. Halbuki isteğe bağlı tüketim malları talebi yüksek gelir düzeylerinde daha hızlı artabilmektedir (Clarkson, Janiszewski ve Cinelli, 2013).

Tüketim bir ürünün veya hizmetin edinilmesi, kullanılması veya tüketilmesi sürecini kapsar. Tüketim mal ve hizmet olmak üzere ikiye ayrılır. Mal tüketimi, dayanıklı tüketim malları (otomobil, beyaz eşya vs.) ve dayanıksız tüketim malları (gıda, kıyafet vs.) olarak sınıflandırılır. Hizmet tüketimi ise enerji, ulaştırma, sağlık, eğitim gibi insan ihtiyaçlarını karşılayan hizmetlerden oluşur (Senemoğlu, 2014).

Tüketimin en temel biçimi bireysel tüketimdir. Bireysel tüketim, haneler tarafından yapılan kişisel kullanım için yapılan harcamalardan oluşur. Bir diğer tüketim türü de kamu tüketimidir. Kamu tüketimi, kamu otoriteleri ve devlet tarafından sunulan ve finanse edilen mallar ve hizmetlerden ibaret olup, savunma, eğitim, sağlık gibi alanları kapsar (Gramlich, 1990).

Bireyler mal ve hizmetleri, sahip olmak, kullanmak ve tüketmek için satın alır. Bu süreçte harcanan paraya tüketim harcaması denir. Toplam tüketim harcaması ise bireysel ve kamu tüketiminin toplamına eşittir. Tüketim harcamaları büyüme ve refah üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bir ekonomideki toplam talebin en önemli unsurlarındandır (Goldsmith, 1985).

3.2. Tüketim Harcaması

Bireyler, faydayı maksimize eden tüketim kararları verebilmek için gelirlerinin belirli bir kısmını ayırmak zorundadır. Tüketim harcamaları, tüketimin nasıl finanse edildiği açısından tüketimin kendisinden farklıdır. Bu nedenle tüketim harcamaları, bireylerin ihtiyaç duydukları mal ve hizmetler için yaptıkları harcamalar olarak tanımlanabilir.

Bireysel tüketim davranışlarının ekonomide hem kısa hem de uzun vadede etkileri vardır. Tüketim harcamaları ülkelerin GSYH'lerinin büyük bir bölümünü oluşturduğu için kısa dönem analizlerinde kullanılabilir. Uzun dönemli analizlerde ise tüketim kararları sonucu oluşan hanehalkı tasarrufları aracılığıyla refah düzeyini etkileyen önemli bir belirleyicidir.

Tüketim harcamaları kamu ve özel tüketim olarak ikiye ayrılmaktadır. Kamu harcamaları, kamu kurum ve kuruluşları tarafından toplumsal ihtiyaçları karşılamak için yapılan harcamaları ifade etmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede, faiz maliyetlerini karşılamak ve borç geri ödeme kapasitesini sağlamak için kamu harcamaları azaltılmakta ve yeniden yönlendirilmektedir.

3.3.Tüketim Harcamaları Üzerinde Etkili Olan Faktörler

Tüketim davranışlarını etkileyen faktörleri ekonomik faktörler, demografik faktörler ve sosyo-kültürel faktörler olmak üzere üç temel kategoride sınıflandırmak mümkündür. Ekonomik faktörler: Birey veya ailenin gelir düzeyi, varlık durumu, mesleği gibi ekonomik faktörler tüketim tercihlerini ve harcama miktarını etkiler. Demografik faktörler, yaş, cinsiyet, aile yapısı, medeni durum gibi bireye ilişkin demografik özellikler tüketim alışkanlıklarını şekillendirir. Sosyo-kültürel faktörler ise bireyin yaşadığı kültür, din, değer yargıları, moda akımları, referans grubu etkisi gibi sosyal çevreye ilişkin faktörler tercihler üzerinde etkilidir. Dolayısıyla bireylerin tüketim davranışları bu ekonomik, demografik ve sosyo-kültürel faktörlere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Sınıflandırma yapmak tüketim davranışlarını anlamaya ve analiz etmeye yardımcı olur.

3.3.1. Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörler kavramsal olarak, birey veya ailenin gelir düzeyi, varlık durumu, mesleği gibi finansal kaynakları ile ilgili faktörleri ifade etmektedir (Kotler ve Armstrong, 2000). Literatürde ekonomik faktörler sıklıkla gelir düzeyi, harcama yeteneği ve mali aktifler gibi değişkenlere odaklanmaktadır (Hawkins vd., 2004).

Ekonomik faktörlerin en belirgin etkisi, ürün ve hizmet çeşitliliği, marka tercihi ve tüketim miktarı üzerinde görülmektedir. Yüksek gelir grubunda bulunan tüketiciler, düşük gelir grubuna kıyasla daha fazla sayıda ürün ve hizmete yatırım yapabilmekte; premium marka ve ürünleri tercih edebilmektedir. Ayrıca gıda dışı tüketim kalemlerine (eğlence, turizm, giyim vs.) yönelme eğilimi daha yüksektir. Harcama yeteneği ve finansal varlıkların artmasıyla birlikte de tüketim davranışlarındaki çeşitlilik ve keyfilik de artış göstermektedir (Kotler ve Keller, 2016).

3.3.1.1. Gelir

Gelir, bireyin belirli bir zaman zarfında gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetler sonucu elde ettiği mal ve hizmetlerin satışından sağladığı hasılat olarak tanımlanmaktadır. Tüketici davranışları mevcut gelir düzeyine göre şekillenmektedir. Bireyin gelir düzeyi yapacağı harcamaları doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla gelir ve tüketim arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir (Blundell, 1988).

Gelir düzeyi, tüketim harcamaları üzerinde en belirleyici ekonomik faktördür. Yüksek gelire sahip tüketiciler daha pahalı ve kaliteli ürünlere yatırım yapma eğilimindedir (Solomon, 2017). Üst gelir grupları moda ve lüks tüketim mallarına daha fazla kaynak ayırırken, düşük gelir grupları temel ihtiyaç maddelerine odaklanmaktadır (Kotler ve Keller, 2016). Gelir artışı, tüketim kalemleri çeşitliliğini de beraberinde getirmektedir (Hawkins vd., 2004).

Gelir ve tüketim arasındaki ilişki uzun yıllardır araştırma konusu olmuştur. İlk olarak 18. yüzyılda Engel tarafından ele alınan bu ilişkiye, ortaya konulan hipoteze "Engel Kanunu" adı verilmiştir. Engel Kanunu'na göre, gelir gruplarına göre harcanan gelirin oranı farklılık göstermektedir. Düşük gelir gruplarında gelirin büyük bir kısmı zorunlu ihtiyaçlara ayrılırken, yüksek gelir gruplarındakiler nispi ve mutlak olarak daha fazla tasarrufa gidilmektedir (Ünsal, 2004).

3.3.1.2. Zenginlik

Tüketicilerin tüketim harcamalarını etkileyen diğer önemli bir faktör de sahip oldukları servettir. Servet, hanehalkının elinde bulundurduğu nakit para, gayrimenkul, hisse senetleri gibi değerli varlıklarının toplam değerini ifade etmektedir (Öçal ve Çolak, 1999). Tüketim harcamaları doğrudan hanehalkının elinde bulundurduğu reel servete bağlıdır. Bireyin sahip olduğu servet ne kadar yüksekse, tüketim düzeyi de o oranda artış göstermektedir. Dolayısıyla hanehalkının reel servetinde meydana gelen herhangi bir artış, gelir düzeyi ne olursa olsun tüketimi artıracak, servette bir azalma olduğunda ise tüketim harcamaları azalacaktır (Miller, 1991).

Varlık kaynaklarından gelen geliri de ek gelir olarak değerlendiren tüketiciler daha zengin tüketim kalıpları sergileyebilmektedir. Konut, hisse senedi, menkul

kıymet ve kripto para yatırımları gibi finansal varlıklar satın alma gücünü artırmakta ve gıda dışı tüketimi teşvik etmektedir (Blackwell, Miniard ve Engel, 2013).

3.3.1.3. Tüketim Yeteneği ve Geçmiş Tüketim

Sadece gelir düzeyi değil, geçmiş tüketim alışkanlıkları ve tüketim yetenekleri de tüketim tercihlerini belirleyen önemli bir unsurdur. Harcama yeteneği, gelirlerden harcamaların çıkarılmasıyla hesaplanan bakiye miktarını ifade etmektedir. Harcama yeteneği yüksek olan gruplar daha çok tasarruf edebilmekte ve keyfi tüketim için daha fazla kaynak ayırabilmektedir (Wells ve Gubar, 2013).

Bireylerin tüketim harcamaları, yalnızca mevcut döneme bağlı değildir; aynı zamanda geçmiş tüketim alışkanlıkları ve gelecekteki tüketim beklentilerinin bir karışımı olarak da belirlenir. Dusenberry (1949)'un temel teorisine göre, tüketim harcamaları, bireyin geçmişte elde ettiği en yüksek gelir düzeyine bağlı olarak şekillenir. Gelir arttıkça, tüketim seviyesi hızla artar, ancak gelir azaldığında tüketim seviyesi aynı oranda düşmez. Bunun nedeni, bireyin yüksek gelir düzeyindeki tüketim alışkanlıklarını hızlı bir şekilde değiştirememesidir. Bu nedenle, gelirdeki değişiklikler tüketim harcamalarına hemen yansımaz, çünkü bireylerin tüketim alışkanlıkları zaman içinde değişir.

3.3.1.4. Faiz Oranları

Hanehalkının tüketim ve tasarruf kararlarını etkileyen faktörlerden biri de faiz oranlarıdır. Faiz, birikim sahiplerinin birikimlerini başkalarına ödünç vermeleri karşılığında aldıkları parasal karşılıktır ve sermayenin parasal karşılığı olarak tanımlanabilir (Dinler, 2008).

Faiz oranları, gelecekteki tüketimin bugünkü değerini belirlemede rol oynar. Belirli bir gelir seviyesinde farklı faiz düzeyleri, tüketicilerin tüketim-tasarruf tercihlerini ikame ve gelir etkilerine bağlı olarak etkiler. Faiz artışı cari dönem tüketim maliyetini yükseltip tüketimi düşürebilirken, toplam gelirdeki artış tüketimi arttırabilir. Dolayısıyla faiz değişimleri, tüketicilerin hem geçerli hem de gelecek döneme yönelik harcama kararlarını şekillendiren önemli bir unsurdur (Hviid ve Kuchler, 2017).

3.3.1.5. Enflasyon

Enflasyon genel olarak fiyat seviyesindeki sürekli artışlar olarak tanımlanmaktadır. Enflasyonun tüketim kararları üzerindeki etkileri farklı kanallardan ortaya çıkmaktadır. Enflasyon, tüketicilerin reel servet değerini etkileyerek tüketim tercihlerini şekillendirmektedir. Bunun ekonomide "fiyat destekli tüketim" olarak adlandırıldığı bilinmektedir (Arda, 2002).

Enflasyon, harcanabilir gelirin satın alma gücünü ve hane halklarının gelecek dönem fiyat beklentilerini etkilemekte, böylelikle mevcut ve gelecek döneme yönelik tüketim-tasarruf kararları üzerinde etki yaratmaktadır. Enflasyonist dönemlerde paranın değer kaybına bağlı olarak orta gelirli tüketicilerin tasarruf yapamadığı ve gelirlerinin daha fazlasını tüketime yönlendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla enflasyon artışları, gelecekteki tüketimin bugünkü değerini düşürerek cari dönemde tüketim artışlarına neden olmaktadır (Schooley ve Worden, 2010).

3.3.1.6. Beklentiler

Bireyler, tüketim kararlarını verirken gelecekte ortaya çıkabilecek belirsizlikleri de hesaba katmak zorundadır. Bu belirsizlikler, bireyin gelecekteki geliri ve mal/hizmet fiyatlarıyla ilgili beklentilerini içerir. Eğer bir birey, gelecekte gelirinde düşüş bekliyorsa, mevcut tüketimini azaltmayı tercih edecektir. Bunun sebebi, gelecekte borçlanma durumunda kalmak ve borçlarını ödeyememe riskiyle karşılaşmak istememesi ya da geliri azaldığında bile belirli bir tüketim düzeyini sürdürmek istemesidir. Bu nedenle, birey bugünden tasarruf yaparak gelecek dönemler için rezerv oluşturmak isteyebilir (Ragan ve Thomas, 1990).

Eğer gelecekte mal ve hizmet fiyatlarında yükselme beklentisi varsa, bireyler cari dönemde ihtiyaç duyacakları mal ve hizmetleri satın alarak tüketim harcamalarını artırma eğiliminde olacaklardır. Bu durumda, fiyatların yükselmesi beklentisi cari tüketim harcamalarının artmasına neden olur. Tam tersi bir durumda, yani fiyatların düşeceği beklentisi varsa, bireylerin cari dönemdeki tüketim harcamaları azalacak ve tasarrufları artacaktır (Öztürk, 2010).

3.3.2. Demografik Etkenler

Demografik faktörler tüketicilerin tüketim alışkanlıkları ve harcama davranışları üzerinde önemli etkilere sahiptir. Tüketim harcamaları üzerinde yaş, cinsiyet, gelir, medeni durum ve eğitim düzeyi gibi demografik faktörler etkili olabilmektedir.

Yaş değişkeninin tüketim harcamaları üzerindeki etkisi, kişinin yaşam döngüsü aşamalarıyla ilişkilidir. Genç yetişkinler ile orta yaş ve yaşlı bireyler arasında harcama tercihleri farklılık gösterebilmektedir. Genç yetişkinler teknoloji ürünleri, moda ve eğlence harcamalarına öncelik verirken (Erlandsen ve Nymoen, 2008) daha yaşlı bireyler tıbbi harcamalar, konut ve emeklilik planlamasına yönelir (Engelhardt ve Kumar, 2007). Yaş faktörüyle birlikte harcama kalemlerinde değişim görülmektedir (Dew ve Xiao, 2011).

Cinsiyet değişkeni, harcama kalemleri üzerinde farklılaşmalara neden olmaktadır. Kadın tüketiciler genellikle gıda, sağlık ve kişisel bakım ürünlerine, erkek tüketiciler ise daha çok teknoloji, ulaşım ve spor ürünlerine harcama yapma eğilimindedirler. Ancak gelir düzeyine göre cinsiyet farklılıkları azalmaktadır. Kadınlar erkeklere kıyasla daha dikkatli harcama davranışı sergileme eğilimindedirler (Roberts, 1998).

Evli bireyler ile bekar bireyler arasında harcama tercihlerinde farklılıklar görülmektedir. Evli bireylerin harcamalarına eşlerin ihtiyaçları da yansıdığı için geniş çaplı olma eğilimindedir Aile sayısı arttıkça harcama tutarı da artmaktadır. Medeni duruma bağlı olarak konut ve gıda harcamaları ön plana çıkmakta, bekar bireylerde ise teknoloji ve eğlence harcamaları daha öncelikli olmaktadır (Bauman, 2013).

Eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin harcama tercihleri de değişmektedir. Yüksek eğitim görmüş bireyler daha planlı ve kaliteli ürünlere yönelim gösterirler. Eğitim düzeyi arttıkça kültür, sanat ve eğitime yönelik harcamalar artarken, düşük eğitimli bireyler temel ihtiyaçlar önceliğindedirler (Michael, 1975).

3.3.3. Psikolojik Faktörler

Tüketim davranışları, kişilerin içsel ve dışsal psikolojik yapılarının bir sonucu olarak gerçekleşmektedir. Benlik saygısı, bireylerin kendileri hakkındaki tutum ve değer yargılarını kapsayan kavramı ifade etmektedir (Rosenberg vd., 1995). Yüksek benlik saygısına sahip bireylerin, kendilerini başkalarına karşı değerli hissettikleri belirtilmektedir (Mruk, 2013). Bu nedenle yüksek benlik saygısına sahip insanlar tüketim davranışlarıyla kendilerini ifade etme ve beğenilme ihtiyacı duymaktadırlar (Swinyard, 1993). Özellikle moda ve görünüm ürünlerine yönelik harcamalar benlik saygısı ile ilişkilendirilmektedir (Kim ve Jang, 2014).

İnsanlar kendilerini ait hissettiği topluluklara bağlı hissetme ihtiyacı duyarlar (Baumeister ve Leary, 1995). Bu nedenle bireyler tüketim davranışlarıyla belirli topluluklara ait olduklarını ifade ederler (Escalas ve Bettman, 2003). Özellikle belirli markalara yönelik bağlılık duyan tüketiciler aidiyet ihtiyaçlarını bu şekilde karşıladıklarını ifade ederler (Algesheimer, Dholokia ve Hermann, 2005). Aidiyet duygusunun güçlü olduğu topluluklarda bireyler markalarla daha fazla özdeşleşme eğilimi gösterirler (Chernev, Hamilton ve Gal, 2011).

Ergenlik döneminde olduğu gibi yetişkinlerin de popüler olma ve kabul görme ihtiyacı duydukları belirtilmektedir (Griskevicius vd., 2007). Bu nedenle tüketiciler, popüler marka ve ürünlerle kendilerini ifade ederek daha fazla kabul görmeyi amaçlayabilirler (Wilcox ve Stephen, 2013). Özellikle moda ve görünüm ürünlerine yapılan harcamalar, diğer insanların takdirini kazanma çabası olarak yorumlanmaktadır (Eastman vd., 1999). Bireyler tüketimleriyle kendilerini daha çekici, yenilikçi veya başarılı hissetme isteği duyabilirler.

Maddi varlıklar insanların statüleri üzerinde etkilidir (O'Cass ve McEwen, 2004). Bazı tüketiciler pahalı marka ve ürünlerle daha yüksek statüye sahip olduklarını göstermek istemektedirler ve özellikle statü simgeleri olarak görülen lüks tüketim malları bu amaçla tercih edilmektedir. Maddi statü ihtiyacı duyanlar harcamalarıyla yüksek sosyo-ekonomik konumlarını yansıtmayı hedeflemektedir.

3.3.4. Sosyo-Kültürel Faktörler

Bireylerin tüketim davranışları, sadece bireysel tercih ve ihtiyaçları değil, aynı zamanda çevrelerindeki sosyal ve kültürel etmenler tarafından da şekillenmektedir. Sosyal sınıf, kültür, toplumsal cinsiyet rolleri, referans grupları ve kültürel değişim süreçleri, tüketici davranışlarında etkili faktörler arasında yer almaktadır.

Sosyal sınıf, bireylerin statülerini ve yaşam tarzlarını belirleyen önemli bir etkidir. Üst sınıflar, statü simgelerini yansıtan lüks ürün ve hizmetlere yönelirken (O'Cass ve Frost, 2002); alt sınıflar temel ihtiyaç odaklı tüketim eğilimi göstermektedir. Ayrıca yüksek sınıflar yenilikçi ürünlere daha açık iken, düşük sınıflar geleneksel ürünlere daha bağlıdır. Bu farklılıklar sosyal sınıflar arası farklılıkları yansıtmaktadır (Ahmed, Khan ve Samad, 2016).

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeklerin tüketim tercihlerini de etkiler. Kültürel beklentilere göre kadınlar ev, güzellik ve sağlık ürünlerine; erkekler ise teknoloji, ulaşım ve spor ürünlerine daha yönelimlidirler (Chen-Yu ve Seock, 2002). Bununla birlikte günümüzde toplumsal cinsiyet rolleri esnekleşme eğilimindedir (Thøgersen ve Ölander, 2002).

Kültür, bireylerin değer yargılarını, tutum ve davranış biçimlerini şekillendirir. Kolektivist kültürlerde topluluğa bağlılık ön planda iken; bireyci kültürlerde bireysel tercihler daha belirgindir. Örneğin Kore'de çocuk sahibi olmak kültürel değer olarak görülürken; Batı'da çocuk sahibi olmak tercihe bağlıdır. Dolayısıyla kültürler arası farklılıklar tüketim tercihlerini de etkiler (Birmingham ve Brewer, 2013). İnsanlar kendilerini tanımlarken referans gruplarından etkilenirler. Aile, arkadaş çevresi ve üyeliklerinin olduğu gruplar bireylerin tüketim tercihlerinde yönlendirici olmaktadır (Bearden, Netemeyer ve Teel, 1990). Özellikle moda, gıda ve eğlence ürünlerinde referans gruplarının tercihleri önem taşır (Moschis, 1976).

Kentleşme süreci ve kitle iletişim araçları, geleneksel yapıyı değiştirirken yepyeni tüketim biçimlerini de yaygınlaştırmıştır. Modernleşme ve küreselleşmeyle birlikte verimli üretim süreçleri farklı ürünlere ulaşımı kolaylaştırmıştır (McCracken, 1986). Reklam ve promosyonlar ise tüketici tercihlerini yönlendirici faktörler arasındadır (Schiffman ve Kanuk, 2000).

3.4. Tüketim Teorileri

Ekonomi bilimindeki bazı teoriler, tüketici davranışlarını açıklamak ve öngörmek amacıyla geliştirilmiş teorilerdir. Bu bölümde en yaygın olan tüketim teorileri olan Mutlak Gelir Teorisi, Nispi Gelir Teorisi, Ömür Boyu Gelir Teorisi, Sürekli Gelir Teorisi ve Rassal Yürüyüş Teorisi ele alınmıştır.

3.4.1. Mutlak Gelir Teorisi

Keynes'in 1936 yayımlanan İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli eserinde ele aldığı önemli konulardan biri tüketim teorisi ve tüketim harcamaları olmuştur. Tüketim ile ilgili kavramsallaştırma ilk olarak Keynes (1936) tarafından yapılmıştır. Keynes (1936)'e göre, tüketim üzerinde pek çok faktör etkilidir. Ancak bu faktörlerden sadece harcanabilir gelirin tüketim üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Diğer unsurlar ise dolaylı etkiye sahiptir. Kısacası tüketim miktarının belirlenmesinde en etkili unsurun harcanabilir gelir olduğunu savunmuştur.

Mutlak gelir teorisi, tüketimi esasen gelirin mutlak miktarının belirlediğini ileri sürmektedir. Buna göre, gelir düzeyi artarken tüketimde de mutlak olarak artış gözlenecektir. Bu teoriye göre, gelir artışı ile tüketimde orantısız artış yaşanacağı varsayılır. Teoriye göre, tüketim eğrileri paraleldir ve eğim katsayısı 1'dir. Yani gelirin %1 artması tüketimin de %1 artması anlamına gelir. Ancak gelirin artması durumunda, bireylerin tasarruf eğiliminde de artış gözlemlenebileceğinden, teori eleştirilmiştir. Zira geliri artan bireyler bazı ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra tasarruf etme eğilimine girebilirler. Bu yüzden teori, insan davranışlarını yeterince açıklayamaması nedeniyle eleştirilmiştir (Ando ve Modigliani, 1963).

Mutlak Gelir Hipotezi, Şekil 3.1'de açıklanmıştır. Şekilde, C eğrisi üzerindeki E noktasında gelir seviyesi OY_1 kadardır. Bu noktada, ortalama tüketim eğiliminin $APC = OC_1 / OY_1$ ve marjinal tüketim eğiliminin $MPC = \Delta C / \Delta Y = ER / RE_0$ olduğu ve ortalama tüketim eğilimi marjinal tüketim eğiliminden daha büyük olduğu görülmektedir. Burada gözlemlenen tüketim, oransız tüketim fonksiyonudur. 45 derecelik doğrunun C eğrisi ile kesiştiği OY_0 gelir seviyesi olan E_0 noktasında ortalama tüketim eğilimi $APC = OC_0 / OY_0$. Şekilde OY_0 seviyesinin altındaki gelir seviyesinde tüketim gelir seviyesinden fazla olmaktadır. Bu alanda, ortalama tüketim

Kaynak: Yıldırım vd., 2014: s.148

3.4.2. Nispi Gelir Teorisi

53

Duesenberry (1949)'e göre bireylerin tüketim tercihlerini belirleyen faktörler psikolojik ve sosyal unsurlardır, yalnızca gelir düzeyi değildir. Ayrıca tüketimin kişinin yaşadığı toplumsal çevreyle ilgili olduğunu da savunmuştur. Böylece Mutlak Gelir Hipotezinin eleştirilmesine katkı sağlamıştır.

Kaynak: Yıldırım vd., 2014.

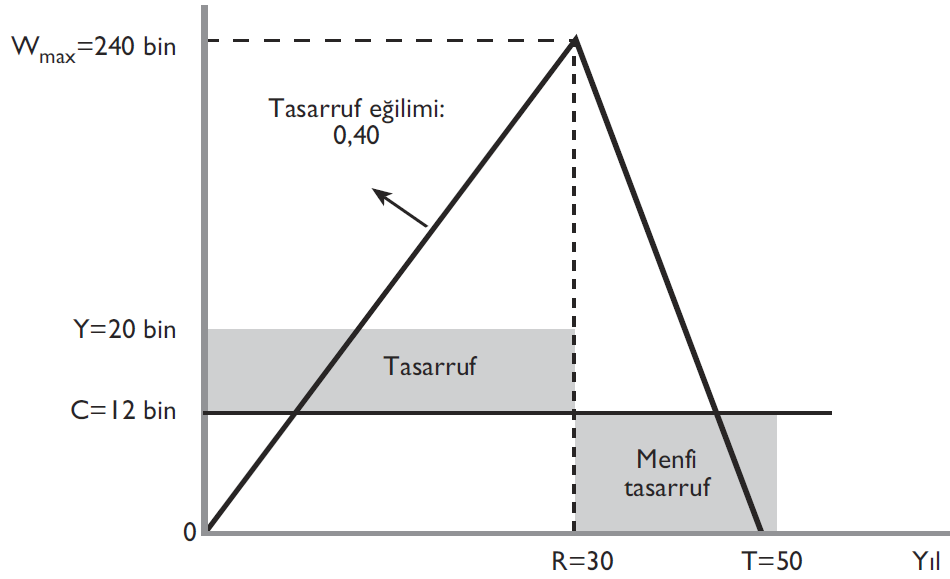
54

eğilimindedir. Teoriye göre, tüketim eğrilerinin eğimi 1'den küçüktür. Yani gelirin %1 artması tüketimin %1'den daha az artması anlamına gelir. Teoriye göre fayda maksimizasyonu ile hareket eden bireyler, temel ihtiyaçları karşıladıktan sonra artan gelirlerini tasarrufa yönlendirirler. Teori davranışsal gerçekliğe daha uygun görülse de bireylerin her zaman fayda maksimizasyonu yapmadıkları eleştirisi yapılmıştır (Ünsal, 2005).

3.4.3. Ömür Boyu Gelir Teorisi

Modigliani ve Brumberg (1954) tarafından ileri sürülen bu teoriye göre, bireyler ömürleri boyunca gelirlerini ve tüketimlerini planlarlar. Buna göre gelir, zamanla sabit kalır ancak yaşlanmayla tüketim artar. Çünkü bireyler gelecekteki tüketim gereksinimlerini karşılamak amacıyla gençlik döneminde tasarruf ederler. Teoriye göre gelire ve tüketime etki eden başlıca faktörler zaman ve yaşam evresidir. Ancak teori insan davranışlarını karmaşık bir şekilde açıklamakta yetersiz kalmıştır. Çünkü bireyler her zaman rasyonel davranmayabilir ve beklentileri değişebilmektedir.

Ömür boyu gelir teorisi Şekil 3.3'te grafiksel olarak gösterilmiştir. Ömür boyu gelir hipotezinin temel mantığını şu örnek üzerinden tarif edilebilir: R yıl süren çalışma dönemi boyunca kişiler tasarrufta bulunurlar ve servetlerini artırırlar. Şekildeki örneğe göre her çalışma yılında servete 8 bin TL ilave edilmektedir. Çalışma dönemi sonunda tüketicinin sahip olduğu servet en yüksek değerinde ve toplam 240 bin TL'ye ulaşmaktadır. Bu noktadan sonra varlıklar satılarak tüketim finanse edilir. (T-R) yıl boyunca süren bu menfi tasarruf ya da tasarrufların çözülmesi döneminde, 20 yıl boyunca her yıl 12 bin TL'lik varlık satışı gerçekleşmektedir. Tüketim bütün ömür boyunca yıllık $C = 12$ bin TL düzeyinde olup sabittir. Ömrün sonunda bütün varlıklar tükenmiş olacaktır. Kısaca yaşam-boyu gelir hipotezi, tüketimin uzun dönemdeki istikrarlılığını, bireylerin gelirleri dönemden döneme değişse bile düzgün ya da sabit bir tüketim düzeyini korumak arzuları ile açıklar. Tasarruflar nedeniyle artan ancak menfi tasarruflar nedeniyle azalan servet stoku bu sürece devamlılık katan en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3.3. Ömür Boyu Gelir Hipotezi

Kaynak: Yıldırım vd., 2014: s.66

Ömür boyu yaşam hipotezine göre tüketim harcamaları sadece cari dönem gelirin değil, aynı zamanda bireylerin yaşam boyu gelir beklentilerinin de fonksiyonudur. Fisher modelini temel alan hipotezde, bireyler hayatlarını farklı gelir düzeylerine sahip dönemlere bölmüştür. Her dönemde farklı gelire sahip bireyler, yaşam boyu tüketimlerini sabit tutabilmek için yüksek gelir dönemlerinde tasarruf yaparak, düşük gelir dönemlerine aktarmışlardır (Mankiw, 2009). Modigliani ile Ando 1963'te yaşam boyu gelir hipotezinin ilk ampirik çalışmasını yapmış; cari dönem geliri ve servetin tüketim üzerindeki etkisinin düşük, yaşam boyu gelir beklentilerinin etkisinin yüksek olduğu sonucuna varmıştır (Sivri ve Eryüzlü, 2010). Böylece hipotez, tüketimin uzun dönemli gelir beklentilerinden de etkilendiğini ortaya koymuştur.

3.4.4. Sürekli Gelir Teorisi

Friedman (1957) tarafından geliştirilen bu teoriye göre, bireyler sürekli bir gelir akışı bekledikleri için gelecekteki gelirlerini de tüketime dahil ederler. Buna göre tasarruf kararları, gelecekteki gelir beklentilerine bağlıdır. Teoriye göre, kısa dönemde gelir şokları geçici iken, uzun dönemde tüketim daha istikrarlı seyreder. Ancak teori, insanların rasyonel davranmadığı ve gelecek beklentilerinin zamanla değişebileceği

eleştirisiyle karşılaşmıştır. Bireylerin her anlamda istikrarlı davranmadıkları göz önüne alındığında, teori yetersiz kalmaktadır.

3.4.5. Rassal Yürüyüş Teorisi

Etkin Piyasa Hipotezi, hisse senedi fiyatlarının rastgele hareket ettiğini ve geçmiş fiyat hareketlerine dayanarak öngörülebilir olmadığını öne süren bir teoridir. Bu hipotez, finans alanında kapsamlı araştırmalara ve ampirik testlere konu olmuştur. Etkin Piyasa Hipotezi'nin ilk ampirik testlerinden biri Fama tarafından yapılmıştır. Fama borsa verilerini incelemiş ve rassal yürüyüş teorisini destekleyen kanıtlar bulmuştur. Fama'nın çalışması, hisse senedi fiyatlarının rassal bir yürüyüş modeli izlediğine dair ampirik kanıtlar sağlamıştır (Horne ve Parker, 1967).

Borsa fiyatlarının rassal karakteri üzerine bir diğer etkili çalışma Samuelson (1973) tarafından yapılmıştır. Samuelson borsa verilerini analiz etmiş ve hisse senedi fiyatlarının rassal özellikler sergilediği sonucuna varmıştır. Bu bulgu, etkin piyasa hipotezini daha da desteklemiştir (Rosett ve Cootner, 1968).

Malkiel Granger (1965) da borsa fiyatlarının rastgele karakterini araştırmış ve etkin piyasa hipotezini destekleyen kanıtlar bulmuştur. Granger'ın çalışması, hisse senedi fiyatlarının rassal bir yürüyüş modeli izlediği fikrini destekleyen araştırmaların artmasına katkıda bulunmuştur. Ancak, tüm çalışmalar etkin piyasa hipotezini desteklememiştir. Lo ve Mackinlay (1988a, 1988b) etkin piyasa teorisine meydan okuyan bir çalışma yürütmüştür. Fiyat oluşturma mekanizmasının daha açık bir ekonomik modeli olmadan, etkin piyasa hipotezinin reddedilmesinin piyasa fiyat oluşumunun etkinliği üzerinde çok az etkisi olacağını savunmuşlardır.

Etkin piyasa hipotezi sadece hisse senedi piyasaları ile sınırlı değildir. Tüketim davranışı gibi diğer alanlara da uygulanmıştır. Vančová (2019), tüketimdeki değişikliklerin gelirden beklenen değişikliklerden bağımsız olduğunu öne süren tüketimin Etkin Piyasa Hipotezini tartışmıştır. Bu hipotez, neoklasik modelin bir çıkarımıdır.

Etkin piyasa hipotezi gelişmekte olan piyasalar bağlamında da geçerlidir. Mishra, Mishra ve Smyth (2015), Hindistan hisse senedi piyasası üzerine bir çalışma yürütmüş ve etkin piyasa hipotezini yapısal kırılmalı birim kök testleri kullanarak test

etmiştir. Elde ettikleri bulgular, Hindistan piyasasındaki hisse senedi fiyatlarının davranışına ilişkin içgörü sağlamıştır. Benzer şekilde, Kuhe ve Akor (2021) Nijerya hisse senedi piyasasında etkin piyasa hipotezini araştırmıştır. Nijerya piyasasındaki hisse senedi fiyatlarının rastgele hareket ettiğini ve geçmiş fiyat hareketlerine dayanarak tahmin edilemeyeceğini öne sürerek etkin piyasa hipotezini destekleyen kanıtlar bulmuşlardır.

Abbas (2015) Şam Menkul Kıymetler Borsası üzerinde bir çalışma yürütmüş ve etkin piyasa hipotezi lehine kanıtlar bulmuştur. Araştırması, gelişmiş piyasalardaki hisse senedi fiyatlarının rastgele yürüyüş davranışı sergilediği fikrini desteklemiştir. Böylece Etkin Piyasa Hipotezi finans alanında kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve test edilmiştir. Etkin piyasa hipotezine yönelik meydan okumalara yanıt olarak, araştırmacılar hisse senedi piyasalarının rassal yürüyüş davranışını incelemek için alternatif testler kullanmaya çalışmışlardır. Kim ve Shamsuddin (2008) Asya hisse senedi piyasalarının etkinliğini incelemek için çoklu varyans oranı testlerini kullanan bir çalışma yürütmüştür. Elde ettikleri bulgular, etkin piyasa hipotezini destekleyen önceki araştırmalara meydan okumuştur. Görüldüğü üzere bazı çalışmalar hipotezi destekleyen kanıtlar sunarken, diğerleri hipotezi sorgulamıştır. Bu bağlamda rassal yürüyüş hipotezi popülerlik kazanmıştır.

Hall (1978) tarafından ileri sürülen bu teoriye göre, bireylerin tüketim davranışları rassaldır ve bilinmezlik içerir. Yaşam Boyu Gelir ve Sürekli Gelir Hipotezlerinin rasyonel beklenti yaklaşımına bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Çünkü bu iki hipotez, gelecekteki geliri geçmiş dönem gelirine bağlı olarak belirlerken Rassal Yürüyüş Hipotezi, gelecekteki geliri rassal davranışlar çerçevesinde tahmin etmektedir. Buna göre birey, beklenen gelecek gelirini rassal yürüyüş çerçevesinde doğru tahmin edebilmektedir ve ekonomik kararlarını da bu tahminler ışığında almaktadır (Çolak ve Öztürkler, 2012). Dolayısıyla rasyonel beklentileri esas alan bu yeni hipotez, önceki iki hipotezin eleştirisini oluşturmaktadır. Gelecek beklentilerini rassallığı da kapsayacak şekilde açıklamaktadır.

Buna göre gelir ve maliyetlerdeki değişimler bireylerin farkında olmadan gerçekleşebilir. Teoriye göre tüketim eğilimlerindeki değişiklikler rassal niteliklidir ve bireyler tüketim kararlarında belirsizlikle hareket ederler. Ancak teori, davranışsal

olarak güvenilir bir izah getirememesi sebebiyle eleştirilmiştir (Diba ve Grossman, 1987).

3.5. Tüketim ve Refah İlişkisi

Tüketim ve refah arasındaki ilişki, çeşitli perspektiflerden incelenen karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Dikkate alınması gereken önemli bir husus, tüketimin bireysel ve toplumsal refah üzerindeki etkisidir. Arifin, Anisa, Siswohadi ve Megasari (2020), gelir ve tüketimin insan refahına katkıda bulundukları için refahın temel belirleyicileri olduğunu savunmaktadır. Yazarlar, tüketimin gelirden türetildiğini vurgulayarak gelir ve tüketim arasındaki yakın ilişkinin altını çizmektedir. Bu durum, bireyler ve hane halkları tüketim yoluyla ihtiyaç ve isteklerini karşılayabildiğinden, daha yüksek tüketim seviyelerinin refah artışına yol açabileceğini göstermektedir.

Tüketim ve refah arasındaki ilişkinin yalnızca tüketim düzeyi tarafından belirlenmediğine dikkat etmek önemlidir. Dercon (2004) tüketimdeki dalgalanmaların refah üzerinde önemli etkileri olabileceğine işaret etmektedir. Ekonomik şoklar veya doğal afetler gibi sigortalanmamış riskler bağlamında, tüketimdeki dalgalanmalar refah kaybına yol açabilir. Bu durum, genel refah için tüketim kalıplarında istikrar ve öngörülebilirliğin önemini vurgulamaktadır.

Tüketim ve refah arasındaki ilişki daha geniş sosyal ve ekonomik faktörlerden de etkilenmektedir. Haffert ve Schulz (2019), tüketim vergisi ile refah devleti arasındaki bağlantının daha önce öne sürülenden daha karmaşık olduğunu savunmaktadır. İlişkinin dolaylı olduğunu ve siyasi ve ekonomik hususlar gibi çeşitli faktörlerin aracılık ettiğini vurgulamaktadırlar. Bu durum, tüketimin refah üzerindeki etkisinin yalnızca bireysel tüketim tercihleri tarafından değil, aynı zamanda daha geniş toplumsal yapılar ve politikalar tarafından da belirlendiğini göstermektedir.

Tüketime yönelik tutumlar da tüketim ve refah arasındaki ilişkinin şekillenmesinde rol oynamaktadır. Iyer ve Muncy (2015) tüketime yönelik tutumun öznel refah üzerindeki etkilerini incelemiştir. Tüketime yönelik olumlu tutuma sahip bireylerin daha yüksek öznel refah seviyelerine sahip olma eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Bu durum, tüketimin algılanması ve değerlendirilmesinin bireysel refahı

etkileyebileceğini göstermekte ve tüketim ile refah arasındaki ilişkinin öznel doğasını vurgulamaktadır.

Bireysel refahın yanı sıra, tüketim ve refah arasındaki ilişki çevresel ve sürdürülebilirlik konularına da uzanmaktadır. Olubiyi (2020), enerji tüketimi ve karbon emisyonlarının refah üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Yazar, yüksek enerji tüketimi ve karbon emisyonları ile karakterize edilen sürdürülemez tüketim kalıplarının refah üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini savunmaktadır. Bu durum, genel refahı sağlamak için tüketim uygulamalarının uzun vadeli sürdürülebilirliğini göz önünde bulundurma ihtiyacını vurgulamaktadır.

Genel olarak, tüketim ve refah arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Daha yüksek tüketim seviyeleri refahın artmasına katkıda bulunabilirken, tüketimdeki dalgalanmalar ve daha geniş sosyal ve ekonomik faktörler de refah sonuçlarını etkileyebilir. Tüketime yönelik tutumlar ve sürdürülebilirlik düşünceleri bu ilişkiyi daha da şekillendirmektedir. Bu ilişkiyi anlamak ve yönetmek, bireysel ve toplumsal refahı teşvik etmek için çok önemlidir.

3.5.1. Yaşam Memnuniyeti

Tüketim ve refah arasındaki ilişki, özellikle de yaşam memnuniyeti açısından, çeşitli çalışmalarda incelenmiştir. Bu çalışmalar, tüketim kalıplarının ve tüketime yönelik tutumların bir bireyin öznel refahını nasıl etkileyebileceğine dair çeşitli bilgiler sağlamaktadır. Örneğin Hudders ve Pandelaere (2011) tarafından yapılan bir çalışma lüks tüketimin öznel refah üzerindeki etkisini incelemektedir. Yazarlar, lüks tüketimin olumlu ruh halinin artmasına, olumsuz ruh halinin azalmasına ve yaşam memnuniyetinin artmasına yol açtığını bulmuşlardır. Bu da lüks tüketime düşkünlüğün daha yüksek yaşam memnuniyeti seviyelerine katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

Linssen, Kempen ve Kraaykamp (2010) göze çarpan tüketim kavramını ve bunun öznel iyi oluş üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma, statü mallarının tüketiminin, bireylerin kendilerini sürekli olarak başkalarıyla kıyasladıkları ve akranlarına yetişmeye çalıştıkları konumsal bir koşu bandı etkisi yaratabileceğini öne sürmektedir. Bu sürekli karşılaştırma, bireylerin kendi tüketim kalıplarından yetersiz

veya memnuniyetsiz hissetmelerine yol açabileceğinden, daha düşük yaşam memnuniyeti seviyelerine yol açabilir.

Tüketime yönelik tutumlar da tüketim ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin şekillenmesinde rol oynamaktadır. Iyer ve Muncy (2015) tüketime yönelik tutumun öznel iyi oluş üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma, tüketime yönelik olumlu tutuma sahip bireylerin daha yüksek yaşam memnuniyeti düzeylerine sahip olma eğiliminde olduğunu bulmuştur. Bu durum, tüketimin algılanması ve değerlendirilmesinin bireyin genel refahını etkileyebileceğini göstermektedir.

Ayrıca, tüketim ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki, alkol tüketimi ve refah politikaları gibi diğer faktörlerden de etkilenebilir. Tartaglia vd. (2017) genç yetişkinler arasında yaşam memnuniyeti, içme güdülerini ve alkol tüketimi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma, alkol tüketiminin, bireyin içme güdülerine bağlı olarak yaşam memnuniyeti üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum, belirli tüketim davranışlarının ve bunların yaşam memnuniyeti üzerindeki etkilerinin dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Pacek ve Radcliff (2008) ülkeler arasında refah politikaları ve öznel refah arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma, cömert refah politikalarının daha yüksek yaşam memnuniyeti düzeylerine katkıda bulunabileceğini öne sürmektedir. Bu durum, sosyal destek ve refah programlarının mevcudiyetinin bireyin genel refahını olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir.

Bu çalışmalara ek olarak, organik gıda tüketimi (Lee, 2019), yaşlı bakımı ve refah hizmetleri (Onishi vd., 2010), COVID-19 salgını (Nordenmark vd., 2023), iş memnuniyeti (Murwaningsih ve Fauziah, 2023) ve sosyoekonomik durum Katikireddi vd. (2014) gibi diğer faktörlerin de yaşam memnuniyeti üzerinde etkisi olduğu bulunmuştur. Bu çalışmalar, yaşam memnuniyetinin çok boyutlu doğasını ve tüketim ile refah arasındaki ilişkiyi incelerken çeşitli faktörlerin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Genel olarak tüketim ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki karmaşıktır ve çeşitli faktörlerden etkilenebilir. Lüks tüketim, tüketime yönelik tutumlar, göze çarpan tüketim, alkol tüketimi, refah politikaları ve diğer bağlamsal faktörlerin hepsi

bir bireyin öznel refahını şekillendirmede rol oynayabilir. Bu dinamikleri anlamak, genel refahı teşvik etmek ve yaşam memnuniyetini arttırmak için oldukça önemlidir denilebilir.

3.5.2. Deneyimsel Tüketim

Deneyimsel tüketim, maddi mallardan ziyade deneyimlerin veya faaliyetlerin tüketimini ifade etmektedir. Bu açıdan deneyimsel tüketimin bir bireyin refahını ve yaşam memnuniyetini etkileyebileceği söylenebilir. Choung vd. (2020) tarafından yapılan bir çalışma, Kore bağlamında boş zaman tüketimi ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bulgular, genellikle doğası gereği deneyimsel olan boş zaman tüketiminin yaşam memnuniyetinin artmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, keyifli deneyimler ve faaliyetlerle meşgul olmanın bireyin genel refahını ve yaşam memnuniyetini artırabileceğini göstermektedir.

Kesgin vd. (2022) gastro-turizm tüketiminin iyi olma hali üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma, gastro-turizm tüketiminden elde edilen keyfin memnuniyeti doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, deneyimsel tüketimin iyi olma hali ve yaşam memnuniyeti üzerindeki olumlu etkisini vurgulamaktadır. Ayrıca, Lee vd. (2002) maddi varlıklarla ilgili deneyimlere odaklanan sahip olma alanını içeren öznel bir tüketici refahı ölçütü geliştirmiştir. Bu durum, deneyimsel tüketimin maddi varlıklarla iç içe geçebileceğini ve genel refah ve yaşam memnuniyetine katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

Bu çalışmalara ek olarak, yaşlanma (Deaton, 2007), alkol tüketimi (Tartaglia vd., 2017), refah politikaları (Pacek ve Radcliff, 2008), COVID-19 salgını (Nordenmark vd., 2023) ve iş tatmini Murwaningsih ve Fauziah (2023) gibi diğer faktörlerin de yaşam memnuniyeti üzerinde etkisi olduğu bulunmuştur. Bu çalışmalar, yaşam memnuniyetinin çok boyutlu doğasını ve tüketim, özellikle de deneyimsel tüketim ile refah arasındaki ilişkiyi incelerken çeşitli faktörleri göz önünde bulundurma ihtiyacını vurgulamaktadır.

Yukarıda ifade edilen çalışmalar doğrultusunda tüketim, özellikle de deneyimsel tüketim ve yaşam memnuniyeti açısından refah arasındaki ilişkinin karmaşık olduğu ve çeşitli faktörlerden etkilenmekte olduğu söylenebilir. Boş zaman

tüketimi ve gastro-turizm gibi keyifli deneyim ve faaliyetlerde bulunmak yaşam memnuniyetinin artmasına katkıda bulunabilir. Bununla birlikte, ilişkiyi etkileyebilecek diğer bağlamsal faktörleri ve bireysel özellikleri dikkate almak önemlidir. Bu dinamikleri anlamak, genel refahı teşvik etmek ve yaşam memnuniyetini artırmak için çok önemlidir.

3.5.3. Prososyal Harcamalar

Prososyal tüketim, kişinin kaynaklarını başkalarına fayda sağlamak veya başkalarının refahına katkıda bulunmak için kullanması anlamına gelmektedir. Prososyal tüketimin bir bireyin refahını ve genel refahını etkileyebileceği çeşitli çalışmalarla ortaya konulmuştur. Aknin vd. (2013) tarafından yapılan çalışma, farklı kültürlerde prososyal harcama ve refah arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bulgular, ülkenin ekonomik durumundan bağımsız olarak, prososyal harcamalarda bulunmanın daha fazla mutluluk ve refah ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, kaynakları başkalarına fayda sağlamak için kullanmanın bireyin genel refahına ve yaşam memnuniyetine katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

Batson ve Powell (2003) prososyal davranış kavramını ve bunun özgecilikle ilişkisini tartışmaktadır. Prososyal davranışın mutlaka özgecilik tarafından motive edilmesi gerekmediğini ve özgeci motivasyonun her zaman prososyal davranışa yol açmadığını savunmaktadırlar. Bu durum, bireylerin tamamen özgeci güdülere sahip olmadan da prososyal tüketimde bulunabileceğini ve başkalarına fayda sağlama eyleminin yine de genel refahlarına katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

Bu çalışmalara ek olarak, empati (Eisenberg ve Miller, 1987), pro-sosyallikteki bireysel farklılıklar (Sul vd., 2015), insan dışı prososyal davranış (Burkart vd., 2007), sosyal ilişkiler (Cronin, 2012), egoizm (Weiss vd., 2022), bağlanma teorisi (Gross vd., 2017) ve algılanan mesafe (Touré-Tillery ve Fishbach, 2017) gibi diğer faktörlerin de prososyal davranış ve refah üzerinde etkilerinin olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bu çalışmalar, prososyal tüketimin çok boyutlu doğasını ve refah ile ilişkisini incelerken çeşitli faktörleri göz önünde bulundurma ihtiyacını vurgulamaktadır. Tüketim, özellikle de prososyal tüketim ve refah arasındaki ilişki karmaşıktır ve çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Prososyal harcama veya davranış gibi prososyal tüketimde bulunmak, bireyin refahına ve genel refahına katkıda bulunabilir.

Kaynakları başkalarına fayda sağlamak veya onların refahına katkıda bulunmak için kullanma eylemi, yaşam memnuniyetini artırabilir ve bir amaç ve tatmin duygusunu teşvik edebilir. Bu dinamikleri anlamak, genel refahı teşvik etmek ve daha merhametli ve şefkatli bir toplumu teşvik etmek için çok önemlidir.

3.6. Politika Çıkarımları

Hanehalkı tüketim harcamaları doğrultusunda politika çıkarımlarında bulunulabilir. Bu bağlamda hanehalkı tüketiminin desteklenmesi ve sürdürülebilir tüketimin teşvik edilmesi olmak üzere iki temel politika alanı incelenmektedir.

3.6.1. Hanehalkı Tüketiminin Desteklenmesi

Hanehalkı tüketim harcamaları ekonomik büyümenin yönlendirilmesinde ve bir toplumun genel refahının şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Duesenberry, 1949). Bu nedenle politika yapıcılar, özellikle ekonomide belirsizlik veya durgunluk dönemlerinde hanehalkı harcamalarını destekleyecek ve sürdürecekt tedbirleri uygulamakta çıkarcıdırlar (Modigliani, 1963).

Politika yapıcıların hanehalkı tüketimini desteklemesinin başlıca yollarından biri, hedeflenen mali politikaların uygulanmasıdır. Bu, hanehalkının harcanabilir gelirini artıracak ve böylece daha fazla harcamayı teşvik edebilecek vergi indirimleri veya vergi kredileri gibi önlemleri içerebilir (Friedman, 1957; Keynes, 1936). Örneğin, geçici vergi iadeleri veya gelir vergisi oranlarında indirimler, hane halkı tüketimine zamanında bir teşvik sağlayarak ekonomik gerilemelerin olumsuz etkilerini potansiyel olarak telafi edebilir (Shapiro ve Slemrod, 2003).

Maliye politikalarına ek olarak, politika yapıcılar hanehalkı tüketimini desteklemek için para politikası araçlarından da yararlanabilir. Merkez bankaları düşük faiz oranlarını sürdürerek veya parasal genişleme tedbirleri uygulayarak hanehalkının krediye erişimini daha uygun hale getirebilir ve böylece konut ve otomobil gibi dayanıklı mallara yönelik harcamaların artmasını sağlayabilir. Ayrıca, sübvansiyonlu krediler veya kirala-sahip ol programları gibi düşük maliyetli finansman seçeneklerinin sunulması, düşük gelirli hane halklarının karşılaştığı finansal kısıtlamaların hafifletilmesine yardımcı olabilir (Bernanke vd., 1997).

Hanehalkı tüketiminin desteklenmesinde bir diğer kilit politika kaldırıcı da sosyal güvenlik ağlarına ve gelir destek programlarına yapılan yatırımlardır. Bu programlar, ekonomik şoklara karşı bir tampon sağlayarak ve hane halkları için asgari düzeyde finansal güvence sağlayarak, ekonomide belirsizlik dönemlerinde tüketim seviyelerinin korunmasına yardımcı olabilir (Gruber, 1997; Romer & Romer, 2014). İşsizlik yardımları, engellilik sigortası ve kırılgan nüfuslar için hedeflenen gelir yardımı gibi tedbirler bu kapsamda yer alabilir ve bunların tümü iş kayıplarının veya diğer olumsuz ekonomik olayların hanehalkı harcamaları üzerindeki etkisini azaltmaya yardımcı olabilir (Browning ve Crossley, 2001; Donaldson ve Weymark, 1986). Ayrıca, politika yapıcılar hanehalkı tüketimini desteklemek için dijital teknolojilerin ve iş ekonomisinin potansiyelini keşfedebilirler. Bu teknolojik gelişmeler, esnek ve talebe bağlı hizmetlere daha fazla erişimi kolaylaştırarak hane halklarına tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için yeni yollar sunabilir ve geleneksel istihdam kesintilerinin etkisini potansiyel olarak dengeleyebilir (Katz ve Krueger, 2016; Manyika vd., 2016). Politika yapıcılar bu platformların geliştirilmesini ve benimsenmesini teşvik ederken aynı zamanda hem tüketicilerin hem de hizmet sağlayıcıların haklarını ve çıkarlarını korumak için uygun düzenleyici çerçeveler sağlayabilir.

Bununla birlikte, hanehalkı tüketimini desteklemeyi amaçlayan politikaların, istenmeyen sonuçlardan kaçınmak için dikkatli bir şekilde tasarlanması ve uygulanması gerektiğini belirtmek önemlidir. Örneğin, aşırı mali teşvik veya kolay para politikaları enflasyonist baskılara yol açarak hanehalkının satın alma gücünü aşındırabilir ve bu müdahalelerin etkinliğini zayıflatabilir (Clarida vd., 1999; Taylor, 1993). Politika yapıcılar tüketimi desteklemek ve makroekonomik istikrarı korumak arasında hassas bir denge kurmalıdır.

3.6.2. Sürdürülebilir Tüketimin Teşvik Edilmesi

Hanehalkı tüketiminin desteklenmesi ekonomik büyüme ve bireysel refah için gerekli olmakla birlikte, bu çabaların sürdürülebilir tüketim kalıplarının teşvik edilmesine yönelik daha geniş bir hedefle uyumlu olması çok önemlidir. Sürdürülebilir tüketim, ürün ve hizmetlerin doğal kaynakların tükenmesini en aza indirecek, çevresel

bozulmayı azaltacak ve toplumsal refahı artıracak şekilde kullanılmasını ifade eder (Jackson, 2005; Sanne, 2002).

Sürdürülebilir tüketimin teşvik edilmesine yönelik temel politika yaklaşımlarından biri, tüketimin çevresel ve sosyal maliyetlerini doğru bir şekilde yansıtan fiyatlandırma mekanizmalarının uygulanmasıdır. Bu, karbon vergileri, kirlilik vergileri veya diğer çevresel fiyatlandırma biçimlerinin uygulamaya konulmasıyla başarılabılır (Goulder ve Parry, 2008; Nordhaus, 2007). Politika yapıcılar, bu dışsal maliyetleri tüketicilerin karşılaştığı fiyatlara dahil ederek, hane halklarının çevresel ve sosyal açıdan daha sorumlu satın alma kararları vermeleri için mali teşvikler yaratabilirler.

Fiyatlandırma mekanizmalarını tamamlayıcı olarak, politika yapıcılar sürdürülebilir tüketim kalıplarını yönlendirmek ve şekillendirmek için düzenleyici araçlardan da yararlanabilirler. Bu araçlar arasında ürün standartlarının, etiketleme programlarının ve kaynak verimliliği gerekliliklerinin uygulanması yer alabilir; bunların tümü tüketicilerin bilinçli seçimler yapmasına yardımcı olabilir ve işletmeleri daha sürdürülebilir ürün ve hizmetler geliştirmeye ve pazarlamaya teşvik edebilir (Banerjee ve Solomon, 2003; Thøgersen, 2000).

Piyasa temelli ve düzenleyici yaklaşımlara ek olarak, politika yapıcılar kamu altyapısına yatırım yaparak ve sürdürülebilir tüketim odaklı kamu malları sağlayarak da sürdürülebilir tüketimi teşvik edebilirler. Bunlar arasında verimli toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması ve yeşil kamusal alanların yaratılması sayılabilir; tüm bunlar hane halkının sürdürülebilir tüketim davranışlarını benimsemesini kolaylaştırabilir ve daha cazip hale getirebilir (Tukker vd., 2008; Van Vliet, 2002).

Eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları da sürdürülebilir tüketimin teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Politika yapıcılar, hane halklarına tüketim tercihlerinin çevresel ve sosyal etkileri hakkında bilgi ve daha sürdürülebilir alternatifler konusunda rehberlik sağlayarak tüketicileri bilinçli kararlar almaları ve değişimin aktif aktörleri olmaları için güçlendirebilir (Thøgersen, 1999; Young vd., 2010). Bu kampanyalar, nüfusun farklı kesimlerine ulaşmak için geleneksel medyadan

dijital platformlara ve toplum temelli girişimlere kadar çeşitli iletişim kanallarından yararlanabilir.

Sürdürülebilir tüketimin teşvik edilmesine, sürdürülemez tüketim kalıplarının altında yatan daha geniş sistemik sorunları ele alan politikaların eşlik etmesi gerektiğini belirtmek önemlidir. Bu, gelir eşitsizliğini giderecek, döngüsel ekonomiye geçişi destekleyecek ve sürdürülebilir üretim ve dağıtım sistemlerinin geliştirilmesini teşvik edecek tedbirleri içerebilir (Geels, 2002; Seyfang ve Smith, 2007). Politika yapıcılar, bütüncül ve entegre bir yaklaşım benimseyerek hane halklarının daha sürdürülebilir tüketim uygulamalarında bulunmalarını sağlayan ve teşvik eden bir ekosistem yaratabilirler.

Ayrıca, sürdürülebilir tüketim politikalarının başarılı bir şekilde uygulanması, devlet kurumları, işletmeler, sivil toplum kuruluşları ve araştırma kurumları dahil olmak üzere çeşitli paydaşlar arasında yakın işbirliği ve koordinasyon gerektirir. Bu işbirlikçi yaklaşım, politikaların iyi tasarlanmış, değişen koşullara uyarlanabilir ve farklı tüketici kesimlerinin ihtiyaç ve endişelerine yanıt verebilir olmasını sağlamaya yardımcı olabilir (Tukker vd., 2008; Young vd., 2010).

4. LİTERATÜR TARAMASI

4.1. Mutluluğun Hanehalkı Tüketim Harcamaları Üzerine Etkisine Yönelik Çalışmalar

İyi olma hali ve olumlu duygular olarak tanımlanan mutluluk, uzun zamandır çeşitli disiplinlerden araştırmacıların ilgi duyduğu bir konu olmuştur. Giderek artan bir ilgi gören çalışma alanlarından biri de mutluluk ve hane halkı tüketim harcamaları arasındaki ilişkidir. Hane halkı tüketimi ekonomik büyümenin ve genel sosyal refahın temel itici gücü olduğundan bu ilişkiyi anlamak çok önemlidir. Bu başlık altında, mutluluğun hane halkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar incelenmiştir.

4.2. Tek Ülkeli Çalışmalar

Dolan ve Metcalfe (2012), öznel refahın hane halkı tüketimi üzerindeki etkisini araştırmak için Birleşik Krallık'ta bir çalışma yürütmüştür. Yazarlar, Bütünleşik Hanehalkı Anketi verilerini kullanarak, yaşam memnuniyeti ile dışarıda yemek yeme, boş zaman etkinlikleri ve büyük ev eşyaları gibi çeşitli satın alma türlerini gerçekleştirme olasılığı arasındaki ilişkiyi analiz etmek için bir probit modeli kullanmışlardır. Sonuçlar, daha yüksek yaşam memnuniyeti düzeyine sahip bireylerin boş zaman ve eğlence ile ilgili tüketim faaliyetlerine katılma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiş ve mutluluğun hane halkı tüketim kalıplarının önemli bir belirleyicisi olabileceğini düşündürmüştür.

Çin'e odaklanan bir çalışmada, Qian ve Qian (2015) mutluluk ve hane halkı tüketimi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çin Aile Paneli Çalışmalarından elde edilen verileri kullanan araştırmacılar, mutluluğun hane tüketimi üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemek için bir yapısal eşitlik modellemesi yaklaşımı kullanmışlardır. Bulgular, mutluluğun hanehalkı tüketim harcamaları üzerinde pozitif ve anlamlı bir doğrudan etkisinin yanı sıra gelir ve tasarruf gibi faktörlerin aracılık ettiği dolaylı etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, Çinli hane halkları arasında mutluluğun teşvik edilmesinin tüketimin artmasına yol açabileceğini ve potansiyel olarak ekonomik büyümeye katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

Diener vd. (2018) Hindistan’da öznel refah ile hane halkı tüketimi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Gallup Dünya Anketi’nden elde edilen verileri kullanan yazarlar, ilişkiyi analiz etmek için çok düzeyli bir modelleme yaklaşımı kullanmıştır. Sonuçlar, daha yüksek yaşam memnuniyeti seviyelerinin, özellikle konut, ulaşım ve eğlence gibi alanlarda artan hane halkı tüketim harcamalarıyla olumlu yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Çalışma, Hindistan bağlamında tüketim kalıplarının anlaşılmasında mutluluğun rolünün dikkate alınmasının önemini vurgulamıştır.

Corbi ve Menezes-Filho (2006) Brezilya’da mutluluğun hane halkı tüketimi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Brezilya Hanehalkı Bütçe Anketi verilerini kullanan araştırmacılar, mutluluk ve tüketim arasındaki potansiyel içselliği hesaba katmak için iki aşamalı en küçük kareler (2SOLS) yaklaşımı kullanmışlardır. Bulgular, mutluluğun özellikle gıda, konut ve ulaşım alanlarında olmak üzere hanehalkı tüketim harcamaları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir. Çalışma, ekonomi politikaları tasarlanırken mutluluk ve tüketim arasındaki çift yönlü ilişkinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Schwarze ve Härpfer (2007) yaşam memnuniyeti ve hane halkı tüketimi arasındaki ilişkiyi Almanya için incelemiştir. Alman Sosyo-Ekonomik Paneli’nden elde edilen verileri kullanan yazarlar, yaşam memnuniyetindeki değişikliklerin hanehalkı tüketim harcamalarındaki değişiklikler üzerindeki etkisini analiz etmek için sabit etkili bir regresyon modeli kullanmışlardır. Sonuçlar, yaşam memnuniyetindeki artışın, özellikle boş zaman etkinlikleri, tatiller ve kültürel etkinlikler gibi alanlarda hane halkı tüketiminde önemli bir artışla ilişkili olduğunu göstermiştir. Çalışma, Almanya bağlamında tüketim kalıplarının anlaşılmasında mutluluğun bir faktör olarak dahil edilmesinin önemini vurgulamıştır.

Kahneman ve Deaton (2010) tarafından Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan bir çalışmada öznel refah ile hane halkı tüketimi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Gallup-Healthways Refah Endeksi’nden elde edilen verileri kullanan yazarlar, yaşam memnuniyeti ile hane halkı tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemek için bir regresyon analizi kullanmışlardır. Bulgular, daha yüksek yaşam memnuniyeti düzeylerinin eğlence, seyahat ve kişisel bakım gibi alanlarda artan tüketimle olumlu yönde ilişkili olduğunu, gıda ve barınma gibi temel ihtiyaçlar için

ise ilişkinin daha az belirgin olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma, mutluluğun Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hane halkı tüketim kalıplarının bir belirleyicisi olarak ele alınmasının önemini vurgulamıştır.

Genel olarak, Birleşik Krallık, Çin, Hindistan, Brezilya, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan gözden geçirilmiş çalışmalar, çeşitli öznel refah göstergeleri ile ölçülen mutluluğun hane halkı tüketim harcamaları üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi olduğuna dair tutarlı kanıtlar sunmaktadır. Çalışmalarda mutluluk ve tüketim arasındaki ilişkiyi analiz etmek için probit modelleri, yapısal denklem modellemesi, çok düzeyli modelleme, iki aşamalı en küçük kareler ve sabit etkili regresyon dahil olmak üzere bir dizi metodolojik yaklaşım kullanılmıştır.

Bulgular, daha yüksek mutluluk düzeyine sahip hanelerin boş zaman, eğlence, seyahat ve kişisel bakımla ilgili tüketim faaliyetlerinde bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, bireyler ve haneler arasında mutluluğun teşvik edilmesinin tüketimin artmasına yol açabileceğini ve bunun da ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Bu ilişkinin anlaşılması, politika yapıcılar ve ekonomistler için mutluluğun hane halkı tüketim kalıplarını şekillendirmedeki rolünü dikkate alan politikalar ve müdahaleler tasarlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

4.2.1. Çok Ülkeli Çalışmalar

Mutluluk ve hane halkı tüketim harcamaları arasındaki ilişki, çeşitli disiplinlerdeki araştırmacılar arasında giderek artan bir ilgi konusu olmuştur. Tek ülkede yapılan çalışmalar değerli bilgiler sunarken, bu ilişkinin birden fazla ülkede incelenmesi, ilgili dinamiklerin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayabilir. Bu literatür taraması, mutluluğun hane halkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisini ülkeler arası bir ortamda araştıran çalışmalara odaklanmaktadır.

Layard vd. (2008) öznel refah ile hanehalkı tüketimi arasındaki bağlantıyı araştırmak için ülkeler arası bir analiz yapmıştır. Dünya Değerler Anketi verilerini kullanan yazarlar, 50 ülkedeki ilişkiyi incelemek için çok düzeyli bir modelleme yaklaşımı kullanmışlardır. Sonuçlar, daha yüksek yaşam memnuniyeti seviyelerinin, özellikle boş zaman etkinlikleri, seyahat ve eğlence gibi alanlarda artan hane halkı

tüketim harcamaları ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Çalışma, mutluluğun küresel bağlamda tüketim kalıplarının bir belirleyicisi olarak ele alınmasının önemini vurgulamıştır.

Stevenson ve Wolfers (2013) çok sayıda ülkede mutluluk ve hane halkı tüketimi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Gallup Dünya Anketi'nden elde edilen verileri kullanan araştırmacılar, yaşam memnuniyeti ile gıda, konut ve kişisel bakım dahil olmak üzere hane halkı tüketiminin çeşitli bileşenleri arasındaki ilişkiyi araştırmak için ülkeler arası bir regresyon analizi kullanmışlardır. Bulgular, daha yüksek mutluluk seviyelerinin artan tüketim harcamaları ile olumlu yönde ilişkili olduğunu ve bu ilişkinin gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma, küresel tüketim kalıplarının anlaşılmasında mutluluğun bir faktör olarak dahil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Gelirin rolüne odaklanan Sacks vd. (2012) 16 ülkede mutluluk, gelir ve hane halkı tüketimi arasındaki etkileşimi araştırmıştır. Gallup Dünya Anketi'nden elde edilen verileri kullanan yazarlar, ilişkiyi analiz etmek için çok düzeyli bir modelleme yaklaşımı kullanmışlardır. Sonuçlar, mutluluk ve hane halkı tüketim harcamaları arasındaki pozitif ilişkinin daha yüksek gelirli bireyler için daha güçlü olduğunu göstermiştir; bu da mutluluğun tüketim üzerindeki etkisinin ekonomik durum tarafından ılımlı hale getirilebileceğini düşündürmektedir. Çalışma, ülkeler arası eğilimleri incelerken mutluluk, gelir ve tüketim arasındaki etkileşimi göz önünde bulundurmanın önemini vurgulamıştır.

Kültürel faktörlerin etkisine dönecek olursak, Oishi vd. (2009) 8 ülkede mutluluk ve hane halkı tüketimi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Dünya Değerler Anketi'nden elde edilen verileri kullanan araştırmacılar, bireycilik ve kolektivizm gibi kültürel değerlerin mutluluk-tüketim bağlantısı üzerindeki ılımlı rolünü analiz etmek için çok düzeyli bir modelleme yaklaşımı kullanmışlardır. Bulgular, mutluluğun hane tüketimi üzerindeki olumlu etkisinin bireyci kültürlerde kolektivist kültürlerle kıyasla daha belirgin olduğunu göstererek, kültürel norm ve değerlerin ülkeler arasında mutluluk ve tüketim kalıpları arasındaki ilişkiyi şekillendirmede önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Helliwell ve Putnam (2004)'ın analizi sosyal sermayenin rolünü de içerecek şekilde genişleterek, mutluluk, sosyal sermaye ve hane halkı tüketiminin etkisini ülkeler arası bir ortamda incelemiştir. Dünya Değerler Anketi ile Avrupa ve Dünya Değerler Anketlerinden elde edilen verileri kullanan yazarlar, ilişkiyi araştırmak için çok düzeyli bir modelleme yaklaşımı kullanmışlardır. Sonuçlar, daha yüksek mutluluk ve sosyal sermaye seviyelerinin her ikisinin de artan hane halkı tüketim harcamalarıyla pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuş ve ülkeler arası tüketim kalıplarını anlamada bireysel refah ve sosyal faktörler arasındaki etkileşimi dikkate almanın önemini vurgulamıştır.

Genel olarak, birden fazla ülkede yürütülen gözden geçirilmiş çalışmalar, çeşitli öznel refah göstergeleriyle ölçülen mutluluğun hane halkı tüketim harcamaları üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğuna dair tutarlı kanıtlar sunmaktadır. Araştırmacılar, mutluluk ve tüketim arasındaki ilişkiyi küresel bağlamda incelemek için çok düzeyli modelleme, ülkeler arası regresyon analizi ve çok düzeyli modelleme dahil olmak üzere bir dizi metodolojik yaklaşım kullanmıştır. Bulgular, daha yüksek mutluluk düzeyine sahip hanelerin boş zaman, eğlence, seyahat ve kişisel bakımla ilgili tüketim faaliyetlerinde bulunma olasılığının daha yüksek olduğunu ve ilişkinin gücünün ülkeden ülkeye değiştiğini göstermektedir. Çalışmalar ayrıca gelir, kültürel faktörler ve sosyal sermayenin mutluluk-tüketim bağlantısını şekillendirmedeki ılımlı rollerini vurgulamıştır.

4.3. Ekonomi Politika Belirsizliğinin Hanehalkı Tüketim Harcamalarına Etkisine Yönelik Çalışmalar

Ekonomi politikası belirsizliği (EPU) hanehalkının tüketim davranışını anlamada önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Hanehalkları gelecekteki ekonomik ortama ilişkin beklentilerine dayanarak harcama ve tasarruf kararları aldıklarından, ekonomi politikalarını çevreleyen belirsizlik düzeyi tüketim kalıpları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Bu başlık altında ekonomi politikası belirsizliğinin hanehalkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisini araştıran tek ülkeyi ve birden fazla ülkeyi dikkate alan çalışmaları incelemiştir.

4.3.1. Tek Ülkeli Çalışmalar

Amerika Birleşik Devletleri'nde Baker vd. (2016) ekonomik politika belirsizliği ile hanehalkı tüketimi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yazarlar tarafından geliştirilen bir ekonomik politika belirsizliği endeksi kullanan araştırmacılar, EPU'nun dayanıklı mallar, dayanıksız mallar ve hizmetler dahil olmak üzere hanehalkı tüketiminin çeşitli bileşenleri üzerindeki etkisini analiz etmek için bir vektör otoregresyon (VAR) modeli kullanmıştır. Bulgular, ekonomi politikası belirsizliğindeki artışın hanehalkı tüketim harcamalarında, özellikle de dayanıklı tüketim mallarında istatistiksel olarak anlamlı ve kalıcı bir düşüşe yol açtığını göstermiştir. Çalışma, ABD bağlamında ekonomik politika belirsizliğinin tüketim davranışının bir belirleyicisi olarak dikkate alınmasının önemini vurgulamıştır.

Gu vd. (2022) Çin'de ekonomik politika belirsizliğinin hanehalkı tüketimi üzerindeki etkisini incelemiştir. Çin için oluşturulmuş bir “Çin sağlık ve beslenme endeksi” kullanan araştırmacılar, EPU'nun hanehalkı tüketimi üzerindeki uzun ve kısa vadeli etkilerini analiz etmek için bir vektör hata düzeltme modeli (VECM) kullanmışlardır. Bulgular, ekonomi politikası belirsizliğindeki artışın hem uzun hem de kısa vadede hanehalkı tüketim harcamaları üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiş ve Çin bağlamında tüketim kalıplarını şekillendirmede politika istikrarının önemini vurgulamıştır.

Anoruo (2017) Japonya'da ekonomik politika belirsizliği ile hanehalkı tüketimi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Japonya için Ekonomik Politika Belirsizliği endeksini kullanan çalışmada, EPU'nun dayanıklı mallar, dayanıksız mallar ve hizmetler gibi hanehalkı tüketiminin farklı bileşenleri üzerindeki dinamik etkilerini incelemek için nedensellik ve i-varyansı test etmek için BEKKGARCH modelini kullanmışlardır. Sonuçlar, ekonomi politikası belirsizliğine yönelik pozitif bir şokun hanehalkı tüketim harcamalarında önemli ve kalıcı bir düşüşe yol açtığını ve bu etkinin dayanıklı mallar için daha belirgin olduğunu göstermiştir. Çalışma, Japonya'daki tüketim davranışının anlaşılmasında ekonomi politikası belirsizliğinin rolünün dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Kang vd. (2017) tarafından Güney Kore'de yapılan çalışmada, ekonomi politikası belirsizliği ile hanehalkı tüketimi arasındaki ilişki incelenmiştir. Güney Kore

için geliştirilen bir ekonomi politikası belirsizliği endeksi kullanan yazarlar, EPU'nun hanehalkı tüketimi üzerindeki dinamik etkilerini araştırmak için bir yapısal vektör otoregresyon (SVAR) modeli kullanmıştır. Sonuçlar, ekonomi politikası belirsizliğine yönelik pozitif bir şokun, hanehalkı tüketim harcamalarında, özellikle de dayanıklı tüketim mallarında önemli ve uzun süreli bir düşüşe yol açtığını göstermiştir. Çalışma, Güney Kore ekonomisinde tüketim davranışının şekillenmesinde ekonomi politikası belirsizliğinin rolünün dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.

4.3.2. Çok Ülkeli Çalışmalar

Mumtaz ve Theophilopoulou (2017), Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ekonomi politikası belirsizliği ile hanehalkı tüketimi arasındaki ilişkiyi araştırmak için ülkeler arası bir analiz yapmıştır. Yazarlar, Baker vd. (2016) tarafından her iki ülke için geliştirilen ekonomi politikası belirsizliği endekslerini kullanarak, EPU'nun hanehalkı tüketimi üzerindeki dinamik etkilerini incelemek için yapısal bir vektör otoregresyon (SVAR) modeli kullanmışlardır. Bulgular, ekonomi politikası belirsizliğindeki bir artışın hem Birleşik Krallık hem de ABD'de hanehalkı tüketim harcamalarında önemli ve kalıcı bir düşüşe yol açtığını ve etkinin dayanıklı mallar için dayanıksız mal ve hizmetlere kıyasla daha belirgin olduğunu göstermiştir. Çalışma, bu iki büyük ekonomide hanehalkı tüketim kalıplarının şekillendirilmesinde ekonomi politikası belirsizliğinin rolünün dikkate alınmasının önemini vurgulamıştır.

Daha geniş bir ülke grubuna odaklanan Ghirelli vd. (2019), 18 Avrupa Birliği üye ülkesinde EPU'nun hanehalkı tüketimi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Baker vd. (2016) tarafından her ülke için geliştirilen EPU endeksini kullanan yazarlar, EPU'nun hanehalkı tüketimi üzerindeki dinamik etkilerini analiz etmek için bir panel vektör otoregresyon (PVAR) modeli kullanmıştır. Bulgular, ekonomi politikası belirsizliğine yönelik pozitif bir şokun Avrupa Birliği ülkeleri genelinde hanehalkı tüketim harcamalarında istatistiksel olarak anlamlı ve kalıcı bir düşüşe yol açtığını ve bu etkinin dayanıklı mallar için dayanıksız mal ve hizmetlere kıyasla daha belirgin olduğunu göstermiştir. Çalışma, politika belirsizliğinin Avrupa bağlamında hanehalkı tüketim kalıplarının önemli bir belirleyicisi olarak dikkate alınmasının önemini vurgulamıştır.

4.4. Türkiye’de Ekonomi Politika Belirsizliği, Mutluluk ve Tüketim Harcamalarına Yönelik Çalışmalar

Türkiye’de ekonomi politika belirsizliğine yönelik çalışmalar çeşitlilik göstermektedir. Bu doğrultuda bazı çalışmalar ekonomi politika belirsizliği ile merkez bankalarının uyguladığı genişleyici para politikalarını ilişkilendirmişlerdir. Çelik vd. (2023), ekonomik buhranlarla birlikte ortaya çıkan ekonomi politika belirsizliklerinin, merkez bankalarının genişleyici para politikaları nedeniyle küresel ölçekte enflasyonu hızlandırdığını belirtmektedir.

EPU’nun makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışma, Usta ve Mete (2022) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, 11 Avrupa Birliği üyesi ülkenin verileri kullanılarak ekonomik büyüme, sabit sermaye oluşumu, yurtiçi tasarruflar ve tüketim harcamaları üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

Diğer yandan ekonomideki belirsizlik, firmaların geleceği tahmin etmekte zorlanmasına neden olabilir. Barış (2022), politikalardaki sık değişikliklerin firmalar açısından geleceği belirsiz hale getirdiğini ve bu durumun firmaların inovasyon üzerindeki etkisini araştırmıştır.

Kriz dönemlerinde EPU artabilir ve bu da ekonomik toparlanmayı sınırlayabilir. Özmen ve Arkan (2022), krizin çözümlenmesine yönelik politika belirsizliklerinin yanı sıra ekonominin yapısında meydana gelen değişimlerin belirsizliği artırarak ekonomik toparlanmayı sınırladığını belirtmektedir.

EPU ile borsa endeksleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma, Ilgın (2022) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, gazete haberlerindeki ekonomik politika belirsizliği ile borsa endeksleri arasındaki ilişki incelenmiş ve ekonomi politikası belirsizliği ile borsa endeksleri arasında negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur.

EPU ile ticaret akışları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma, Songur (2022) tarafından yapılmıştır. Sonuçlar, her iki değişken arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Enflasyon belirsizliği, politika yapıcıların para arzını azaltma eğiliminde olmalarına neden olabilir. Erer (2022), yüksek enflasyon belirsizliği altında politika

yapıcıların para arzının büyüme oranını azaltma eğiliminde olduğunu ve bu durumun enflasyonu azaltabileceğini belirtmektedir.

EPU'nun kripto paralar üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışma da Kanat (2021) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, EPU'nun kripto paralar üzerindeki etkisi panel veri yöntemleriyle araştırılmıştır.

Demir ve Ersan (2018) EPU finansal piyasalar üzerinde çeşitli etkileri olduğu varsayımı altında yaptığı çalışmalarında EPU'nun Türkiye'de işlem gören turizm şirketlerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkilerini 2002-2013 dönemi için incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre Avrupa ve Türkiye'de EPU'nun turizm endeks getirileri üzerinde anlamlı ve negatif etkileri olduğu ortaya konulmuştur. Bu bulgu, Türk turizm şirketlerinin hisse senedi getirilerinin yerel ve uluslararası ekonomik belirsizliğe bağlı olduğunu yansıtmaktadır. Dahil edilen makroekonomik değişkenler arasında, tüketici güven endeksi hisse senedi getirileri üzerinde etkisi olan tek faktör olduğu belirlenmiştir.

5. EKONOMETRİK MODEL, YÖNTEM VE TAHMİN SONUÇLARI

5.1. Veri Seti ve Ekonometrik Model

Bu bölümde önce çalışmada kullanılan değişkenlerin neler olduğu, nasıl ölçüldükleri ve elde edildikleri kaynaklara yer verildikten sonra, ekonometrik modelin matematiksel teorik denklemi sunulacaktır.

5.1.1. Veri Seti

Bu çalışmanın amacı, mutluluk ve ekonomi politikası belirsizliğinin hanehalkı tüketim harcamaları üzerine etkisini 2006-2022 yıllarına ait yıllık veri setini kullanmak suretiyle 15 OECD ülkesi (Almanya, Amerika, Avustralya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İtalya, İspanya, İsveç, Japonya, Kanada, Kore, Şili ve Yunanistan) için tahmin etmektir. Bu ülke grubunun seçilmesinin nedeni, bu grupta yer alan ülke vatandaşlarının, ekonomi ile ilgili bir politik belirsizliğe verdikleri tepkilerin diğer ülkelere nazaran daha yüksek olması ve böylelikle hem mutluluk düzeylerinde hem de belirsizlikte meydana gelecek bir değişimin hanehalkı tüketimi üzerine olası etkilerini daha sağlıklı ve yansız tahmin etme imkanını vermelerinin varsayılmasıdır. Ayrıca adı geçen ülkeler için veri setinde eksiklik bulunmaması da çalışmanın diğer bir motivasyon kaynağıdır.

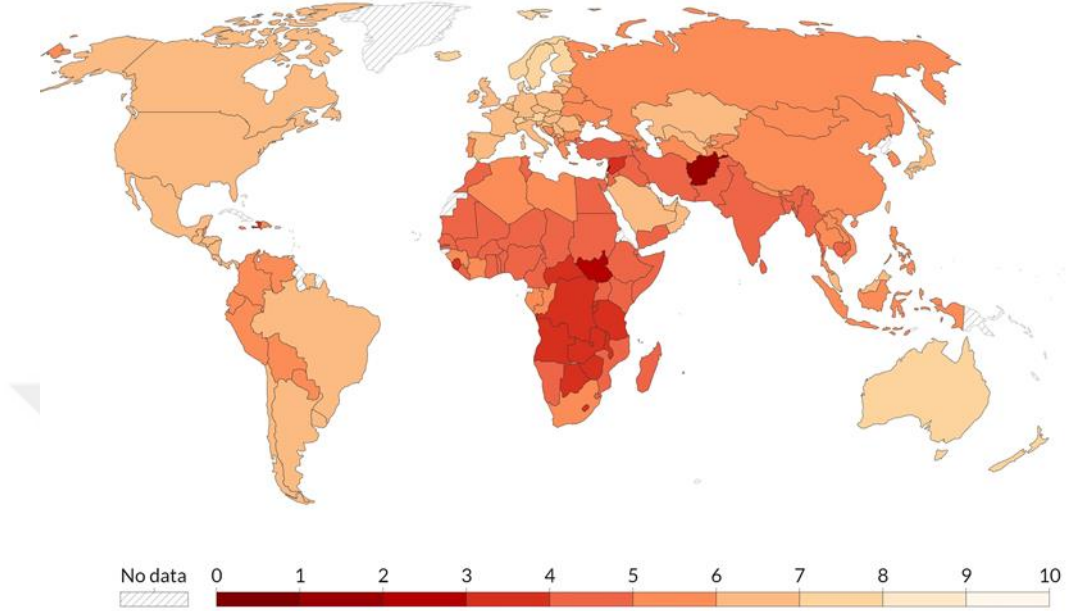
Hem bağımlı hem de bağımsız değişkenlere ilişkin detaylı açıklamalar şu şekildedir:

Hanehalkı Nihai Tüketim Harcamaları (CONS-Consumption): Hanehalkı nihai tüketim harcamaları (eski adıyla özel tüketim), haneler tarafından satın alınan dayanıklı tüketim malları (araba, çamaşır makinesi ve ev bilgisayarları gibi) dahil olmak üzere tüm mal ve hizmetlerin piyasa değeridir. Bu harcamalar konut satın alımlarını kapsamaz ancak sahibi tarafından kullanılan konutlar için emsal kira bedelini içermektedir. Ayrıca izin ve lisans almak için hükümetlere yapılan ödemeleri ve ücretleri de içerir. Burada hane halkı tüketim harcamaları, ülke tarafından ayrıca raporlansa bile, hane halkına hizmet veren kâr amacı gütmeyen kuruluşların harcamalarını da içermektedir. Bu değişken, milli gelire oranlanarak elde edilmiştir. Hanehalkı tüketim harcamaları, ekonometrik modelin bağımlı değişkeni olarak kullanılmıştır (kaynak: Dünya Bankası veri tabanı).

Mutluluk (HAPP-Happiness): Richard Easterlin, 1970’li yıllarda başlamak üzere, mutluluk kavramını detaylı ele alan ilk modern iktisatçıdır. 90’lı yıllardan sonra ise bu alana katkılar yapılmaya başlanmıştır (Easterlin, 1974; Blanchflower ve Oswald, 2004; Clark ve Oswald, 1996; Frey ve Stutzer, 2002a; Graham ve Pettinato, 2002; Layard, Nickell ve Mayraz, 2008). Mutluluk ekonomisi aslında gelire dayalı ekonominin yerini alma iddiasında değildir, fakat bunun yerine refahı daha geniş faktörlerle ölçmeye çalışmaktadır. Bu ölçümler ise büyük ölçekli araştırmaların (anketler) sonuçlarına dayanmaktadır. Anket yöntemiyle bireysel mutluluk ölçülmeye çalışılırken, gelirin yanı sıra mutluluğu etkileyen bir dizi faktörün (sağlık, medeni durum, istihdam durumu, eğitim, ekonomik belirsizlik ve krizler gibi) olası etkilerini de hesaba katmaktadır. Mikroekonomi diliyle mutluluk temel olarak şu şekilde formüle edilmektedir: $W_{i,t} = \alpha + \beta X_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$, bu denklemde W, i. bireyin t zamanındaki mutluluğunu temsil ederken, X ise; gözlemlenen sosyo-demografik ve sosyoekonomik değişkenler vektörünü ifade etmektedir. Gözlemlenemeyen etkiler ve değişkenler ise hata terimi (ε) ile temsil edilmektedir. Ekonometrik yaklaşımlarda ise zaman ve kesit boyutlarından dolayı panel veri yönteminin yoğunluklu kullanıldığı görülmektedir.

Mutluluğu ölçmek üzere yayınlanan Dünya Mutluluk Raporu, ülkeler arası verilerin ve kişilerin bildirdiği yaşam memnuniyetine ilişkin araştırmaların en iyi bilinen bir kaynağıdır. Bu raporda, mutluluk puanları ülke ülke gösteriliyor. Dünya Mutluluk Raporu'ndaki mutluluk puanlarının hesaplanmasında kullanılan kaynak, 160'tan fazla ülkede 140'tan fazla dilde gerçekleştirilen, ulusal düzeyde temsili bir anket dizisi olan Gallup Dünya Anketidir (the Gallup World Poll). Ankette, deneklere yaşamdan duyulan memnuniyeti/mutluluğu değerlendirmek amacıyla şu soru yöneltilmektedir: “Basamakları en alttan en üstte doğru 0’dan 10’da (0-10 arası) kadar numaralandırılmış bir merdiven hayal edin. Merdivenin tepesi sizin için mümkün olan **en iyi** hayatı, en alt basamağı ise sizin için olası **en kötü** hayatı temsil etsin. Şu anda kişisel olarak merdivenin hangi basamağında olduğunuzu hissettiğinizi söylersiniz?” (“Cantril Merdiveni” olarak da bilinir). Bu şekilde ölçülen mutluluk endeksine bakıldığı zaman, ülkeler arasında büyük farklılıklar olduğu görülmektedir (Şekil 5.1). En son rakamlara göre Avrupa ülkeleri sıralamada ilk sıralarda yer alıyor: Finlandiya, Danimarka, İzlanda, İsviçre ve Hollanda en yüksek puanlara sahip (hepsinin ortalamaları 7’nin üzerinde, daha açık renkler). Aynı yıl, en düşük ulusal puanlar

Afganistan, Lübnan, Zimbabve, Ruanda ve Botsvana'ya karşılık geliyor (hepsinin ortalama puanları 3,5'in altında, daha koyu renkler) <https://worldhappiness.report>, Erişim tarihi: 13.12.2023).

Şekil 5.1. Dünya Mutluluk Raporu (2022)

Kaynak: World Happiness Report, <https://ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction>

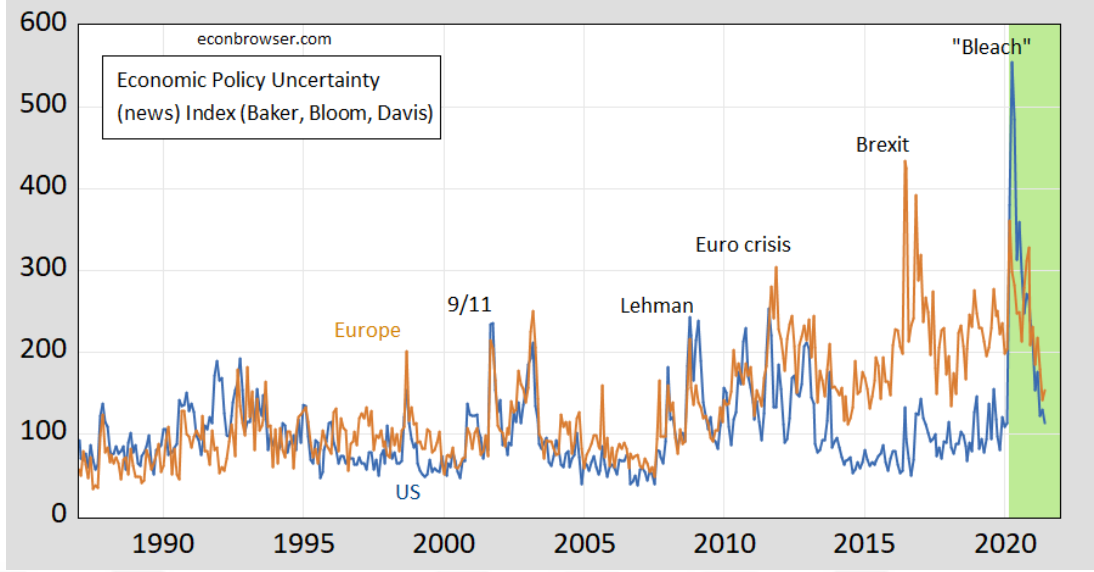
Sonuç olarak bu çalışmada bağımsız değişken olarak seçilen **Mutluluk** değişkeni (**HAPP**) ölçümü, Dünya Mutluluk Veri tabanında rapor edilen “bireylerin yaşadıkları hayattan memnuniyet düzeylerini “merdiven metaforu üzerinden” değerlendiren sorunun ortalama ulusal puan hesabına dayanmaktadır (Veenhoven, 2020). Bu puan, hayattan duydukları mutluluk ya da memnuniyet düzeylerinin merdivenin en alt basamağıyla tanımlayan bireyler için en kötü, en mutsuz durumu ya da düzeyi simgelemekte ve mutluluk skoru sıfır (0) olarak ölçülmektedir. Diğer taraftan, hayattan duyulan mutluluk düzeyi en üst basamak ile tanımlanmışsa bu bireylerin mutluluk skoru 10 tam puanla en yüksek olarak ölçülmektedir. Sonuç olarak endeks değeri 0 ila 10 arasında değerler almakta ve 10’a yaklaştıkça bireylerin mutluluk düzeyi artarken 0’a yakınsadığında ise mutluluk düzeyleri düşmektedir.

Ekonomi Politikası Belirsizliği (EPU-Economic Policy Uncertainty): Diğer yandan, bilimsel olarak belirsizliğin ne olduğu üzerine uzun bir akademik yazın vardır.

Bu yazın, daha belirgin olarak Sokrates'ten Erasmus'a ve oradan Montaigne'e kadar uzanan şüphecilik ve yaratıcılıkla ilgili felsefi yaklaşımları (Funtowichz ve Ravetz, 2008); Heisenberg'den Schrödinger'e kadar fiziğin kuantum görüşünü (Buckman, 2008); Keynes'ten Von Hayek'e ve Marx'a kadar ekonomiyle ilgili yaklaşımları içermektedir (Diamond ve Rothschild, 1978). Bu yaklaşımların hepsi farklı şekillerde de olsa insanın ve tercihlerinin kontrolüne ve insanları teknokratik yönetmenin zorluklarına dikkat çekerek Kartezyen ve modernist rasyonalizm yaklaşımlarını birlikte değerlendirmeye çalışmaktadırlar. İktisatta ise Frank Knight (1921: 311) uzun zaman önce, olasılıkların gerçekleşen sonuçlarla ilişkisini dikkate almak suretiyle, bağlantılı olarak belirsizlik ile risk arasındaki farka işaret etmiştir. Diğer taraftan John Maynard Keynes (1936), çığır açan Genel Teorisinde ekonomik modellerin yetersiz olmasından dolayı, belirsizlik durumunda insanların karar vermede sezgi ve muhakemenin 'hayvani ruhlarına (animal spirits)' güvenmeleri gerektiğinden bahsetmektedir.

Friedrich von Hayek de belirsizliğin temellerini kabul etmiştir ancak belirsizliği gidermede piyasa ilişkilerinin çözüme giden en iyi yol olduğunu ifade etmiştir. Kenneth Arrow da aynı şekilde iktisadi kararlarda dikkate alınan hususlar konusunda belirsizliğin merkezi öneme sahip olduğunu savunmuştur (Arrow 1963; Arrow ve Lind 1970; Machina 1987). Marksist ekonomik teori ise belirsizliği dinamik, diyalektik değişimin merkezinde yer alan, sürekli devam eden bir değişim sürecinin sonucu olarak değerlendirmektedir (Dunn, 2014).

Küresel Parasal Kriz, Avro Bölgesi'ndeki seri krizler ve ABD'deki partizan politika anlaşmazlıkları sonrasında politika belirsizliğine ilişkin endişeler yoğunlaşmıştır. Örneğin, Federal Açık Piyasa Komitesi (2009) ve IMF (2012, 2013), ABD ve Avrupa'nın mali, düzenleyici ve para politikalarına ilişkin belirsizliğin 2008-2009 yıllarında önce hızlı bir ekonomik düşüşe ve sonrasında ise yavaş toparlanmalara katkıda bulunduğunu ileri sürmüştür (Şekil 5.2).

Şekil 5.2. ABD ve Avrupa'nın Ekonomi Politika Belirsizlik Endeksleri (1985-2022)

(ABD: mavi çizgi, Avrupa: Kahverengi çizgi)

Kaynak: https://econbrowser.com/wp-content/uploads/2021/07/epu_us_v_europe.png

İktisat yazınında, politika belirsizliğinin ekonomideki rolünü araştırmak için Baker, Bloom ve Davis (2016) tarafından öncelikle ABD için bir ekonomi politikası belirsizliği endeksi (EPU) geliştirilmiş ve bu endeksin 1985'ten bu yana gelişimi takip edilmiştir. Bu endeks, önde gelen 10 ABD gazetesindeki makalelerin şu üç anahtar kelimeyi içerme sıklığına göre oluşturulmuştur: (i) ekonomik veya ekonomi; (ii) belirsiz veya belirsizlik; ve (iii) kongre, bütçe açığı, Federal Rezerv, mevzuat, yönetmelik veya Beyaz Saray kelimelerinin birini ya da birden fazlasını içeren makaleler. Şekil 11'de görüldüğü gibi bu endeks, örneğin ABD'de sıkı başkanlık seçimleri, I ve II. Körfez Savaşları, 11 Eylül saldırıları, 2011'deki borç tavanı anlaşmazlığı, Avrupa'da daha çok 2020'de Brexit ve son olarak tüm dünyada COVID-19 pandemisi (Bleach dönemi) ile birlikte artış göstermektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada açıklayıcı değişken olarak kullanılan **EPU** bir makroekonomik ölçüm endeksidir ve yerleşiklerin mutluluğunu bir dereceye kadar etkileyebildiği varsayılmaktadır. Bu nedenle ilk kez bu çalışmada yeni bir yöntemle tanımlanan ve mutluluk üzerine olası güçlü etkisinden dolayı EPU, açıklayıcı değişken olarak seçilmiş ve modele dahil edilmiştir.

Ekonometrik modele, hanehalkı tüketim harcamaları üzerinde doğrudan etkileri olduğu düşünülen üç adet kontrol değişkeni eklenmiştir: (i) Kişibaşı gayri safi yurt içi hasıla, (ii) istihdam oranı ve (iii) doğuştan yaşam beklentisi.

Kişi Başı Milli Gelir (GDP- Gross Domestic Product): Satın alma gücü paritesine (SAGP) dayalı kişi başına GSYİH, satın alma gücü paritesi oranları kullanılarak uluslararası dolara çevrilen gayri safi yurt içi hasıladır. Uluslararası bir doların GSYİH üzerindeki satın alma gücü, ABD dolarının ABD'deki ile aynı satın alma gücüne sahiptir. Alıcı fiyatlarıyla GSYİH, ülkedeki tüm yerleşik üreticilerin brüt katma değerinin toplamı artı ürün vergileri ve ürünlerin değerine dahil edilmeyen sübvansiyonların çıkarılmasıyla elde edilir. Veriler sabit 2017 uluslararası dolar cinsindendir.

İstihdam Oranı (EMP-Employment Rate): İstihdam oranı, bir ülkenin istihdam edilen kişi sayısının toplam işgücüne oranıdır. İstihdam, kısa bir referans dönemi boyunca, ister referans dönemi boyunca işte olsun, ücret veya kâr karşılığında mal üretmek veya hizmet sunmak için herhangi bir faaliyette bulunan (yani bir işte en az bir yıl çalışmış) çalışma çağındaki kişiler olarak tanımlanır. 15 yaş ve üzeri genellikle çalışma çağındaki nüfus olarak kabul edilmektedir.

Doğuştan Yaşam Beklentisi (EXP-Expectation at birth): Doğumda beklenen yaşam süresi, yeni doğmuş bir bebeğin, doğduğu andaki mevcut ölüm oranlarının yaşamı boyunca aynı kalması durumunda yaşayacağı yıl sayısını gösterir. Doğuştan yaşam beklentisi insani kalkınmanın önemli bir parçası ve ülkelerin sağlık düzeylerinin karşılaştırılmasında sıklıkla kullanılan önemli bir ölçüttür. Yaşam beklentisindeki artışlar beşerî sermayeye önemli katkılar sağlarken ekonomik büyüme ve gelişmeyi de hızlandırmaktadır.

5.2. Ekonometrik Model

Ele alına dönem boyunca (5.1) Numaralı Eşitlikte yer alan değişkenler arasındaki olası korelasyonu incelemek için, Apergis (2010) ve Silva ve Pinho (2012) tarafından önerilen bir log-lineer spesifikasyonu kullanılmıştır. Logaritmik doğrusal model, otokorelasyon ve değişen varyans gibi ekonometrik problemlerin üstesinden gelmesi ve aynı zamanda esneklikleri göstermesi açısından politika önerileri sunmada

kolaylık sağladığından dolayı tercih edilmiştir. Çalışmanın amacına uygun olarak gerek teorik gerek uygulamalı çalışmaların incelenmesi sonucu oluşturulan log-lineer ekonometrik model Eşitlik (5.1) formunda olduğu gibidir:

$$\ln \text{CONS}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \ln \text{HAPP}_{i,t} + \beta_2 \ln \text{EPU}_{i,t} + \beta_3 \ln \text{GDP}_{i,t} + \beta_4 \ln \text{EMP}_{i,t} + \beta_5 \ln \text{EXP}_{i,t} + u_{i,t} \quad (5.1)$$

Modelde yer alan betalar (β), tahmin edilecek parametreleri; u , hata terimini ifade ederken i ve t sırasıyla yatay kesit ve zamana ait alt göstergeleri temsil etmektedir. $\ln \text{CONS}$, logaritmik formda modelin bağımlı değişkenidir.

Tablo 5.1. Değişkenlerin Adı, Tanımı, Kaynağı ve Beklenen İşareti

Değişkenler	Kısaltmalar	Tanımı	Kaynağı	Beklenen İşareti
Hanehalkı Tüketim Harcamaları	lnCONS	Hanehalklarının ve onlara hizmet veren kâr amacı gütmeyen kuruluşların nihai mal ve hizmetlere yaptığı harcamaların milli gelire oranı (%)	Dünya Bankası	1
Mutluluk	lnHAPP	0-10 arası değerler alan bir endeks	World Happiness Report web sitesi	+/-
Ekonomi Politikası Belirsizliği	lnEPU	Ekonomi politikalarında belirsizliği ölçen bir endeks	Baker, Bloom ve Davis (2016)	—
Kişi Başı Gelir	lnGDP	GYSİH / Nüfus (%), PPP, 2017 yılı fiyatlarla (USD \$)	Dünya Bankası	+
İstihdam	lnEMP	Çalışan sayısı / İşgücü (%)	Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)	+
Doğuşta Yaşam Beklentisi	lnEXP	Yıl	Dünya Bankası	+

Kaynak: İlgili Tablo çalışmanın yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Değişkenlerin açıklamaları ve beklenen işaretleri Tablo 5.1’de detaylı bir biçimde yer almaktadır. Mutluluk düzeyinin artması ile başlangıçta tüketim artarken (pozitif korelasyon) eşik bir noktadan sonra mutluluk artışlarının tüketim üzerinde

azaltıcı etkilerinin olduğu varsayılmıştır (ters U eğrisi ilişkisi). Bu nedenle mutluluk ve gelir ilişkisi tek yönlü olmamaktadır. Diğer taraftan gelir artışı, istihdam oranının yükselmesi ve doğuşta yaşam beklentisinin artması ile hanelerin tüketimleri arasında pozitif bir korelasyon var iken, ekonomi politikası belirsizliğinin artması ile tüketim harcamaları arasında ters orantı vardır. Tüketicilerin, belirsizliğin artmasını bir risk faktörü olarak algılayarak tüketimlerini azaltma / erteleme eğilimine girecekleri yönünde bir davranış sergileyecekleri varsayılmaktadır.

5.2.1. Yöntem

Bu çalışmada tahmin edilecek model, hem kesit (i) hem de zaman (t) boyutlarından oluştuğu için panel veri yapısında olduğu için yöntemsel olarak panel veri ekonometrisinin izlediği adımlara ve yaklaşımlara göre tahmin edilecektir.

Çalışmada yöntemsel olarak öncelikle serilerin durağanlık sınamalarının yapılması gerekmektedir. Fakat kesitler arasında eğer yatay kesit bağımlılığı eğim heterojenliği varsa, bu durumda birinci nesil panel birim kök testleri yerine her iki durumu dikkate alan yeni nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekecektir. Serilerin durağanlığı sağlandıktan sonra dinamik panel veri yöntemlerinden biri olan Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) ile değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılacaktır.

5.2.1.1. Panel Veri Yöntemi

Ekonometrik çalışmalarda zaman serisi, yatay-kesit ve havuzlanmış veya panel veri olmak üzere üç farklı veri seti kullanılmaktadır. Zaman serisi, bir değişkenin (örneğin aylık enflasyon verisi gibi) farklı zamanlarda aldığı değerler kümesidir. Yatay-kesit, bir veya birden çok değişken için aynı zaman noktasında derlenen verilerdir. Panel veri ise yatay-kesit ve zaman serisi verilerinin özelliklerini bir araya getirir (Gujarati, 2016: 42-43).

Panel verilerle çalışmak aşağıda sayılan nedenlerden dolayı avantajlı olabilmektedir:

- Panel veriler grupların hem ortak hem de bireysel davranışlarını modelleyebilir.

- Panel veriler, zaman serisi verilerine veya yatay kesit verilerine göre daha fazla bilgi, daha fazla değişkenlik ve daha fazla verimlilik içerir.
- Panel veriler, zaman serileri veya kesitsel verilere dayalı istatistiksel modellerin tespit edemediği etkileri tespit edip ölçebilir.
- Panel veri, yatay-kesit ve zaman serilerini bir araya getirir ve böylece değişkenler arası doğrusal bağlantı sorununu azaltır ve daha çok serbestlik derecesi sağlar.
- Panel veriler, grupların tek bir zaman serisinde toplanmasından kaynaklanabilecek tahmin yanlışlıklarını en aza indirebilir (Gujarati, 2016: 405-406, Baltagi, 2005: 4-7).

Panel veri uygulamalarında doğrusal modeller halen en yaygın kullanılan modeldir. Büyük bir popülasyondan veri çekerken rastgele örnekleme genellikle gerçekçi bir varsayımdır; bu nedenle gözlemleri bağımsız ve aynı şekilde dağıtılmış sonuçlar olarak ele alabiliriz. Popülasyondan rastgele bir örneklem çekimi için, heterojen yapıda bir doğrusal panel veri modeli şu şekilde yazılabilir:

$$y_{it} = \eta_t + x_{it}\beta + c_i + u_{it}, \quad t = 1, \dots, T, \quad (5.2)$$

Denklem (5.2)'de yer alan T, her birim için mevcut olan zaman periyotlarının sayısını ve t ise zaman periyotlarını indeksler. Zaman dilimleri genellikle yıllardır, ancak dönemler arasındaki süre bir yıldan daha uzun veya daha kısa olabilir (6 ay, çeyrek dilim, ay ya da hafta gibi). Farklı aralıklar belirli dinamik modellerin tahmin edilmesini zorlaştırır da herhangi iki zaman dilimi arasındaki mesafenin aynı olması gerekmez. İlaveten, (5.2) numaralı denklem her bir kesit birimi için aynı zaman periyotlarının mevcut olduğunu varsaymaktadır. Başka bir deyişle panel veri seti dengelidir. Herhangi bir regresyon analizinde olduğu gibi, sol taraftaki değişken bağımlı değişken veya yanıt değişkenidir. Yalnızca zamana bağlı olan η_t terimleri burada parametre olarak ele alınır. Çoğu mikroekonometrik uygulamada, N ile gösterilen kesitsel örneklem boyutu, T ile karşılaştırıldığında genellikle çok büyüktür. Bu nedenle, çoğu durumda η_t kesin olarak tahmin edilebilir.

Modelde yer alan Betalar, açıklayıcı değişkenler vektörü kümesindeki katsayıları içerir. Denklem (5.2)'de η 'nin varlığı durumunda, açıklayıcı değişkenler zamanla değişen değişkenleri içeremez. Diğer yandan denklemdaki bileşik hata terimi $c_i + u_{it}$, panel veri modellerinin önemli bir özelliğini yansıtmaktadır.

Panel veri yöntemlerinde bağımlı değişkeni etkilediği varsayılan gözlemlenemeyen etkilerin genelde iki temel özelliği ön plana çıkmaktadır (Wooldridge, 2002): Birincisi, genellikle gözlemlenmeyen etki veya birime özgü heterojenlik olarak adlandırılan, zamanla sabit olan c_i değişkenidir. Bu terim, yatay kesitlerin zaman içinde değişmeyen tepkisi için önemli olan tüm faktörleri bir araya getirir. Örneğin Bireylere yönelik bir mikro panel veri uygulamasında, c_i genellikle bireylerin bilişsel yeteneği ve aile geçmişi gibi zamanla değişmeyen faktörleri temsil edebilir.

Eğim katsayılarının değişmediği, sabit katsayıların ise sadece kesit verileri arasında veya sadece zaman verileri arasında ya da her iki veri için de değişme gösterdiği modellere “sabit etkiler modeli” denir. Bir başka ifadeyle, eğer panel değişkenlerde kesitler arasında fark mevcutken, zamana bağlı bir farklılaşma söz konusu olmuyorsa bu durumda oluşturulacak regresyon modeli “tek yönlü ve kesite bağlı sabit etkiler modeli” olacaktır, bunun yerine yalnızca zamana bağlı bir farklılaşma oluşuyorsa buna da “tek yönlü zamana bağlı sabit etkiler modeli” denir. Sabit terimin kaynağı hem kesitler arası hem de zamanlar arası farklılık ise, bu defa da “iki yönlü sabit etkiler modeli” söz konusu olacaktır. Rassal etkiler modelinde, birimlere veya birimlere ve zamana göre meydana gelen değişiklikler, modele, hata teriminin bir bileşeni olarak dâhil edilmektedir. Bunun sebebi sabit etkili modellerde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybının önlenmek istenmiş olmasıdır (Baltagi, 1995;13). Çünkü rassal etkiler modelinde önemli olan, birime veya birime ve zamana özel katsayıların bulunması değil, birime veya birime ve zamana özel hata bileşenlerinin bulunmasıdır. Ayrıca tesadüfi etkiler modeli, sadece birimler ve zamana göre meydana gelen farklılıkların etkisini değil, aynı zamanda örneklem dışındaki etkileri de dikkate almaktadır (Karaca, 2008;71).

5.2.1.2. Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri literatürünün giderek büyüyen bir kısmı, panel veri modellerinin, ortak şokların ve gözlemlenmeyen bileşenlerin varlığından dolayı ortaya çıkabilen hatalarda önemli ölçüde kesitsel bağımlılık sergileme ihtimalinin yüksek olduğu sonucuna varmaktadır. Örneğin bkz. Robertson ve Symons (2000), Pesaran (2004), Anselin (2001) ve Baltagi (2005, bölüm 10.5).

Yatay kesit bağımsızlığı, paneli oluşturan birimlerden herhangi birine gelen bir şoktan tüm ülkelerin etkilenme derecelerinin aynı olması ve ülkelerin herhangi birinde ortaya çıkan bir makroekonomik şoktan paneli oluşturan diğer ülkelerin etkilenmediği varsayımına dayanmaktadır. Bugün dünyamızda küreselleşmenin, uluslararası ticaret düzeyinin ve finansal entegrasyon derecesinin artması ile birlikte, 2008 yılında ortaya çıkan küresel finansal krizde olduğu gibi herhangi bir ülkede ortaya çıkan ekonomik şokun, diğer ülkeleri farklı şekilde etkileyeceği daha gerçekçi olacaktır. Bu nedenle yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadan yapılan analizlerde elde edilen sonuçlar sapmalı ve tutarsız olacağından dolayı analize başlamadan önce seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir (Koçbulut ve Altıntaş, 2022).

Panel veri modelinin aşağıdaki gibi kurulduğu varsayılın:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta'x_{it} + u_{it}, \quad i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T \quad (5.3)$$

Denklem (5.3)'te, x_{it} ; $K \times 1$ boyutunda bir açıklayıcı değişkenler vektörünü, β ; $K \times 1$ boyutunda tahmin edilecek parametre vektörünü ve α_i ise zamanla değişmeyen hata terimini ifade etmektedir. Sıfır hipotezi (H_0) altında, u 'nun bağımsız olduğu ve dönemler ve kesit birimleri boyunca aynı şekilde dağıldığı (*i.i.d.*) varsayılır. Alternatif hipotez (H_A) altında ise, hata terimi kesitler arasında birim ilişkili olabilir, ancak hata teriminde serisel korelasyon olmadığı varsayılır. Bu varsayımlar aşağıda denklemler şeklinde gösterilmiştir:

$$H_0 = \rho_{ij} = \rho_{ji} = \text{cor}(u_{it} = u_{jt}) = 0 \quad i \neq j \quad (5.4)$$

ve

$$H_A = \rho_{ij} = \rho_{ji} = \text{cor}(u_{it} = u_{jt}) \neq 0 \quad i \neq j \quad (5.5)$$

denklemlerde yer alan ρ_{ij} hata terimleri arasındaki korelasyon katsayısını vermek ve şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\rho_{ij} = \rho_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T u_{it} u_{jt}}{(\sum_{t=1}^T u_{it}^2)^{1/2} (\sum_{t=1}^T u_{jt}^2)^{1/2}} \quad (5.6)$$

Gözlem sayısı (N) arttıkça, kesitler arasındaki bağımlılık sayısı da artacaktır. Literatürde yaygın olarak kullanılan ve bu çalışmada da başvurulacak testlerden Pesaran CD Testiyle ilgili izleyen alt bölümde bilgi verilmiştir.

5.2.1.2.1. Pesaran CD Testi

Breusch ve Pagan (1980), görünüşte ilişkisiz regresyon modelleri bağlamında, belli bir sayıda gözlem (N) ve $T \rightarrow \infty$ durumunda geçerli olabilecek bir LM test istatistiğini geliştirdiler.

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (5.7)$$

Denklem (5.7)'de yer alan $\hat{\rho}_{ij}^2$ terimi, hata terimlerinin tahmin edilmiş ikili korelasyonlarını vermektedir.

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T \hat{u}_{it} \hat{u}_{jt}}{(\sum_{t=1}^T \hat{u}_{it}^2)^{1/2} (\sum_{t=1}^T \hat{u}_{jt}^2)^{1/2}} \quad (5.8)$$

Denklem (5.8)'de yer alan $\hat{u}_{it}$; denklem (5.6)'da yer alan u_{it} 'nin örneklem tahminini ifade etmektedir. LM test istatistiği, boş hipotez altında, asimptotik olarak dağılım göstermektedir. Ancak bu test, büyük N ve sonlu T durumunda çok etkin sonuçlar üretmeyebilir.

Buradan hareketle Pesaran (2004) yukarıda önerilen teste alternatif bir test geliştirmiştir:

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right) \quad (5.9)$$

Denklem (5.9) da, gözlem sayısı sonsuza doğru gittiğinde ve zaman boyutu da yeterince büyük olduğunda, boş hipoteze göre yatay kesit bağımlılığının olmayacağı varsayılmıştır. LM istatistiğinin aksine CD testi, hem homojen hem de heterojen dinamik ve durağan olmayan birçok panel veri modellerinin sabit T ve N boyutları için kesin olarak sıfır ortalamaya sahip olur. Hatta hem homojen hem de heterojen dinamik panel veri modelleri için, standart sabit etkiler (FE) ve rassal etkiler (RE) tahmincileri yanlı olur (bknz. Nickell, 1981; Pesaran ve Smith, 1995). Ancak yine de küçük örneklem parametre tahminlerinde ortaya çıkan yanlılığa rağmen CD test istatistiği yine geçerli olacak ve kalıntıların ortalamasının iki tarafına simetrik olarak dağıldığı varsayımı altında RE / FE kalıntıları sabit T boyutunda bile tam olarak sıfır ortalamaya sahip olacaklardır.

Diğer yandan dengesiz panel modelleri için ise Pesaran (2004), denklem (5.9)'un hafifçe değiştirilmiş bir versiyonunu önermektedir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \sqrt{T_{ij}} \hat{\rho}_{ij} \right) \quad (5.10)$$

Burada $T_{ij} \neq (T_i \cap T_j)$ (örneğin i ve j kesitleri arasındaki ortak zaman serisi gözlemlerinin sayısı). Ayrıca,

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ji} = \frac{\sum_{t \in T_i \cap T_j} (\hat{u}_{it} - \bar{\hat{u}}_i)(\hat{u}_{jt} - \bar{\hat{u}}_j)}{\left\{ \sum_{t \in T_i \cap T_j} (\hat{u}_{it} - \bar{\hat{u}}_i)^2 \right\}^{1/2} \left\{ \sum_{t \in T_i \cap T_j} (\hat{u}_{jt} - \bar{\hat{u}}_j)^2 \right\}^{1/2}} \quad (5.11)$$

ve

$$\bar{\hat{u}}_i = \frac{\sum_{t \in T_i \cap T_j} \hat{u}_{it}}{|T_i \cap T_j|} \quad (5.12)$$

Değiştirilmiş test istatistiğine göre, t alt kümesine ait kalıntıların mutlak manada sıfıra eşit olması gerekmemektedir.

5.2.1.3. Eğim Homojenliği Testi

Birçok ampirik çalışmada panel veri modellerinde ilgi konusu olan eğim katsayılarının kesit birimleri arasında homojen olduğu varsayılmaktadır. Yatay kesit boyutu (N) nispeten küçük ve panelin zaman serisi boyutu (T) büyük olduğunda, eğim homojenliği hipotezi Zellner'in (1962) SURE (görünüşte ilgisiz regresyon denklemi) çerçevesi kullanılarak test edilebilir. Bu çalışmada ise eğim katsayılarının homojenlik sınamaları Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen ve aşağıdaki gibi hesaplanan delta testi yardımı ile yapılmıştır. Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından sunulan bu Test, aslında, Swamey eğim homojenliği testinin standartlaştırılmış bir versiyonudur. Bu teste göre hem kesit boyutu (N) hem de zaman boyutu (T)'nin büyük olması gerekmektedir. Eğer gerçek model homojen eğimlere sahipse, o zaman eğim heterojenliği tutarlı sonuçlar verir. Ancak bu durumda, tahminler etkin değildir. Eğer doğru bir şekilde kurulmuş model heterojen eğimlerden oluşuyorsa, bu defa da eğim homojenliği varsayımını sürdürmek etmek tutarsız ve yanlış sonuçlar verir.

Test, örtülü olarak önce iki modeli tahmin eder ve sonra bunların test sonuçlarını karşılaştırır. Kısıtlı model, eğim homojenliğini dayatan ağırlıklandırılmış sabit etkiler tahmincisi iken, kısıtsız model ise alternatifin hipotez altında yer alan yatay kesit OLS regresyon modelidir. Test, bu iki model arasındaki farka dayanmaktadır. Test istatistiğinin büyük değerleri, sabit etkiler ile birime özgü tahminler arasında bir uyumsuzluğa işaret ettiği durumda eğim homojenliğinin sıfır olduğu boş hipotez reddedilebilir.

Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından aşağıda yer aldığı üzere, $k = k_1 + k_2$ sayıda açıklayıcı değişkenin yer aldığı ve heterojen eğimlere sahip bir klasik panel veri modeli şu şekilde olsun (s.54):

$$y_{i,t} = \mu_i + \beta'_{1t}x_{1i,t} + \beta'_{2t}x_{2i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (5.13)$$

denklem (5.13)'te, yine daha önce ifade edildiği üzere, i yatay kesit ve t ise zaman boyutunu temsil etmektedir. μ_i , her bir yatay kesite özgü bir sabiti ifade ederken, β_{1t} $k_1 \times 1$ ve β_{2t} ise $k_2 \times 1$ yapıda birer vektör iken, her iki vektör $k = k_1 + k_2$ sayıda bilinmeyen eğim parametre vektörlerini temsil etmektedirler. Yine aynı şekilde

x'ler de farklı sayıda kesin dışsal açıklayıcı değişkenler vektörünü ifade etmektedirler. Teste ilişkin boş ve alternatif hipotezler şu şekildedir:

$$\begin{aligned} H_0 : \beta_{2i} &= \beta_2 \quad \text{tüm kesitler için} \\ H_A : \beta_{2i} &\neq \beta_2 \quad \text{bazı kesitler için} \end{aligned} \quad (5.14)$$

Yukarıdaki denklemlerde sadece β_{2i} katsayıları önem taşımakta ve eğim heterojenliği için tahmin edilmektedirler. β_{1i} katsayılarının ise heterojen eğimlere ($\beta_{1i} \neq \beta_1$) sahip oldukları varsayılmıştır.

Pesaran ve Yamagata (2008), Swamy'nin (1970) testinin standartlaştırılmış bir versiyonuna dayanarak, büyük N ve T'ye sahip panel verileri için yeni bir eğim homojenliği testi önermiştir. Test, $\varepsilon_{i,t}$ ve $\varepsilon_{j,s}$ 'nin $i \neq j$ veya $t \neq s$ veya her ikisi için bağımsız olarak dağıldığını varsayar, ancak heterojen bir varyansa da izin verir. Test istatistiği şu şekilde formülize edilmektedir:

$$\tilde{\Delta} = \frac{1}{\sqrt{N}} \left(\frac{\sum_{i=1}^N \tilde{d}_i - k_2}{\sqrt{2k_2}} \right) \quad (5.15)$$

Boş hipotez altında, test istatistiğinin 0-1 aralığında normal dağılıma sahip iken ve $\tilde{d}_i$; havuzlanmış panel ile yatay kesit modeli arasındaki ağırlıklandırılmış tahmin farkını ifade etmektedir.

$$\tilde{d}_i = (\hat{\beta}_{2i} - \tilde{\beta}_{2WFE})' \frac{X'_{2i} M_{1i} X_{2i}}{\tilde{\sigma}_i^2} (\hat{\beta}_{2i} - \tilde{\beta}_{2WFE}) \quad (5.16)$$

denklem (5.16)'da,

$X_{2i} = (x_{2i,1}, \dots, x_{2i,T_i})'$, $M_{1i} = I_{T_i} - Z_{1i}(Z'_{1i}Z_{1i})^{-1}Z'_{1i}$ ve $Z_{1i} = (\tau_{T_i}, X_{1i})$ iken, tahmin edilecek parametre tahmincileri ise;

$$\hat{\beta}_{2i} = (X'_{2i} M_{1i} X_{2i})^{-1} X'_{2i} M_{1i} y_i \quad (5.17)$$

$$\hat{\beta}_{2WFE} = \left(\sum_{i=1}^N \frac{X'_{2i} M_{1i} X_{2i}}{\tilde{\sigma}_i^2} \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \frac{X'_{2i} M_{1i} y_i}{\tilde{\sigma}_i^2}, \quad y_i = (y_{i,1}, \dots, y_{i,T_i}) \quad (5.18)$$

$$\tilde{\sigma}_i^2 = \frac{(y_i - X_{2i}\hat{\beta}_{FE})' M_{1i} (y_i - X_{2i}\hat{\beta}_{FE})}{T_i - 1} \quad (5.19)$$

ve

$$\hat{\beta}_{FE} = \left(\sum_{i=1}^N X_{2i}' M_{1i} X_{2i} \right)^{-1} \sum_{i=1}^N X_{2i}' M_{1i} y_i \quad (5.20)$$

$\tilde{\Delta}$ 'nın asimptotik özellikleri $\sqrt{N}/T^2 \rightarrow 0$ olacak şekilde $(N, T) \xrightarrow{j} \infty$ 'a dayanmaktadır. Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından sunulan sonuçlar, (5.13)'ün standart birinci dereceden otoregresif modele dönüştürülmesi halinde de geçerlidir. Bununla birlikte, otoregresif model için, N ve T'nin aynı hızda birlikte sonsuza gitmesi gerekir; bu nedenle, $(N, T) \xrightarrow{j} \infty$ ve $N/T \rightarrow \kappa$ 'ya yakınsar. Normal dağılımlı hatalar için, ortalama varyans göre düzeltilmiş $\tilde{\Delta}$ aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \sum_{i=1}^N \tilde{d}_i - k_2}{\sqrt{\text{Var}(\tilde{z}_{i,T_i})}} \right) \quad (5.21)$$

denklemde,

$$\text{Var}(\tilde{z}_{i,T_i}) = \frac{2k_2(T_i - k - 1)}{T_i - k_1 + 1} \quad (5.22)$$

şeklindedir.

Daha sonra bu test, Blomquist ve Westerlund (2013) tarafından değişen varyans ve otokorelasyonu dikkate alacak şekilde yeniden düzenlenmiştir ($\tilde{\Delta}_{HAC}$).

5.2.1.4. Panel Birim Kök Testi

Levin ve Lin (1992, 1993) ve Quah'ın (1994) ufuk açıcı çalışmalarından bu yana, birim kök çalışması panel verilerin ampirik analizinde giderek daha önemli bir rol oynamıştır. Gerçekten de, panel verilerde bütünleşik serilerin incelenmesi büyük bir gelişme göstermiş ve panel birim kök testleri ekonominin çeşitli alanlarına

uygulanmıştır: Örneğin, satın alma gücü paritesi hipotezinin analizi, büyüme ve yakınsama konuları, tasarruf ve yatırım dinamikleri, uluslararası Ar-Ge yayımları.

Zaman serisi verilerinde ve panel verilerinde birim kök testleri arasındaki ilk temel fark heterojenlik konusuyula ilgilidir. Zaman serisi durumunda, birim kök hipotezi belirli bir birey için belirli bir modelde test edildiğinden heterojenlik bir sorun değildir. Panel veri bağlamında durum farklıdır: Bireyler (hanehalkları, firmalar vs.) farklı dinamiklerle karakterize ediliyorsa, panel heterojendir ve otoregresif parametrelerin havuzlanmış tahminlerine dayanan testler heterojen bir alternatifte karşı tutarlı olabilse bile, panel birim kök testleri bu heterojenliği dikkate almalıdır (Moon ve Perron, 2004b). Bu heterojenlik kavramı, panel veri ekonometrisinde merkezi bir noktayı oluşturmaktadır (dinamik modeller için Hsiao, 1986, Pesaran ve Smith, 1995). Doğal olarak, alternatif yöntemler literatürde yer tutmaya başlamıştır. Levin ve Lin (1992, 1993) ve Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından otoregresif parametrenin havuzlanmış tahmincisine dayalı olarak önerilen ufuk açıcı makaleden sonra, örneğin Im, Pesaran ve Shin (1997), Maddala ve Wu (1999), Choi (2001) ve Hadri (2000) tarafından alternatifin heterojen spesifikasyonuna dayalı çok sayıda test önerilmiştir.

Heterojen spesifikasyonlara doğru olan bu evrimin yanı sıra, son zamanlarda gözlemlenen ikinci bir evrim de yatay kesit bağımlılıklarının varlığı ile ilgilidir. Birim kök testlerinin panel birimlerinin kalıntıları arasındaki potansiyel korelasyonlara izin verip vermediğine göre, iki nesil test ön plana çıkmaktadır: Panel birim kök testlerinin ilk nesli yatay kesit bağımsızlığı hipotezine dayanmaktadır (Levin ve Lin (1992, 1993), Levin ve diğerleri (2002), Harris ve Tzavalis (1999), Im ve diğerleri (1997, 2002, 2003), Maddala ve Wu (1999), Choi (1999, 2001), Hadri (2000)). Fakat birinci nesle ait testlerin aralarında yatay kesit bağımlılıkları olan serilere uygulanması durumunda testlerin sonuçları yanı ve başarı gücü oldukça düşük olmaktadır (Banerjee, Marcellino ve Osbat, 2000; Strauss ve Yigit, 2003).

Dolayısıyla, yatay kesit korelasyonlarına izin veren panel birim kök testlerine duyulan ihtiyaca yanıt olarak, ikinci nesil testler olarak adlandırdığımız sınıfa ait çeşitli testler önerilmiştir. Bu yeni test kategorisi, birimler arasındaki korelasyonları önemsiz parametreler olarak değerlendirmek yerine, yeni test istatistikleri elde etmek için bu

ortak hareketleri kullanmayı amaçlamaktadır. Bu testler aynı zamanda hem eğim homojenliğini hem de serideki yapısal kırılmaları da dikkate almaktadırlar.

5.2.1.4.1. Pesaran Panel Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılığı sorunuyla başa çıkmak için Pesaran (2007) farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yaklaşıma göre, birim kök testlerini tahmin edilen faktörlerden sapmalara dayandırmak yerine, standart DF (veya ADF) regresyonlarını gecikmeli değerlerin yatay kesit ortalamaları ve bireysel serilerin birinci farklarını almak suretiyle yeniden formülize etmiştir. Standart panel birim kök testleri bu yöntemle yatay kesitlere ait genelleştirilmiş ADF istatistiklerinin (CADF ile gösterilir) basit ortalamalarına dayanmaktadır. Kesitlere ait CADF istatistikleri, daha sonra Im ve diğerleri (IPS) tarafından önerilen t-bar testinin, Madalla ve Wu (1999) tarafından geliştirilen ters ki-kare testinin (veya P testinin) ya da Choi (2001) tarafından geliştirilen ters normal testinin (Z testi) geliştirilmiş versiyonları için kullanılabilir.

Aşağıda yer alan denklemde, durağanlık sınaması için, paneldeki kesitler arasında kesit bağımlılığı olduğu varsayılmıştır:

$$y_{it} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i y_{i,t-1} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T \quad (5.23)$$

ve hata terimi ise

$$u_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (5.24)$$

Denklem (5.24)'te f_t terimi gözlemlenemeyen ortak etkileri ifade ederken ve ε_{it} bireysel-etkili hataları ifade etmektedir.

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (5.25)$$

denklem (5.25)'te $\alpha_i = (1 - \phi_i)\mu_i$, $\beta_i = -(1 - \phi_i)$ ve $\Delta y_{it} = y_{it} - y_{i,t-1}$

şeklindedir. Bu durumda birim kök sınaması için boş ve alternatif hipotezler şu şekilde varsayılmaktadır:

$$\begin{aligned} H_0 : \beta_i &= 0 & \text{tüm } i\text{'ler için} \\ H_1 : \beta_i &< 0 & i = 1, 2, \dots, N; \beta_i = 0, i = N_1 + 1, N_2 + 2, \dots, N \end{aligned} \quad (5.26)$$

Boş hipotezin kabul edilmesi seride birim kök olmadığını ifade ederken, birim kökün varlığı durumunda ise bu defa alternatif hipotez kabul edilecektir. Sonuç olarak test istatistiği ise aşağıdaki gibi formülize edilmektedir:

$$CADF_{if} = \frac{\int_0^1 W_i(r) dW_i(r) - \psi'_{if} \Lambda_f^{-1} \kappa_{if}}{\left(\int_0^1 W_i^2(r) dr - \kappa'_{if} \Lambda_f^{-1} \kappa_{if} \right)^{1/2}}$$

$$\Lambda_f = \begin{pmatrix} 1 & \int_0^1 W_f(r) dr \\ \int_0^1 W_f(r) dr & \int_0^1 W_f^2(r) dr \end{pmatrix} \quad (5.27)$$

ve

$$\psi_{if} = \begin{pmatrix} W_i(1) \\ \int_0^1 W_f(r) dW_i(r) \end{pmatrix}, \kappa_{if} = \begin{pmatrix} \int_0^1 W_f(r) dr \\ \int_0^1 W_f(r) W_i(r) dr \end{pmatrix}$$

şeklindedir.

5.2.1.5. İki aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM)

Geleneksel panel veri yöntemlerinde açıklayıcı değişkenler vektöründe yer alan değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri analiz edilirken bağımlı değişkenin kendi gecikmeli değerlerinden etkilendiği varsayımı göz ardı edilmekte ve tahminci denklemlerinde bu durum dikkate alınmamaktadır. Halbuki, gelir, tasarruf, yatırım ve tüketim gibi faktörlerin geçmiş dönem gelir, tasarruf, yatırım ve tüketim değerlerinden etkilendiği teoride iyi bilinen bir durumdur. Bu nedenlerden dolayı, geleneksel yöntemler yerine, incelenen ekonomik olgunun dinamik unsurlarını dikkate alan daha gelişmiş yöntemleri tercih etmek gerekmektedir. Dinamik panel veri modelleri olarak adlandırılan bu yöntemlerde, bağımsız değişkenin gecikmeli değerinin de bağımsız değişken olarak ilave edildiği dağıtılmış gecikmeli ve bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin bağımsız değişken olarak ilave edildiği otoregresif modeller olarak iki kısma ayrılmaktadır.

Geleneksel tahmin yöntemlerinin beklenen değer tahminlerini örneklem ortalamasına göre almak yerine parametre tahminine yönelik momentler metodu yaklaşımı 100 yıldan daha eskiye dayanmaktadır (Stigler, 1986). Moment kavramı, bir

anakitlenin özelliklerini tanımlamada kullanılan önemli bir kavramdır. Örneğin, genellikle μ ile gösterilen anakitle ortalaması, aslında merkezi eğilimi ölçen bir momenttir. Yani serinin ortalama olarak nereye yakınsayacağı hakkında bir fikir verir. Eğer y ilgilenilen anakitleyi temsil eden rassal bir değişken ise, y 'nin beklenen değeri veya ortalamasını $E(y)$ olarak da yazabiliriz (burada y 'nin ortalaması aynı zamanda y 'nin birinci momenti olarak da adlandırılır). Diğer yandan, genellikle σ^2 veya $Var(y)$ olarak gösterilen anakitle varyansı, y 'nin ortalaması etrafında ortalanmış ikinci momenti olarak tanımlanır: $Var(y) = E[(y - \mu)^2]$. İkinci merkezi moment olarak da adlandırılan varyans, bir dağılımdaki yayılmanın (serinin elemanlarının ortalama etrafındaki dağılımı) ölçüsü olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak, anakitlenin tamamı hakkında nadiren bilgi edinebildiğimiz için, anakitle momentlerini tahmin etmek için anakitleden bir örneklem kullanırız. Eğer $\{y_i: i = 1, \dots, n\}$ ortalaması μ olan bir anakitleden rassal olarak çekilen bir örneklem ise, μ 'nün momentler yöntemi tahmincisi bu durumda örneklem ortalamasıdır: $\bar{y} = (y_1 + y_2 + \dots + y_n) / n$. Rassal çekilen örneklem için $\bar{y}$, anakitlenin diğer özelliklerinden bağımsız olarak, μ için yansız ve tutarlıdır. Ayrıca, anakitle varyansı sonlu olduğu sürece $\bar{y}$, μ 'nün en iyi doğrusal yansız tahmincisi konumuna gelmektedir. Bunun dışında σ^2 'nin, örneklem varyansı olarak da adlandırılan s^2 'nin yansız ve tutarlı bir tahmincisi de mevcuttur.

Bu özelliğinden dolayı momentler tahmin yönteminin daha karmaşık durumlar için kullanılması literatürde daha sıklıkla görülmektedir. Örneğin, $\mu > 0$ olan bir anakitlede, varyansın ortalamasının üç katı olduğu varsayalım: $\sigma^2 = 3\mu$. Örneklem ortalamasının, $\bar{y}$, yansız ve tutarlı olması durumunda başka bir tahmincinin de, örneğin $s^2/3$, yansız ve tutarlı olduğu varsayılır (Wooldridge, 2000). Bu durumda iki yansız ve tutarlı momentler yöntemi tahmincisinden hangisini kullanmalıyız? Olası bir cevap, en küçük örneklem varyansına sahip tahmin ediciyi seçmenin mantıklı olacağını söyler çünkü bu durumda μ 'nün en kesin tahmin edicisini elde ederiz. Ancak bu durumda, μ 'nün bazı değerleri için örneklem ortalamasının daha küçük bir varyansa sahip olduğu, diğer değerler için ise diğer tahmincinin, yani $s^2/3$ 'ün, daha küçük varyansa sahip olduğu ortaya çıkar. İşte tam da bu noktada her iki tahmincinin ($\bar{y}$ ve $s^2/3$) sahip oldukları özellikleri birleştiren ve her ikisinin de tek başına yapabileceğinden daha iyi performans gösteren tahminci Genelleştirilmiş Momentler

Yöntemi (GMM)'dir. GMM teorisi bize, bu durumda $E(y) = \mu$ ve $E[(y - \mu)^2] = 3\mu$ olarak yazılabilen iki anakitle momenti koşulu kümesini, μ 'nün momentler yöntemi tahmin edicileri arasındaki asimptotik varyansı en aza indirecek şekilde nasıl kullanacağımızı söyler.

Sıradan En Küçük Kareler (OLS) yöntemi ile Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) arasındaki karşıtlık farklı avantajlara işaret etmektedir. OLS, klasik doğrusallık varsayımları altında etkinliğini kanıtlamakta ve minimum varyanslı (BLUE) yansız bir doğrusal tahminci olarak hizmet vermektedir. Doğrusal bir regresyon modelinin temel varsayımları şunlardır: değişkenler arasındaki ilişkide doğrusallık, tam çoklu doğrusal bağıntının (multicollinearity) olmaması, hata teriminin sıfır ortalamaya, sabit varyansa (homoscedasticity), normal dağılıma sahip ve otokorelasyonsuz olması. Bu varsayımların geçerliliği koşulu ile OLS yansız, tutarlı ve etkin bir tahmincidir. Ayrıca, matematiksel altyapısı nispeten daha basittir.

Bununla birlikte, GMM daha fazla esneklik sağlar ve ölçüm hataları, içsel değişkenler, değişen varyans ve otokorelasyon içeren modeller gibi çok çeşitli modellere uygulanabilir. Buna ilaveten GMM, hataların dağılımı hakkında hiçbir varsayımda bulunmaz ve doğrusal olmayan modellere de uygulanabilir. Özellikle, önemli değişkenlerin modele dahil edilmediği durumlarda, çoklu moment koşullarında, doğrusal olmayan modellerde ve değişen varyans ve otokorelasyon içeren veri setlerinde GMM tahmincileri büyük avantaj sağlamaktadırlar.

Bir doğrusal regresyonun bağımsız değişkenlerin hata terimi ile ilişkili olması veya araç (proxy) değişkenler ile değiştirilmesi durumunda, sıradan en küçük kareler tahmincilerin tutarsız sonuçlar ürettiği bilinmektedir. En yaygın çare olarak, araç değişken olarak hizmet edebilecek ilave gözlemlenebilir değişkenler bulmak için ekonomik teoriye başvurmaktır, ancak birçok durumda bu tür değişkenleri bulmak pek kolay değildir. Tutarlı tahmincilerin yansız ve tutarlı sonuçlar üretebilmesi aslında orijinal, değiştirilmemiş gözlemlenebilir sağlıklı ölçülmüş değişkenlerin kullanılmasıyla mümkündür. Bu nedenle doğrusal regresyon modellerin tahmininde verilerin ikinci, üçüncü ya da daha yüksek düzeylerdeki momentlerinin kullanılması önem arz etmektedir. Bu nedenle, tahmin işlemlerini kolaylaştırmak üzere, iki aşamalı tahmincilerin asimptotik özelliklerinden faydalanan GMM yöntemine göre; birinci

aşamada tam olarak ölçülebilen değişkenler arasındaki çoklu bağıntıyı, değişkenlerden birine sabit bir değer vererek azaltılır (ağırlandırmak), ikinci aşamada ise birinci aşamada elde edilen kalıntıların (residuals) dahil edildiği regresyon modellerini yüksek-mertebeden momentler yaklaşımı ile tahmin etmektir (Erikson ve Whited, 2002: s.777).

GMM için ortogonalite koşulu, bu kalıntıların momentlerini tahmin edilecek parametrelerin fonksiyonları olarak ifade eder. İki aşamalı yaklaşımın avantajı, doğrusal olmayan GMM adımıdaki denklem ve parametre sayılarının, mükemmel ölçülen açıklayıcı değişkenlerin sayısı ile artmamasıdır. İkinci ya da daha fazla mertebeden kalıntıların momentlerini temel alarak GMM tahminlerini yapmak, GMM kovaryans matrisinin, anakitle tarafından tanımlanan gerçek kalıntılar yerine tahmin edilmiş kalıntıların kullanıldığı gerçeğini açıkça hesaba katmak manasında gelmektedir.

Daha öncede gösterildiği gibi, bu defa doğrusal panel veri modelinin aşağıdaki şekilde olduğu varsayalım:

$$y_t = z_t' \delta_0 + \varepsilon_t \quad t = 1, \dots, n \quad (5.28)$$

bu kez z_t , $L \times 1$ boyutunda bir açıklayıcı değişkenler vektörünü; δ_0 tahmin edilecek parametreler vektörünü ifade etmektedir. Yukarıdaki modelin varsayımlarına göre, açıklayıcı değişkenlerden birkaçı ya da tümü, hata terimi (ε_t) ile ilişkili olabilir (örneğin, $E[z_{it} \varepsilon_i] \neq 0$). Eğer bu türden bir korelasyon ortaya çıkarsa o zaman açıklayıcı değişken ya da değişkenler, içsel (endogenous) değişken olarak adlandırılacaklardır. Böyle bir durumda, hatırlanacağı üzere, denklem (5.28)'in OLS tahmincileri yanlı ve tutarsız olur. Buna çözüm olarak, denklem (5.28)'de yer alan açıklayıcı değişkenlerin yerine kullanılabilecek ve z_t vektörü içerisinde yer alan bazı ya da tüm değişkenlerin yer aldığı bir $K \times 1$ boyutunda araç değişkenler vektörünün, x_t , olduğu varsayılmıştır. Şimdi bu durumda, $\{y_t, z_t, x_t\}$ değişkenlerinin tek ve sabit olmayan elemanlarını içeren bir w_t vektörü tanımlanmış olsun. Böylece, ortogonalite koşulunu sağlamak üzere araç değişkenler vektörü x_t ;

$$E[g_t(w_t, \delta_0)] = E[x_t \varepsilon_t] = E[x_t(y_t - z_t' \delta_0)] = 0 \quad (5.29)$$

ve $g_t(w_t, \delta_0) = x_t \varepsilon_t = x_t(y_t - z_t' \delta_0)$ şeklindedir. Denklem (5.29)'un genişletilmiş hali $\sum_{xy} = \sum_{xz} \delta_0$ şeklindedir. Bu ifadede $\sum_{xy} = E[x_t y_t]$ ve $\sum_{xz} = E[x_t z_t']$, dir. Ayrıca δ_0 'nin tanımını için $K \times L$ boyutundaki $E[x_t z_t'] = \sum_{xz}$, 'nin L 'nin tam rank (sıra)'ı olması gerekmektedir. Bu rank koşulunun varlığı, δ_0 'ın denklem (5.29)'un tek çözümü olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak (5.28) numaralı denklem ile ifade edilen modelin parametre vektörünün GMM ile tahmini için momentler aşağıdaki şekilde yazılmıştır:

$$g_n(\delta) = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n g(w_t, \delta) = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n x_t (y - z_t' \delta) \\ = \begin{pmatrix} \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n x_{1t} (y - z_t' \delta) \\ \vdots \\ \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n x_{Kt} (y - z_t' \delta) \end{pmatrix}$$

Bu moment koşulları, L sayıda bilinmeyenler vektörü içindeki bir K sayıda doğrusal denklem setinden oluşmaktadır. Bu örneklem momentlerinin anakitle momentlerine eşitlemekle ($E[x_t \varepsilon_t] = 0$), tahmin denklemlerini vermektedir:

$$S_{xy} - S_{xz} \delta = 0 \quad (5.30)$$

Denklem (5.30)'da $S_{xy} = n^{-1} \sum_{t=1}^n x_t y_t$ ve $S_{xz} = n^{-1} \sum_{t=1}^n x_t z_t'$ örneklem momentlerini temsil etmektedir. Eğer $K = L$ ise ve S_{xz} matrisi transpoze oluyorsa o zaman GMM tahmincisi $\hat{\delta} = S_{xz}^{-1} S_{xy}$ olur. Eğer $K > L$ ise o zaman denklemin tahmini mümkün olmaz.

İki aşamalı etkin GMM tahmincisi ise, parametre tahminlerinde rassal pozitif tanımlı ve simetrik ağırlık matrisi ($\hat{W}$) kullanarak tahmin işlemlerinde yansızlık ve etkinliği sağlamaktadır. $\hat{\delta}(\hat{W})$ sembolünün bu tahminciyi simgelediği

varsayalım. Burada seçilecek ağırlık matrisinin $\widehat{W} = I_k$ ve $\widehat{W} = S_{xx}^{-1} = (n^{-1}X'X)^{-1}$ olacak şekilde tanımlanmalıdır. O halde S'nin ilk aşama tutarlı tahmincisi

$$\widehat{S}(\widehat{W}) = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n x_t x_t' (y_t - z_t' \widehat{\delta}(\widehat{W}))^2 \quad (5.31)$$

Sonuç olarak denklem (5.31)'den hareketle iki-aşamalı etkin GMM tahmincisi aşağıdaki şekilde elde edilir:

$$\widehat{\delta}(\widehat{S}^{-1}(\widehat{W})) = \arg \min_{\delta} n g_n(\delta)' \widehat{S}^{-1}(\widehat{W}) g_n(\delta) \quad (5.32)$$

5.3. Ekonometrik Model Tahmin Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde uygulanan ekonometrik test sonuçlarına yer verilmiştir. Bu amaçla durağanlık sınaması öncesi yatay kesti bağımlılık ve eğim homojenliği testleri yapılmış daha sonra Westerlund panel birim kök testine geçilmiştir. Serilerin durağanlığı sağlandıktan sonra iki aşamalı fark GMM yöntemi ile ekonometrik model tahmin edilmiştir.

5.3.1. Modelin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart sapma	Minimum	Maksimum	Jarque-Bera
<i>lcons</i>	255	3.998013	0.173862	3.196507	4.251598	35.34 (0.000)
<i>lhapp</i>	255	1.899939	0.094160	1.551862	2.034751	35.81 (0.000)
<i>lepu</i>	255	4.907598	0.469400	3.837086	6.503387	11.71 (0.002)
<i>lgdp</i>	255	10.68174	0.268044	9.869905	11.64282	38.07 (0.000)
<i>llife</i>	255	4.397953	0.019066	4.335056	4.437461	13.12 (0.001)
<i>lemp</i>	255	4.01413	0.121731	3.63019	4.158258	60.89 (0.000)

Tablo 5.2. Modelin Tanımlayıcı İstatistikleri

Regresyon modelinde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistik değerleri Tablo 5.2'de verilmiştir. Verinin panel yapısında yatay kesit boyutu 15 ülkeden (N = 15) ve zaman boyutu ise 17 yıldan (T = 17) oluşmakta ve toplam gözlem sayısı 255 olarak belirlenmiştir. Yukarıdaki tabloda, her bir serinin ortalaması, standart sapması, maksimum ve minimum değerleri ile normal dağılıma ilişkin bilgi veren

Jarque-Bera istatistik değerleri yer almaktadır. Jarque-Bera testi hata terimlerinin normal dağılımı durumunda 2 serbestlik derecesiyle ki-kare dağılımına sahiptir. Test hipotezi H_0 temel hipotezi altında hata terimlerinin normal dağıldığını ifade etmektedir. Buna göre panelde yer alan tüm serilerin ki-kare test değerleri %1 istatistiki anlamlılığa sahip olduğu için temel hipotez reddedilmekte ve tüm serilerin normal dağılıma sahip olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

5.3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Eğim Homojenliği Test Sonuçları

Yatay kesit bağımlılığında, birimlerden birinde ortaya çıkacak herhangi bir şokun paneli oluşturan diğer birimler üzerinde etkiler meydana getirip getirmediğini saptamak büyük önem taşıtmaktadır. OECD lkeleri özelinde, ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmelerin panelin genelini etkilediği düşünüldüğünde ülkeler arasındaki bağımlılığın tktim üzerinde etkileri olduğu dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla tahmin sonuçların yansız ve tutarlı olması için tahmin öncesi yatay kesit bağımlılığı sınamasının yapılması gerekir.

Paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olması durumunda birinci nesil panel birim kök testlerinin güvenilir sonuçlar vermeyeceği düşünülmektedir. Yatay kesit bağımlılığı olması durumunda ise ikinci nesil panel birim kök testlerinin kullanılması daha tutarlı ve sapmasız sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır (Yalnkaya, 2016: 150).

Tablo 5.1. Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Değişkenler	LM Testi	CD _{LM} Testi
<i>Icons</i>	122.33(0.000)***	13.678 (0.000)***
<i>lhapp</i>	12.68 (0.003)***	1.812 (0.000)***
<i>lepu</i>	4.65 (0.0311)**	24.481 (0.000)***
<i>lgdp</i>	64.36 (0.000)***	21.828 (0.000)***
<i>llife</i>	14.43 (0.000)***	30.994 (0.000)***
<i>lemp</i>	14.06 (0.000)***	12.419 (0.000)***
<i>Tüm Model</i>	23.19 (0.000)***	9.219 (0.000)***

Not: Testlerde sabit ve trend içeren model kullanılmıştır. Parantez içerisinde verilen değerler olasılık değerlerini, diğer sayılar ise test istatistiklerini göstermektedir. “***”, “**” ve “*” işareti sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 5.3'te yer alan tüm seriler için LM ve CDLM test sonuçlarına göre olasılık değerleri %1 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için boş hipotez H_0 reddedilerek paneli oluşturan kesitler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 5.2. Eğim Homojenliği Testi

Testler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Delta Tilde ($\tilde{\Delta}$)	4.274	0.000***
Delta Tilde _{adj.} ($\tilde{\Delta}_{adj.}$)	5.573	0.000***

Not: ***, %1 istatistiki anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5.4'te yer alan sonuçlara göre, Delta testlerinde modelin homojen olduğu üzerine kurulu H_0 hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilerek katsayılarının heterojen olduğuna karar verilmiştir. Bu durum, ekonomi politikası belirsizliği ve mutluluk düzeylerinde meydana gelen bir değişikliğin hanehalkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

5.3.3. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Tablo 3' de paneli oluşturan kesitler arasında bağımlılığın olduğu ve Tablo 4'te de hanehalklarının tüketimlerinin açıklayıcı değişkenler vektöründe yer alan değişkenlerden her ülke için farklı düzeylerde etkilendiği tespit edildikten sonra, hem bağımlılığı hem de heterojenliği dikkate alan ikincil nesil panel birim kök testlerinin kullanılmasının gerekli olduğu ortaya çıkmış ve literatürde sıklıkla kullanılan güncel testlerden ikisi Tablo 5.5'te birlikte verilmiştir.

Tablo 3.5. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	CADF		CIPS	
	Z [t-bar]	P-değeri	Z [t-bar]	CV (1%)
Düzey (sabit ve trend)				
Lcons	-1.650	0.648	-1.803	-2.14
Lhapp	-1.725	0.538	-2.019	-2.14
Lepu	-1.466	0.860	-1.802	-2.14
Lgdp	-1.044	0.996	-1.116	-2.14
Llife	-1.186	0.984	-2.412	-2.14
Lemp	-1.550	0.777	-2.031	-2.14

Birinci fark (sabit ve trend)				
$\Delta lcons$	-2.861	0.002	-3.795	-2.47
$\Delta lhapp$	-2.766	0.003	-4.397	-2.47
$\Delta lepu$	-2.739	0.003	-3.936	-2.47
$\Delta lgdp$	-2.996	0.003	-2.905	-2.47
$\Delta llife$	-4.786	0.000	-4.998	-2.47
$\Delta lemp$	-2.893	0.009	-3.128	-2.47

Durağan bir zaman serisi, istatistiksel özellikleri serinin gözlemlendiği zamana bağlı olmayan seridir. Dolayısıyla, trendli veya mevsimsellik içeren zaman serileri durağan değildir. Böyle olunca, bir zaman serisinde trend ve mevsimsellik etkilerinin varlığı, zaman serisinin değerini farklı zamanlarda etkileyecektir. Öte yandan, bir zaman serisi, ne zaman gözlemlendiğinden bağımsız olarak, zamanın herhangi bir noktasında hemen hemen aynı görünmelidir. Yani daha teknik olarak, serinin ortalamasının ve varyansının zaman içerisinde sabit kalması gerekmektedir. Bu süreçte serinin durağan olması denilmektedir. Bir zaman serisini durağanlaştırmaya çalışmanın bir başka nedeni de ortalamalar, varyanslar ve diğer değişkenlerle korelasyonlar gibi anlamlı örneklem istatistikleri elde edebilmektir. Bu tür istatistikler, yalnızca seri durağan ise seriler arasında gelecekteki ilişkileri kestirebilmekte kullanışlı olurlar. Aksi takdirde yanlış ve tutarsız sonuçlar üretebilirler. Örneğin, seri zaman içinde sürekli olarak artıyorsa, örneklem ortalaması ve varyansı örneklemin boyutuyla birlikte büyüyecek ve gelecek dönemlerdeki ortalama ve varyansı her zaman olduğundan düşük gösterecektir. Bir serinin ortalaması ve varyansı iyi tanımlanmamışsa, diğer değişkenlerle olan korelasyonları da iyi tanımlanmamış demektir. Bu nedenle, durağan olmayan verilere uyarlanmış regresyon modellerini tahmin etmeye çalışırken dikkatli olmak gerekmektedir. Bu amaçla tahmin işlemlerinde önce, serilerin durağanlık sınamaları yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5'te öncelikle seriler düzey değerlerde ve sabit ve trend içeren birim kök denklemlerinin tahmin edilmesiyle durağanlık sınamasına tabi tutulmuşlardır. Bu amaçla hem heterojenliği hem de yatay kesit bağımlılığını kontrol eden CADF ve CIPS test istatistikleri kullanılmıştır. CADF testi maksimum gecikme uzunluğunu 2 olarak önerirken, optimum gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre seçilmiştir. Serilerin durağan olduğu yönündeki boş hipotez %5 istatistiki anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. CADF birim kök testi sonuçları, düzey değerlerde, serilerin tümünün

birim kök içerdiğini $[I(1)]$ ve düzeyde durağan olmadığını göstermektedir. Bu sonuç CIPS testi tarafından da desteklenmektedir. Bu sonuçlar üzerine, serileri durağanlaştırmak üzere literatürde sıklıkla kullanılan fark alma yoluna gidilmiş ve tüm serilerin ilk farklarda, durağanlaştığı her iki test istatistiği tarafından da doğrulanmıştır. CADF testine göre Z istatistikleri %1 istatistiki düzeylerde anlamlı bulunurken (boş hipotez kabul), CIPS testinde ise tüm serilerin Z- test değerleri mutlak olarak kritik değerlerden (CV- critical values) büyük bulunmuştur.

5.3.4. Dinamik Panel Veri Tahmin Sonuçları

GMM modeli tahmin sonuçlarını değerlendirmeden önce değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini anlamak için korelasyon matrisi incelenecektir. Korelasyon katsayısı $-1 < r < 1$ arasında bir değer almakta ve korelasyon sayısı 0 değerine yaklaştıkça değişkenler arasında doğrusal ilişki olmadığı anlamına gelmektedir. Korelasyon sayısı -1'e yaklaştıkça negatif ters yönlü bir ilişkiyi, 1'e yaklaştıkça ise pozitif doğrusal bir ilişkiyi göstermektedir. Tablo 5.6'da değişkenlere ait korelasyon katsayıları yer almaktadır.

Tablo 5.6. Korelasyon Matrisi

<i>Değişkenler</i>	<i>Lcons</i>	<i>Lhapp</i>	<i>Lepu</i>	<i>Lgdp</i>	<i>Llife</i>	<i>lemp</i>
<i>Lcons</i>	1.000					
<i>lhapp</i>	0.3180 (0.0000)	1.000				
<i>lepu</i>	-0.0205 (0.7449)	0.0642 (0.3069)	1.000			
<i>lgdp</i>	0.5469 (0.0000)	0.5960 (0.000)	0.1930 (0.002)	1.000		
<i>llife</i>	0.3183 (0.000)	-0.1189 (0.057)	0.1102 (0.079)	0.1220 (0.051)	1.000	
<i>lemp</i>	-0.3956 (0.000)	0.5965 (0.0000)	0.1146 (0.0678)	0.4597 (0.0000)	-0.1007 (0.1085)	1.000

Not: Olasılık değerleri parantez içerisinde verilmiştir.

Korelasyon matrisinin taşıdığı bilgiye göre, mutluluk, gelir ve yaşam beklentisi ile tüketim arasında pozitif korelasyon varken, özellikle ekonomi politikası belirsizliğindeki artışların belirsizliğe yol açarak tüketim harcamalarını azalttığı görülmektedir (negatif korelasyon).

Diğer taraftan, dinamik panel tahmin işlemlerine geçmeden önce, açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunun olup olmadığı sınanmıştır (Tablo 5.7).

Tablo 5.7. Çoklu Doğrusal Bağlantı testi (bağımlı değişken: *lcons*)

Variable	VIF	1/VIF
lhapp	2.03	0.493362
lgdp	1.74	0.573921
lemp	1.61	0.620088
llife	1.09	0.916085
lepu	1.05	0.948213
Mean VIF	1.51	

Bilindiği üzere, bağımsız değişkenlerin kendi aralarında yüksek korelasyonlu olduğu bir durumda, olasılık değerleri (p-değerleri) yanı sıra çıkar. Bu amaçla çoklu doğrusallığın sınaması için varyans şişirme faktörü (VIF) testi kullanılmıştır. Bu test, regresyon modelindeki katsayılar ait standart hataların şişirilmiş olmasından kaynaklanan p-değerlerindeki yanlışlığı dikkate alır. Kabul edilebilir maksimum VIF değeri, standart hataların karesinin dört katı kadardır. Bu nedenle hem bireysel hem de ortalama VIF (1.51) değerlerine göre modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu mevcut değildir. Tüm açıklayıcı değişkenlerin VIF değerlerinin 5'in altında olması, çoklu doğrusallığın artık söz konusu olmadığını göstermektedir.

Tahmin edilen dinamik modellerde bağımlı değişken *hanehalkı tüketim harcamaları* bağımlı değişken iken bağımsız değişkenler ise mutluluk endeksi, ekonomi politikası belirsizliği, kişi başına gelir, doğuştan yaşam beklentisi ve istihdam oranı değişkenleridir. Dinamik bir tahmin gerçekleştirebilmek için bağımlı değişkenin (*lcons*) bir gecikmeli değeri (*lcons(-1)*) modele bağımsız değişken olarak eklenmiştir. Model tahmin edilirken mutluluk endeksi, ekonomi politikası belirsizliği, kişi başına gelir, doğuştan yaşam beklentisi ve istihdam oranından oluşan bağımsız değişkenler modele araç değişken olarak eklenmiş ve veri kaybını en aza indirmek amacıyla da “ortogonal sapmalar dönüşümü” uygulanmıştır. Bu şekilde sonuçların daha sapmasız olması amaçlanmaktadır.

Tablo 5.4. Dinamik panel tahmin sonuçları (bağımlı değişken: *lcons*)

Değişkenler ve Tanısal Testler	Fark GMM		Sistem GMM	
	Tek Aşamalı	İki Aşamalı	Tek Aşamalı	İki Aşamalı
<i>lcons(-1)</i>	0.664 (0.000)***	0.913 (0.003)***	1.038 (0.009)***	1.040 (0.000)***
<i>lhapp</i>	0.069 (0.260)	-0.483 (0.006)***	0.029 (0.092)	0.048 (0.456)
<i>lepu</i>	0.010 (0.0311)**	0.079 (0.045)**	-0.005 (0.837)	0.000 (0.857)
<i>lgdp</i>	0.329 (0.000)***	2.224 (0.023)**	-0.0269 (0.003)***	-0.012 (0.925)
<i>llife</i>	0.213 (0.237)	0.016 (0.982)	-0.002 (0.865)	-0.044 (0.901)
<i>lemp</i>	0.350 (0.000)***	0.595 (0.013)**	0.022 (0.185)	0.021 (0.886)
<i>Wald Testi</i>	5.32 (0.000)***	1.38 (0.000)***	1.33 (0.000)***	1.32 (0.000)***
<i>Sargan Testi</i>	24.34 (0.103)	20.57 (0.092)	228.93 (0.000)***	228.93 (0.000)***
<i>Dirençli Hansen Testi</i>	23.41 (0.149)	11.61 (0.560)	13.28 (0.358)	13.28 (1.000)
<i>Fark Hansen Testi</i>	15.93 (0.550)	11.61 (0.360)	13.85 (1.000)	13.28 (1.000)
<i>AR(1)</i>	-5.06 (0.000)	11.61 (0.236)	-1.44 (0.151)	-1.45 (0.148)
<i>AR(2)</i>	-1.36 (0.173)	-0.18 (0.289)	13.28 (1.000)	-1.36 (0.175)
<i>Gözlem Sayısı</i>	225	225	240	240
<i>Grup Sayısı</i>	15	15	15	15
<i>Araç Değişken Sayısı</i>	11	11	14	14

Not: ***, **, * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Sistem GMM modeli, Blundell ve Bond (1998) dinamik panel sistem GMM tahmincileri ve Roodman (2009) *xtabond2* koduyla Stata 18 programında tahmin edilmiştir. Ayrıca modelde sabit kullanılmamış ve ortogonal sapmalar dönüşümü uygulanarak tahmin yapılmıştır.

Tablo 5.8’de, karşılaştırma yapmak amacıyla fark GMM tahmin sonuçları yanında, sistem GMM tahmin sonuçları da sunulmuştur. Öncelikle, tahmin sonuçlarının tutarlılığı hakkında bilgi edinmek amacıyla Wald testi istatistiği değerlerine bakmak gerekir. Wald testine göre boş hipotezine göre (H_0) ortalamalar arasında fark yoktur. Testin olasılık değerleri istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlı

olduğu için Fark ve sistem GMM tahmin sonuçlarına göre boş hipotez reddedilmekte ve tahmin sonuçların bir bütün olarak anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Diğer taraftan, modellerde kullanılan araç değişkenlerin yeterli olup olmadığını ve modellerde aşırı tanımlama (overidentification) sorununun olup olmadığını sınamak için Sargan testi istatistik değerine başvurulur. Bu test istatistiğinin boş hipotezi (H_0) “modelde aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir” biçiminde kurulmaktadır. Fark GMM modelleri Sargan test sonuçları incelendiğinde boş hipotez reddedilememektedir, bunun anlamı tek ve iki aşamalı fark GMM modelleri için aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir, yani araç değişkenlerin geçerli olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan, sistem GMM sonuçları incelendiğinde boş hipotez %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir, dolayısıyla hem tek hem de iki aşamalı sistem GMM modelleri için aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerli değildir.

Sargan testi modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları olduğu durumlarda sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Dirençli Hansen testi ise otokorelasyon ve değişen varyans durumunda bile sapmasız sonuçlar üretebilirken araç değişken sayısı arttığı durumlarda sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Bu noktada araç değişken sayısı az olduğu için Dirençli Hansen testi sonuçlarını dikkate almak uygun olacaktır. Dirençli Hansen testi için H_0 hipotezi “aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir” biçimindedir. Fark GMM modelleri için Dirençli Hansen test sonuçları incelendiğinde boş hipotez reddedilememekte, dolayısıyla tek ve iki aşamalı fark GMM modellerinde aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olduğu, bir başka ifadeyle araç değişkenlerin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Sistem GMM modelleri için Dirençli Hansen test sonuçları incelendiğinde yine boş hipotez reddedilememekte, dolayısıyla tek ve iki aşamalı sistem GMM modellerinde aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir. Fark Hansen testi araç değişkenlerin dışsallığını sınamaktadır. GMM modelinin etkin sonuçlar üretebilmesi için araç değişkenler ile hata terimleri arasında bir ilişki olmamalı, yani araç değişkenler dışsal olmalıdır. Fark Hansen testi için H_0 hipotezi “araç değişkenlerin dışsal” olduğu biçiminde kurulmaktadır. Dört model için Fark Hansen test sonuçları incelendiğinde boş hipotez reddedilememektedir, dolayısıyla modellerde yer alan araç değişkenlerin dışsal olduğu anlaşılmaktadır.

Modelde otokorelasyon (hata terimlerinin ardışık değerleri arasındaki bağıntı) sorunu olup olmadığını sınamak amacıyla Arellano ve Bond'un (1991) otokorelasyon AR (1) ve AR (2) testlerine başvurulmuştur. Otokorelasyon testine göre boş hipotez "hata terimlerinin ardışık değerleri arasında otokorelasyon olmadığı" yönündedir. Yine Arellano ve Bond (1991)'a göre, GMM tahmincisi birinci dereceden otokorelasyonun [AR (1)] olduğu, fakat ikinci dereceden otokorelasyonun [AR(2)] olmadığı durumlarda etkin sonuçlar üretebilmektedir. Bununla birlikte modelin etkin sonuçlar ürettiğinin kabul edilmesi için ikinci dereceden otokorelasyonun olmaması yeterli görülmektedir. Bu durum dikkate alındığında fark GMM modellerinde tek aşamalı modelde AR (1) testinde modelde otokorelasyon varken AR (2) test sonucuna göre bu sorunun ortadan kalktığı görülmektedir. İki aşamalı fark GMM tahmin sonuçlarında ise hem AR (1) hem de AR (2) testlerinde modelde birinci ve ikinci dereceden otokorelasyon sorununun olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde sistem GMM modelleri için de boş hipotez reddedilememektedir, dolayısıyla tek ve iki aşamalı sistem GMM modellerinde birinci ve ikinci dereceden otokorelasyon yoktur.

GMM modelinde araç değişken sayısının grup sayısını geçmemesi gerekmektedir. Fark GMM modellerinde 11 araç değişken, sistem GMM modellerinde 14 araç değişken bulunmaktadır. Wald, Sargan, Dirençli Hansen, Fark Hansen, AR (1) ve AR (2) testleri bir arada değerlendirildiğinde tek ve iki aşamalı fark GMM modellerinin daha güvenilir tahminler ürettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, tahmin sonuçlarının yorumunda sadece tek ve iki aşamalı fark GMM sonuçları dikkate alınacaktır.

Dinamik panel regresyon modellerinde yer alan katsayılarının tahmin sonuçlarına göre **lcons** serisinin bir gecikmeli değeri olan **lcons(-1)** serisi fark GMM modellerinde %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Yani geçmiş dönemde hanehalklarının yaptığı tüketim harcamalarının bugün ki tüketim harcamaları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu bulgu aynı zamanda panelde dinamik bir ilişkinin varlığını da istatistiki olarak desteklemektedir. Diğer taraftan, tek aşamalı fark GMM modeli tahmin sonuçlarına göre tüketim harcamaları ile kişi başına gelir (**lgdp**) ve istihdam oranı (**lemp**) değişkenleri arasında %1 düzeyinde, ekonomi politikası belirsizliği (**lepu**) değişkeni ile de %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Diğer yandan, tüketim harcamaları ile

doğumda yaşam beklentisi (*llife*) ve mutluluk (*lhapp*) değişkenleri arasında, beklentiyle uyumlu olarak, pozitif, ancak istatistiki olarak anlamsız bir ilişki çıkmıştır.

İki aşamalı fark GMM tahmin sonuçları incelendiğinde, tek aşamalı modelin tahmin sonucunu teyit eder şekilde, cari tüketim harcamaları ile geçmiş dönem tüketim harcamaları arasında pozitif ve istatistiki olarak (%1) anlamlı bir ilişki çıkmıştır. İki aşamalı modelde *lcons*(-1) değişkenin katsayısı (**0.913**), tek aşamalı modeldeki katsayıdan (**0.664**) daha büyük çıkmıştır. Yani bu sonuca göre, iki aşamalı modele göre, cari tüketim geçmiş tüketimden çok daha fazla etkilenmektedir. Bu durum, hanehalklarının geçmiş dönemlerde tercih ettikleri mal sepetlerinden elde ettikleri faydaları korumak amacıyla bu alışkanlıklarını sürdürmek istedikleri şeklinde yorumlanmıştır. *Lhapp* değişkenin katsayısı (**-0.483**), tüketim harcamaları ile mutluluk değişkeni arasındaki negatif ve anlamlı (%1 düzeyinde) bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Yani bu sonuca göre bireylerin mutluluk düzeylerinde bir kademelik artış (bunu mutluluk için metafor olarak kullanılan merdiven de bir basamak yukarı çıkmak şeklinde anlamak lazım), hanelerin tüketimlerinde % **0.483**'lük bir azalışa yol açmaktadır. Bunu şöyle yorumlamak belki mümkün olabilmektedir: bireyler, istikrarlı bir ekonomik ortamda, tüketimlerini azaltıp (Keynesgil anlamda) tasarruflarını artırmak istemektedirler.

Lepu değişkeni katsayısı (**0.079**) pozitif ve anlamlı (%5) bulunmuştur. Bu bulguya göre ekonomi politikası belirsizliği endeksinde %1'lik bir artış, tüketimi ortalama olarak yaklaşık % **0.8** (0.079) oranında artırmaktadır. Bu sonuca göre ele alınan ülke grupları için belirsizlik ortamında haneler muhtemelen riskten korunmak amacıyla gelecek dönem tüketimlerini öne almaktadırlar. Bu bulgu, literatürde belirsizlik ile tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi yansıtan çoğu çalışma ile paralellik arz etmektedir.

İktisat teorisinde, normal mallar için, gelir ve tüketim arasında pozitif bir ilişki olduğu iyi bilinmektedir. Yani bireylerin geliri artınca tüketimleri de artmaktadır. Bu ilişkinin, bu çalışma ile de desteklendiği görülmektedir. Çalışmanın bulgusuna göre, Kişi başına gelirde (*lgdp*) %1'lik bir artış bireylerin tüketimlerini ortalama olarak %**2.22** oranında artırmaktadır (%5 anlamlılık düzeyinde). Gelirin tüketim üzerindeki etkisi diğer faktörlere göre daha güçlüdür.

Tıpkı tek aşamalı modelde olduğu gibi iki aşamalı modelin tahmin sonuçları tüketim ile doğumda yaşam beklentisi (llife) arasında anlamlı bir ilişkiyi teyit edememektedir. Ampirik literatürde, yaşam beklentisi ile bazı tüketim kalemleri arasında (örneğin et ya da diyet ürünleri) pozitif ilişki bulunurken, bazı ürünler ile (örneğin alkol) negatif korelasyon bulgusuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada spesifik tüketim yerine genel olarak nihai mal ve hizmet kalemlerine yapılan tüketim harcamaları esas alınmıştır. Llife değişkeninin katsayısı her ne kadar anlamsız bulunmuş olsa dahi, katsayının işareti pozitiftir.

Son olarak istihdam ile tüketim arasında pozitif bir ilişki beklentisi, iktisat teorisine uygundur. Çünkü istihdam edilen bireyler emeklerini arz etmeleri karşılığı bir gelir elde etmekte ve bunu da mal ve hizmet harcamalarında kullanmaktalar. Teorik bu beklenti, bu çalışmanın ampirik bulguları ile de örtüşmektedir. **Lemp** değişkeninin katsayısı (**0.595**) %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif işaretli bulunmuştur. Bu bulguya göre istihdamda her %1'lik bir artış, hanelerin tüketimlerini ortalama olarak yaklaşık % **0.6** oranında artırmaktadır. Tek aşamalı modelin tahmin sonucuna (**0.35**) nazaran, iki aşamalı GMM modelde istihdam ve tüketim arasında daha kuvvetli bir ilişki bulunmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mal ve hizmetlerin tüketimi ekonomik refahın temel bir bileşenidir ve dolayısıyla yaşam standartlarının temel bir göstergesidir. Refah ve gelir, bugün ve gelecekte (gelirin yarattığı tasarruf yoluyla) tüketimin en güçlü destekleyicisidirler. Gelir, tüketim ve bireysel refah, daha geniş tanımlı toplumsal ekonomik refah kavramının üç boyutunu oluşturmaktadırlar ve bu nedenle aralarındaki ilişkileri anlamak önemlidir. Diğer her şey eşit olduğunda, daha yüksek düzeyde tüketime sahip bir kişinin, daha düşük düzeyde tüketime sahip bir kişiye göre daha yüksek düzeyde ekonomik refaha sahip olduğu kabul edilir. Tüketim olgusu; gelirin harcanması, servetin tükenmesi veya borçlanma yoluyla karşılanabilir. Diğer taraftan hem piyasada hem de evde üretim faaliyetleri de tüketimi desteklemektedir. Adam Smith'in (1937) belirttiği gibi: "Tüketim, tüm üretimin tek amacı ve amacıdır ve üreticinin refahına, yalnızca tüketicinin refahını teşvik etmek için gerekli olduğu ölçüde dikkat edilmelidir." Smith 18. yüzyılda yazdığından bu yana tüketime ve tüketimin nasıl değerlendirilip ölçüleceğine daha fazla odaklanılmıştır. İktisat literatüründeki bazı çalışmalar gıda tüketimini gıda harcamaları ve ev üretimi ile ilişkilendirmiştir (örn. Aguiar ve Hurst, 2005). Bazı araştırmacılar, harcama verilerini ve dayanıklı tüketim mallarına ilişkin bilgileri kullanarak tüketimi tahmin ederken (örn. Meyer ve Sullivan, 2011), diğerleri ise tüketimin bir ölçüsü olarak dayanıksız mallara yapılan harcamalara odaklanmıştır (örn. Attanasio ve diğerleri, 2012). Diğer durumlarda toplam hane halkı harcamaları tüketimin ölçüsü olarak kullanılmıştır (örn. Lise ve Seitz, 2011). Hanehalkı anketi verilerinden ve ulusal hesaplardan, sahibi tarafından kullanılan konutlardan gelen hizmetlerin akışını değerlendiren çalışmalar da mevcuttur (örneğin Garner ve Short, 2009).

Devletin izlediği sosyo-ekonomik politikaların temel hedeflerinden biri olan bireylerin ve toplumun refahı, birçok göstergeyle ölçülmektedir. Maddi yaşam standartlarının potansiyel düzeyleri genellikle gelir ve refah açısından ölçülürken, gerçek düzeyler belirli bir zaman dilimindeki tüketim veya harcama açısından ölçülür. Çoğu ülkede, tüketici harcamaları genellikle zaman içinde gelirden daha istikrarlıdır. Bu, tüketici harcamalarının yapısının ve zaman içindeki değişimlerinin hanelerin, sosyal grupların ve tüm toplumların ekonomik refahını daha iyi yansıtabileceğini göstermektedir. Ekonomik kaynakların analizi bireylerin ve hanelerin ekonomik

ortamını dikkate almalıdır: bazı dönemlerde gelirlerinden daha fazlasını tüketime harcayan gruplar varken, gelirlerinin önemli miktarlarını tasarruf eden başka gruplar da olabilmektedir. Bu nedenle refah analizinde harcamalar, gelir ve servet birlikte ele alınmalıdır. Verilerin tutarlı bir şekilde tanımlanması ve karşılaştırılabilir şekilde toplanması önemlidir. Özellikle harcamalar ve gelir, yoksulluk riski altındaki grupları belirlerken, eşitsizlik önlemleri üretirken ve belirli grupların yaşam standartlarındaki değişiklikleri incelerken birlikte kullanılıyor.

Ekonomi ile mutluluk ile ilgili literatürün başlangıç noktası, genellikle Easterlin paradoksu olarak adlandırılan ampirik bir bulguya dayanmaktadır: bireyler ve ülkeler arasında daha yüksek gelir daha yüksek mutlulukla sonuçlanırken, zaman içinde gelir artışı daha yüksek mutluluk düzeyleriyle ilişkili değildir (Easterlin, 1974). Bu çelişkili gibi görünen sonuçtan hareketle, ekonomi ve mutluluk literatüründe çok sayıda çalışma, gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi araştırmıştır (örneğin Clark ve ark. 2008; Stevenson ve Wolfers 2008; Stanca 2010). Easterlin paradoksu için hedonik, istek uyandıran veya konumsal mekanizmalara dayalı üç ana açıklama türü önerilmiştir (Easterlin ve ark. 2010). Bu çalışmaların ortak noktası, bireylerin maddi koşulları iyileşse de aynı anda ters etkiyle başka değişikliklerin de meydana gelmesidir. Yani, bireylerin geliri artsa bile, algılanan refahı değişmeden kalabilmektedir. İşte bu nedenden dolayı tüketimi sadece gelir odaklı ele alınan çalışmalar yanı sıra sonuçlara varabilmektedir. İktisat teorisinde mutluluk ve tüketim arasındaki ilişki “fayda (utility)” olarak adlandırılıp ölçülmektedir. Bireylerin tüketimleri artınca, fayda düzeyleri de artmakta ve artan fayda düzeyi ise yüksek düzeyde mutluluk ile ilişkilendirilmektedir. Ancak örneğin bir tüketici konut alanından çok memnun olabilir, ancak bir bütün olarak hayatından memnun olmayabilir çünkü büyük evin parasını ödemek için sürekli çalışmak zorunda olabilir. Benzer şekilde, tüketimden elde edilen geçici zevkler, yaşam tatmini açısından uzun vadeli sonuçlarıyla aynı kefeye konulmamalıdır. Demek ki bireyler tüketim sonucu bir mutluluk elde etmektedirler ama bunun hangi tüketim kalıbıyla uzun vadeli dengeli bir ilişki içerisinde olduğu da araştırılması gerekir. Bundan dolayıdır ki klasik iktisadi görüşte gelir ile ilişkilendirilen hatta ölçülen mutluluk kavramı, günümüz yaklaşımlarında farklı şekilde ele alınıp ölçülmektedir. Daha geniş kapsamlı bu ölçüm yöntemlerinden biri de bu çalışmanın araştırma konusu olmuştur.

Diğer yandan, ekonomi politikası belirsizliği (EPU), tam olarak kestirilemeyen gelecekteki hükümet politikaları, politika uygulamaları ve düzenleyici çerçevelerle ilgili ekonomik riski ifade etmektedir (Al-Thaqeb ve Algharabali, 2019). Devam eden yüksek belirsizlik seviyeleri, tüketicileri daha temkinli hale getiriyor ve dayanıklı tüketim mallarına yatırım ve harcama yapma konusunda cesaretlerini kırıyorsa (Altig ve diğerleri, 2020). Belirtildiği gibi tüketim, küresel ekonomik toparlanmanın temel itici güçlerinden biridir ve ekonomi politikası belirsizliğinin hane halkı tüketimi üzerinde önemli bir etkisi vardır. EPU'nun hane halkı tüketim davranışı üzerindeki etkisinin araştırılması hem politika yapıcılar hem de akademisyenler için dikkat çeken bir konu haline gelmiştir. Mevcut literatürde belirsizliğin hane halkı tüketimi üzerindeki olumsuz etkisini gösteren bazı kanıtlar bulunmaktadır. Tüm politika belirsizlikleri maliyetlidir ve bireylerin yaşamları boyunca tüketimi düzenleme becerisini engelleyecek ve politikayla ilişkili risk çeşitlendirilemediğinde refah kaybına yol açacaktır (Luttmer ve Samwick, 2018). Deloitte'un 13 ülkede gerçekleştirdiği anket sonuçlarına göre, ekonomik belirsizliğin arttığı dönemlerde tüketiciler temkinli davranıyor ve daha ihtiyari kalemlere yönelik net harcama niyetini azaltmayı planlıyor. Hatta geçimlerini sağlamak için ihtiyaçları kısma çalışıyorlar. EPU'nun tüketim yapısı ve farklı özelliklere sahip haneler üzerindeki etkisi açısından Aaberge, Liu ve Zhu (2017), siyasi belirsizlikteki artışın, Çin'deki kentsel haneler arasında, özellikle de daha varlıklı ve daha yaşlı olanlar için tasarruflarda önemli geçici artışlara katkıda bulunduğunu göstermektedir. Sosyal açıdan daha avantajlı hanelerin ise tüketim harcamalarını ve çalışma saatlerini dış ekonomik belirsizlikteki değişikliklere göre ayarladıkları, özellikle bir şok durumunda dayanıklı tüketim malları tüketimlerini azalttıkları (Maggio ve diğ., 2020) bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir bulguya göre ise (Zhang ve Wan, 2004), tüketici heterojenliği ve yüksek ekonomi politikası belirsizliği, tüketimin hem seviyesinde hem de büyüme oranında ciddi düşüşler meydana getirebilmektedir.

Ekonomi literatürüne bakıldığında zaman tüketim ile ilgili çalışmaların daha ziyade mikro ölçekte yapıldığı ve tüketimin daha çok gelir, yaş, cinsiyet ve diğer ekonomik ve demografik değişkenlerle ilişkisine bakıldığı görülmektedir. Tüketim ve mutluluk ile yapılan çalışmaların da genellikle anket verilerine dayandığı ve mutluluk değişkeni tanımlarının daha dar manada yapıldığı görülmüştür. Diğer taraftan,

belirsizlik ve tüketim ilişkisinde ise belirsizliğin ekonomik manada borsa ya da finansal araçlardaki değişim, bütçe açıkları veya enflasyon oranındaki değişimler gibi birtakım şoklar ile ölçüldüğü görülmektedir. Başka çalışmalarda ise belirsizlik, ülkedeki genel siyasi havanın değişimi ile de ilişkilendirilebilmiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere hem mutluluk hem de belirsizlik kavramlarının ne olduğu ve nasıl ölçüldüğü, ilgili bölümde de ifade edildiği üzere, beraberinde birtakım sorunlar getirmektedir. İşte bu motivasyon ile ilk kez bu çalışmada güncel yeni yöntemlerle üretilen mutluluk ve de belirsizlik değişkenlerinin tüketime etkisi araştırıldığı gibi, bu iki değişken ilk kez bir arada kullanılmıştır. Daha dar tanımlı ve gelir eksenli mutluluk tanımı yerine basamak sistemine dayanan ve gelir dışı faktörlerinde ağırlıklandırıldığı geniş manada bir mutluluk değişkeninin kullanımı benimsenirken, diğer yandan doğrudan ekonomi yönetiminden kaynaklı şokların etkisini ölçen ekonomi politikası belirsizliği değişkeninin kullanımı tercih edilmiştir. Değişkenlerin nasıl ölçüldükleri, ilgili bölümde detaylıca açıklanmıştır. Çalışmada ayrıca kontrol değişkenleri olarak tüketim üzerinde etkileri olduğu düşünülen kişi başına gelir, istihdam oranı ve doğumda yaşam beklentisi gibi değişkenlerde kullanılmıştır. Sadelik (parsimony) ilkesi gereği ekonometrik modelde açıklayıcı değişken sayısı sınırlı sayıda tutulmuştur.

Özellikle mutluluk ve belirsizliğin tüketim üzerine olası etkilerini araştırmak amacıyla, OECD'ye üye 15 ülkeye (Almanya, Amerika, Avustralya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İtalya, İspanya, İsveç, Japonya, Kanada, Kore, Şili ve Yunanistan) ait panel veri seti çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu örneklemin seçilmesinden kasıt, hem en yüksek mutluluk düzeyine sahip ülkelerin bu grupta olması hem de ekonomi politikası belirsizliği değişkeninin az sayıda ülke için hesaplanıyor olmasıdır. Ayrıca, bu ülke grubunda yer alan ülke yerleşiklerinin tüketimlerinin ekonomideki olası bir belirsizlikten rasyonel olarak daha çok etkileneceği düşünülmüştür. Ayrıca bazı ülkelerde mutluluk algısı genelde yüksek gelir ile ilişkilendirilirken, OECD örnekleminde örneğin, bisiklet yolu ağının yaygınlığı (Hollanda, Almanya ve Fransa gibi) bile bir mutluluk göstergesi olarak dikkate alınabilmektedir. Değişkenlerin ölçüm aralığı kısıtından dolayı veri seti, daha geriye veya daha fazla yakın tarihlere çekilememiş ve sonuç olarak 2006-2022 yılları ve arasını kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Veri setinde eksik yıl verisi

bulunmadığı için dengeli panel yapısı elde edilmiş, 15 ülke ve 17 yıl verisi ile toplamda 255 adet gözleme ulaşılmıştır.

Bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin bağımsız değişken olarak yer aldığı modeller dinamik modeller olarak adlandırılmaktadır. Çalışmada tüketimin gecikmeli değerlerinin cari dönem tüketim üzerine önemli etkilerinin olacağının varsayılmasından ötürü, dinamik panel tahmin yöntemlerinden biri olan Genelleştirilmiş Momentler Metodunun (Generalized Methods of Moments-GMM) fark versiyonu ekonometrik yöntem olarak benimsenmiştir. Bu yöntemin benzer yöntemlere göre avantajları, ilgili bölümde etraflıca ele alınıp açıklanmıştır. GMM yöntemi temelde fark GMM ve sistem GMM olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Her iki yöntemin ortak özelliği, açıklayıcı değişkenleri araç değişkenler olarak kullanmalarındır. Sistem GMM, araç değişken olarak kullanılan değişkenlerin hata terimiyle (özellikle gözlemlenmeyen birimlere özgü etkilerle) ilişkili olmadığı yönünde ek bir varsayım gerektirir. Bunun geçerli olması için yeterli koşulun hem bağımlı değişkenin hem de bağımsız değişkenlerin ortak ortalama durağanlığa (joint mean stationarity) sahip olmasıdır ancak birçok uygulamada bu koşulu sağlamak oldukça güçtür. Buna alternatif olarak, Ahn-Schmidt doğrusal olmayan moment koşullarını dikkate alan fark GMM tahmincisidir. Bu tahmin edici, yüksek kalıcılık altında sistem GMM tahmin edicisinden daha iyi özelliklere sahiptir ve sistem GMM tahmin edicisinin ek ortalama-durağanlık varsayımını da gerektirmez. Çalışmada, her iki modelin tahmin sonuçları birlikte verilerek hangi yöntemin daha iyi sonuçlar ürettiği araştırmacının dikkatine sunulmuştur.

Çalışmanın amacı, mutluluk ve belirsizliğin tüketim üzerine etkilerinin olup olmadığı, varsa hangi yönde ve büyüklükte olduğunu tespit etmektir. Bunlara ilaveten panelin dinamik bir yapıda konfigüre edilmesinden dolayı, bugün ki tüketim değerlerinin gecikmeli tüketim değerlerinden de anlamlı bir düzeyde etkilendiği varsayılmıştır. Öncelikle, çalışmanın ampirik modelin tahmininden elde edilen bulgulara göre bugün ki tüketim geçmiş dönem değerlerinden olumlu yönde etkilenebilir ve iki aşamalı modelde bu etkinin daha güçlü olmaktadır. Bunun tüketim alışkanlıklarıyla ilgili olduğu ve belli bir tatmin ya da refah düzeyini korumak amacıyla tüketicilerin tercih ettikleri tüketimi yaptıkları sonucuna varılmıştır. Mutluluk ve tüketim arasında anlamlı fakat ters orantılı bir ilişki bulunmuş ve bu

durumu, tüketicilerin mutluluk düzeyi artışlarını tüketim yerine tasarrufla destekledikleri şeklinde yorumlanmıştır. Bunun başka bir yorumu da şu olabilir: bu çalışmada tüketim, sadece belirli mal ve hizmet kalemlerine (örneğin sadece dayanıklı mal ya da ulaştırma hizmeti) yapılan harcama yerine, toplulaştırılmış olarak nihai mal ve hizmet kalemlerine yapılan harcamalar olarak ölçülmüştür. Dolayısıyla, mutluluk artışları bazı mal ve hizmet kalemlerinde artışa yol açarken, bazılarında ise azalışa yol açabilmektedir. Büyük bir ihtimalle bu çalışmada elde edilen bulguya göre, mutluluk artışının ikame etkisi ile tüketimi azalan kalemlerin toplam harcama kalemleri içerisinde etkileri daha dominant gelerek, kümülatif olarak toplam tüketimi azaltıcı bir etkiye yol açmış olabilirler. Nihayetinde yukarıda da belirtildiği gibi yapılan bazı çalışmalar, bu sonucu destekler niteliktedir. Diğer taraftan, ekonomi politikası belirsizliğinin tüketim üzerine etkisi, beklentilerle uyumlu olarak, istatistiki olarak anlamlı ve pozitifdir. Buna göre bireyler, belirsizlikte bir artış olduğu algısına sahip oldukları zaman bugün ki tüketimlerini artırabilmektedir. Yani tüketimlerini ertelememektedirler. Aynı durumun enflasyonist bir ortamda da geçerli olduğunu hatırlatmakta yarar vardır çünkü riskle ilişkilendirilmiş bir enflasyonist ortam ekonomide ileriye dair bir belirsizlik meydana getirmektedir. Tabi bu durumun, farklı ülke gruplarında, tüketimin çeşitleri ve farklı gelir grupları arasında farklı farklı etkiler meydana getireceğini belirtmekte fayda vardır.

Bunlar dışında, teorik ve ampirik gerekçelerle, tüketim ve gelir, yaşam beklentisi ve istihdam arasındaki ilişkiler de analiz edilmiş ve her üç değişken ile tüketim arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bulgular arasında, sadece tüketim ve yaşam beklentisi arasındaki ilişki istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Tüm değişkenler arasında tüketim harcamaları üzerinde en büyük etkiye gelir değişkeninin sahip olduğunu da belirtmekte fayda vardır.

Çalışmanın bulgularının politika yapıcılar ve hane halkları için pratik sonuçları olacağı varsayılmıştır. İlk olarak, devletlerin parasal, mali veya diğer ilgili ekonomik politikaların istikrarını ve sürekliliğini korumaya ve kamu beklentilerini istikrara kavuşturmaya çalışmalıdır. Politika yapıcıların ayrıca yeni medya aracılığıyla düzenli olarak bilgi açıklamaları yapmaları ve kamuoyunu gelecekteki makroekonomik kalkınmaya ilişkin istikrarlı beklentiler oluşturma konusunda yönlendirmeleri gerekmektedir. İkinci olarak, diğer çalışmalardan da esinlenerek, farklı tüketim

kategorileri için, özellikle ciddi şekilde etkilenen temel tüketim (örn. gıda, ulaşım ve iletişim, eğlence) için sübvansiyonlar uygulanmasının yararlı olacağı öngörülmektedir. Üçüncüsü, belirsizlik ortamında mutluluk düzeyinin azalacağını ve bunun tüketime geçirgenliğinin risk algısı üzerinden olacağını dikkate alarak, hükümetlerin popülist ve palyatif politikalar yerine rasyonel politikalar üzerinden süreç yönetimi yapmalarının gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Böylece insanlar daha fazla tüketme konusunda daha fazla güvene sahip olurlar. Son olarak, likit varlık tutmak, hane halkı için ekonomik politika belirsizliğinin olumsuz etkisini hafifletmek için etkili bir önlemdir. Varlık tahsisi yapısının optimize edilmesi ve varlık getirileri ile likiditenin dengelenmesi önemle tavsiye edilir. Özellikle yaşlı, varlıklı, iyi eğitilmiş ve kentli hanelerin bu konuya daha fazla dikkat etmesi gerekiyor. Ancak çalışmanın sonuçları, maliye politikası, vergiler, sağlık hizmetleri, ulusal güvenlik vb. dahil olmak üzere çeşitli politika kategorileriyle ilgili belirsizliğin OECD bölgesinde hane halkı tüketimini veya diğer ekonomik davranışları nasıl etkilediğini incelemek için gelecekteki araştırmalara duyulan ihtiyacı ayrıca vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aaberge, R., Liu, K., Zhu, Y. (2017). Political uncertainty and household savings, *Journal of Comparative Economics*, Volume 45, Issue 1, Pages 154-170,
- Abbas, G. (2015). *Testing random walk behavior in the Damascus securities exchange*. International Journal of Academic Research in Accounting Finance and Management Sciences, 4(4).
- Ahir, H., Bloom, N., & Furceri, D. (2018). *The World Uncertainty Index* (October 29, 2018). Available at SSRN 3275033.
- Ahir, H., Bloom, N., & Furceri, D. (2020). 60 Years of Uncertainty. *Finance & Development*.
- Ahmed, M. E., Khan, M. M., & Samad, N. (2016). Income, social class and consumer behaviour: A focus on developing nations. *Journal of Applied Business and Economic Research*, 14(10), 6679-6702.
- Aknin, L., Barrington-Leigh, C., Dunn, E., Helliwell, J., Burns, J., Biswas-Diener, R., & Norton, M. (2013). Prosocial spending and well-being: cross-cultural evidence for a psychological universal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(4), 635-652.
- Algesheimer, R., Dholakia, U. M., & Herrmann, A. (2005). The social influence of brand community: Evidence from European car clubs. *Journal of Marketing*, 69(3), 19-34.
- Al-Thaqeb, S. A. and Algharabali, B. G. (2019). Economic policy uncertainty: A literature review, *The Journal of Economic Asymmetries*, 20, issue C.
- Altig, D., Baker, S. Barrero, J. M., Bloom, N. (2020). Economic uncertainty before and during the COVID-19 pandemic, *Journal of Public Economics*, Volume 191.
- Ando, A., & Modigliani, F. (1963). The life cycle hypothesis of saving: Aggregate implications and tests. *The American Economic Review*, 53(1), 55-84.
- Andrews, F. M., & McKennell, A. C. (1980). Measures of self-reported well-being: Their affective, cognitive, and other components. *Social indicators research*, 8, 127-155.
- Andrews, F. M., & Withey, S. B. (1976). *Social indicators of well-being: Americans' perceptions of life quality*. Springer Science & Business Media.
- Anoruo, E., Akpom, U., & Nwoye, Y. (2017). Dynamic relationship between economic policy uncertainty and housing market returns in Japan. *Journal of International Business and Economics*, 5(2), 28-37.

- Anselin, L. (2001). ***Spatial Econometrics***. In A Companion to Theoretical Econometrics, ed.B.H. Baltagi, 310–330. Oxford: Blackwell Scientific Publications.
- Apergis, N. (2010), “On The Casual Dynamics Between Emissions, Nuclear Energy, Renewable Energy and Economic Growth”, ***Ecological Economics***, 69 (2010), s. 2255-2260.
- Arda, E. (2002). ***Ekonomi Sözlüğü***. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arellano, C., Bai, Y., & Kehoe, P. J. (2019). Financial frictions and fluctuations in volatility. ***Journal of Political Economy***, 127(5), 2049-2103.
- Arellano, M., and S. Bond. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. ***Review of Economic Studies***: 277–297.
- Arifin, S., Anisa, N., Siswohadi, S., Megasari, A., & Darim, A. (2020). The effect of consumption on the society welfare in Sampang district. ***Quantitative Economics and Management Studies***, 1(2), 166-170.
- Arrow, K. J. (1963). Uncertainty and the welfare economics of medical care. ***The American Economic Review***, Vol. 53, Issue 5: 941-973.
- Arrow, K. J. ve Lind, R. C. (1970). Uncertainty and the Evaluation of Public Investment Decisions. ***The American Economic Review***. Vol. 60, No: 3: 364-378.
- Ashena, M. and Shahpari, G. (2022). Policy uncertainty, economic activity, and carbon emissions: a nonlinear autoregressive distributed lag approach. ***Environmental Science and Pollution Research***, 29(34), 52233-52247.
- Attanasio, O. P, Meghir, C., and Santiago, A. (2012). Education Choices in Mexico: Using a Structural Model and a Randomized Experiment to Evaluate PROGRESA, ***The Review of Economic Studies***, Volume 79, Issue 1, Pages 37–66, <https://doi.org/10.1093/restud/rdr015>
- Bachmann, R., Elstner, S., & Sims, E. R. (2013). Uncertainty and economic activity: Evidence from business survey data. ***American Economic Journal: Macroeconomics***, 5(2), 217-249.
- Baker, M., & Wurgler, J. (2000). The equity share in new issues and aggregate stock returns. ***The Journal of Finance***, 55(5), 2219-2257.
- Baker, S. R., & Bloom, N. (2013). ***Does uncertainty reduce growth? Using disasters as natural experiments*** (No. w19475). National Bureau of Economic Research.

- Baker, S. R., Bloom, N., & Davis, S. J. (2016). Measuring economic policy uncertainty. *The quarterly journal of economics*, 131(4), 1593-1636.
- Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J., & Sammon, M. C. (2021). *What triggers stock market jumps?* (No. w28687). National Bureau of Economic Research.
- Baltagi, B. H. (1995). *Econometric Analysis Of Panel Data*, John Wiley and Sons, New York, 458p.:13
- Baltagi, B.H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. 3rd ed. NewYork: Wiley.
- Banerjee, A., Marcellino, M. and Osbat, C. (2000), *Some Cautions on the Use of Panel Methods for Integrated Series of Macro-economic Data*, Working Paper 170, IGIER.
- Banerjee, A., & Solomon, B. D. (2003). Eco-labeling for energy efficiency and sustainability: a meta-evaluation of US programs. *Energy Policy*, 31(2), 109-123.
- Barış, S. (2022). “Ekonomik politika belirsizliğinin inovasyon üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri için ampirik bir araştırma”. *Verimlilik Dergisi*, (4), 707-722.
- Batson, C. and Powell, M. (2003). *Altruism and prosocial behavior.*, 463-484.
- Baum, C. F., Stephan, A., & Talavera, O. (2009). The effects of uncertainty on the leverage of nonfinancial firms. *Economic Inquiry*, 47(2), 216-225.
- Bauman, Z. (2013). *Consuming life*. John Wiley & Sons.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological bulletin*, 117(3), 497.
- Baxter, Marianne and Jermann, Urban. (1999). *Household Production and the Excess Sensitivity of Consumption to Current Income*, No 7046, NBER Working Papers, National Bureau of Economic Research, Inc, <https://EconPapers.repec.org/RePEc:nbr:nberwo:7046>.
- Bersvendsen, T. ve Ditzen, J. (2020). *Testing for slope homogeneity in Stata*. CEERP Working Paper Series No. 011.
- Bearden, W. O., Netemeyer, R. G., & Teel, J. E. (1990). Measurement of consumer susceptibility to interpersonal influence. *Journal of consumer research*, 15, 473-481.
- Bekaert, G., Hoerova, M., & Duca, M. L. (2013). Risk, uncertainty and monetary policy. *Journal of Monetary Economics*, 60(7), 771-788.
- Bermingham, A., & Brewer, J. (Eds.). (2013). *Consumption of culture*. Routledge.

- Bernanke, B. S., & Gertler, M. (1995). Inside the black box: the credit channel of monetary policy transmission. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 27-48.
- Bernanke, B. S., Gertler, M., Watson, M., Sims, C. A., & Friedman, B. M. (1997). “**Systematic monetary policy and the effects of oil price shocks**”. Brookings papers on economic activity, 1997(1), 91-157.
- Bersvendsen, T. ve Ditzen, J. (2020). *Testing for slope homogeneity in Stata*. CEERP Working Paper Series No. 011.
- Bertola, G., & Koeniger, W. (2004). “Consumption smoothing and the structure of labor and credit markets”. *The Quarterly Journal of Economics*, 119(4), 1279-1305.
- Blackwell, R. D.; Miniard, P. W.; Engel, J. F. (2011). *Comportamento do Consumidor*. 9. Ed. São Paulo: Cengage Learning.
- Blanchflower, D. G., & Oswald, A. J. (2004). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88(7-8), 1359-1386.
- Blinder, A. S., Ehrmann, M., Fratzscher, M., De Haan, J., & Jansen, D. J. (2008). Central bank communication and monetary policy: A survey of theory and evidence. *Journal of Economic Literature*, 46(4), 910-945.
- Bloom, N. (2009). The impact of uncertainty shocks. *Econometrica*, 77(3), 623-685.
- Bloom, N. (2014). Fluctuations in uncertainty. *Journal of Economic Perspectives*, 28(2), 153-176.
- Bloom, N., Floetotto, M., Jaimovich, N., Saporta-Eksten, I., & Terry, S. J. (2018). “Real uncertain business cycles”. *Econometrica*, 86(3), 1031-1065.
- Blomquist, J. ve Westerlund, J. (2013). “Testing slope homogeneity in large panels with serial correlation”. *Economics Letters*, 121: 374 - 378.
- Boero, G., Smith, J., & Wallis, K. F. (2008). Uncertainty and disagreement in economic prediction: the Bank of England Survey of External Forecasters. *The Economic Journal*, 118(530), 1107-1127.
- Born, B., Breuer, S., & Elstner, S. (2018). Uncertainty and the Great Recession. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 80(5), 951-971.
- Bradburn, N. M. (1969). *The structure of psychological well-being*. Chicago, IL: Aldine.
- Bratman, G. N., Anderson, C. B., Berman, M. G., Cochran, B., De Vries, S., Flanders, J., ... & Daily, G. C. (2019). “Nature and mental health: An ecosystem service perspective”. *Science advances*, 5(7), eaax0903, 1-14.

- Brogaard, J. and Detzel, A. (2015). “The asset-pricing implications of government economic policy uncertainty”. *Management Science*, 61(1), 3-18.
- Browning, M., & Crossley, T. F. (2001). “Unemployment insurance benefit levels and consumption changes”. *Journal of Public Economics*, 80(1), 1-23.
- Brownlee, J. (2019). ***Probability for machine learning: Discover how to harness uncertainty with Python***. Machine Learning Mastery
- Burkart, J., Fehr, E., Efferson, C., & Schaik, C. (2007). Other-regarding preferences in a non-human primate: common marmosets provision food altruistically. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104(50), 19762-19766.
- Buckman, S. (2008). ***Uncertainty in the Physical Sciences: How Big? How Small? Is It Actually There At All?***
 Uncertainty and Risk: Multidisciplinary Perspectives
 Earthscan Publications Ltd, London (2008) 71-80
- Cadman, D., Boyle, M., Szatmari, P., & Offord, D. R. (1987). Chronic illness, disability, and mental and social well-being: findings of the Ontario Child Health Study. *Pediatrics*, 79(5), 805-813.
- Caggiano, G., Castelnuovo, E., & Pellegrino, G. (2017). “Estimating the real effects of uncertainty shocks at the zero lower bound”. *European Economic Review*, 100, 257-272.
- Card, D. (1999). ***The causal effect of education on earnings***. Handbook of labor economics, 3, 1801-1863.
- Carroll, C. D., & Dunn, W. E. (1997). ***Unemployment expectations, jumping (S, s) triggers, and household balance sheets***. NBER Macroeconomics Annual, 12, 165-217.
- Carroll, C. D., Hall, R. E., & Zeldes, S. P. (1992). The buffer-stock theory of saving: Some macroeconomic evidence. *Brookings papers on economic activity*, 1992(2), 61-156.
- Chen, Y., Cui, P., Pan, Y., Li, Y., Waili, N., & Liu, Y. (2021). Association between housing environment and depressive symptoms among older people: a multidimensional assessment. *BMC Geriatrics*, 21(1).
- Chen, Y., Shen, X., & Wang, L. (2021). The heterogeneity research of the impact of epu on environmental pollution: empirical evidence based on 15 countries. *Sustainability*, 13(8), 4166.

- Chen-Yu, J. H., & Seock, Y. K. (2002). "Adolescents' clothing purchase motivations, information sources, and store selection criteria: A comparison of male/female and impulse/non impulse shoppers". *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 31(1), 50-77.
- Chernev, A., Hamilton, R., & Gal, D. (2011). Competing for consumer identity: Limits to self-expression and the perils of lifestyle branding. *Journal of Marketing*, 75(3), 66-82.
- Choung, Y., Pak, T., & Chatterjee, S. (2020). Consumption and life satisfaction: the Korean evidence. *International Journal of Consumer Studies*, 45(5), 1007-1019.
- Clarida, R., Galí, J., & Gertler, M. (1999). The science of monetary policy: a new Keynesian perspective. *Journal of Economic Literature*, 37(4), 1661-1707.
- Clark, A. E. (2010). Work, jobs, and well-being across the millennium. *International differences in well-being*, 436-468.
- Clark, A. E., & Oswald, A. J. (1996). Satisfaction and comparison income. *Journal of Public Economics*, 61(3), 359-381.
- Clarkson, J. J., Janiszewski, C., & Cinelli, M. D. (2013). The desire for consumption knowledge. *Journal of consumer research*, 39(6), 1313-1329.
- Choi, I. (2001), Unit Root Tests for Panel Data. *Journal of International Money and Finance*, 20, 249-272.
- Clark A, Frijters P, Shields M. (2008). Relative income, happiness and utility: an explanation for the Easterlin paradox and other puzzles. *Journal of Econ Lit*, 46(1): 95–144
- Cohen, S. (2004). Social relationships and health. *American psychologist*, 59(8), 676.
- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological bulletin*, 98(2), 310.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 94, S95-S120.
- Corbi, R. B., & Menezes-Filho, N. A. (2006). Os determinantes empíricos da felicidade no Brasil. *Revista de Economia Política*, 26(4), 518-536.
- Costanza, R. (2003). Social goals and the valuation of natural capital. *Environmental Monitoring and Assessment*, 86, 19-28.
- Cronin, K. (2012). Prosocial behaviour in animals: the influence of social relationships, communication and rewards. *Animal Behaviour*, 84(5), 1085-1093.

- Crumbaugh, J. C., & Maholick, L. T. (1964). An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of neurogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20(2), 200-207.
- Csépe, V. (2018). *The psychological dimensions of subjective security*. Security challenges in 21st century, 279-292.
- Csikszentmihalyi, M., & Larson, R. (2014). *Flow and the foundations of positive psychology* (Vol. 10, pp. 978-994). Dordrecht: Springer.
- Cyert, R. M., & March, J. G. (1963). *A behavioral theory of the firm*. Englewood Cliffs, NJ, 2(4), 169-187.
- Çelik, T., Koçoğlu, M., Soysal, M. (2023). Analysis of Dynamic Co-movements Between External Shocks, International Oil Prices, Money Supply and Inflation: Evidence from Wavelet Coherence Approach. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 8(2).
- Çolak, Ö. F., & Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun belirleyicileri: Küresel tasarruf eğiliminde değişim ve Türkiye’de hanehalkı tasarruf eğiliminin analizi. *Bankacılar Dergisi*, 82, 3-44.
- Dasgupta, P. (2021), *The Economics of Biodiversity: The Dasgupta Review*. (London: HM Treasury),
- Davidson, R. J., & Schuyler, B. S. (2015). *Neuroscience of happiness*. World Happiness Report, 88-105.
- Deaton, A. (1991). Saving and liquidity constraints. *Econometrica*, 59(5), 1221-1248.
- Deaton, A. (2007). *Income, aging, health and wellbeing around the world: evidence from the Gallup world poll*.
- Demir, E., Ersan, O. (2018). The impact of economic policy uncertainty on stock returns of Turkish tourism companies. *Current Issues in Tourism*, 21(8), 847-855.
- Dercon, S. (2004). Growth and shocks: evidence from rural Ethiopia. *Journal of Development Economics*, 74(2), 309-329.
- Dew, J., & Xiao, J. J. (2011). The financial management behavior scale: Development and validation. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 22(1), 43.
- Diamond, P., ve Rothschild, M. (1978). *Uncertainty in Economics: Readings and Exercises*. Academic Press.

- Diba, B. T., & Grossman, H. I. (1987). On the inception of rational bubbles. *The Quarterly Journal of Economics*, 102(3), 697-700.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological bulletin*, 95(3), 542.
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2002). Will money increase subjective well-being? *Social indicators research*, 57, 119-169.
- Diener, E., & Seligman, M. E. (2004). Beyond money: Toward an economy of well-being. *Psychological science in the public interest*, 5(1), 1-31.
- Diener, E., & Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social indicators research*, 40, 189-216.
- Diener, E., & Tay, L. (2015). Subjective well-being and human welfare around the world as reflected in the Gallup World Poll. *International Journal of Psychology*, 50(2), 135-149.
- Diener, E., Kesebir, P., & Tov, W. (2009). *Happiness*. Handbook of individual differences in social behavior, 147-160.
- Diener, E., Oishi, S., & Tay, L. (2018). Advances in subjective well-being research. *Nature Human Behaviour*, 2(4), 253-260.
- Diener, E., Sapyta, J. J., & Suh, E. (1998). Subjective well-being is essential to well-being. *Psychological Inquiry*, 9(1), 33-37.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological bulletin*, 125(2), 276.
- Dinler, Z. (2008). *Mikro Ekonomi* (19. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Dixit, A. K., & Pindyck, R. S. (1994). *Investment under uncertainty*. Princeton University Press.
- Dolan, P., & Metcalfe, R. (2012). Measuring subjective wellbeing: Recommendations on measures for use by national governments. *Journal of Social Policy*, 41(2), 409-427.
- Donadelli, M., Gufler, I., & Pellizzari, P. (2020). The macro and asset pricing implications of rising Italian uncertainty: evidence from a novel news-based macroeconomic policy uncertainty index. *Economics Letters*, 197, 109606.
- Donaldson, D., & Weymark, J. A. (1986). Properties of fixed-population poverty indices. *International Economic Review*, 27(3), 667-688.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row

- Duesenberry, J. S. (1949). *Income, saving and the theory of consumer behavior*. Harvard University Press, No. 339.4/D853
- Duesenberry, J. S. (1949). *Income, saving, and the theory of consumer behavior*. Harvard University Press.
- Dusenberry, W. (1949). *The Mining Guild of New Spain and Its Tribunal General*, 1770-1821. By Walter Howe (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1949. Pp. 508. \$7.50.). *The Americas*, 6(1), 118-120.
- Dunn, W. N. (2014). *Public Policy Analysis*, 5th ed. Essex, UK: Pearson Education.
- Easterlin, R. (1974). *Does economic growth improve the human lot?* In: David PA, Reder MW (eds) *Nations and households in economic growth: essays in honor of Moses Abramovitz*. Academic Press, New York
- Easterlin R, Angelescu L, Switek M, Sawangfa O, Smith J. (2010). The income-happiness paradox revisited. *Proc Natl Acad Sci* 107(52):22463–22468
- Erikson, T. ve Whited, T. M. (2002). Two-step GMM estimation of the errors-in-variables model using high-order moments. *Econometric Theory*, 18: s. 776-799.
- Eastman, J. K., & Eastman, K. L. (2015). The changing nature of status consumption. *Advances in Consumer Research*, 42, 623-628.
- Eastman, J. K., Goldsmith, R. E., & Flynn, L. R. (1999). Status consumption in consumer behavior: Scale development and validation. *Journal of marketing theory and practice*, 7(3), 41-52.
- Eisenberg, N. and Miller, P. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behaviors. *Psychological Bulletin*, 101(1), 91-119.
- Engelhardt, G. V., & Kumar, A. (2007). Employer matching and 401 (k) saving: Evidence from the health and retirement study. *Journal of Public Economics*, 91(10), 1920-1943.
- Erer, D. (2022). Enflasyon ve enflasyon belirsizliği arasındaki zamanla değişen ilişkinin analizi: Türkiye örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 24(1), 255-272.
- Erikson, T. ve Whited, T. M. (2002). Two-step GMM estimation of the errors-in-variables model using high-order moments. *Econometric Theory*, 18: s. 776-799.
- Erlandsen, S., & Nymoen, R. (2008). Consumption and population age structure. *Journal of Population Economics*, 21, 505-520.

- Erol, R. Y., & Orth, U. (2011). Self-esteem development from age 14 to 30 years: a longitudinal study. *Journal of personality and social psychology*, 101(3), 607.
- Escalas, J. E., & Bettman, J. R. (2003). You are what they eat: The influence of reference groups on consumers' connections to brands. *Journal of consumer psychology*, 13(3), 339-348.
- Evans, G. W. (2003). The built environment and mental health. *Journal of Urban Health*, 80, 536-555.
- Fahey, T., & Smyth, E. (2004). *The link between subjective well-being and objective conditions in European societies*. In European values at the turn of the millennium (pp. 57-80). Brill.
- Feng, L., & Zhong, H. (2021). Interrelationships and methods for improving university students' sense of gain, sense of security, and happiness. *Frontiers in Psychology*, 12, 729400.
- Fernandez, R., & Rodrik, D. (1991). Resistance to reform: Status quo bias in the presence of individual-specific uncertainty. *The American Economic Review*, 1146-1155.
- Fernández, J., Guerrón, P., Rubio, J. F., & Uribe, M. (2011). Risk matters: The real effects of volatility shocks. *American Economic Review*, 101(6), 2530-2561.
- Ferrans, C. E. (2005). *Definitions and conceptual models of quality of life. Outcomes assessment in cancer: Measures, methods, and applications*, 14-30.
- Fredrickson, B. L., & Cohn, M. A. (2008). *Positive emotions*. Handbook of emotions, 3, 777-796.
- Frey, B., & Stutzer, A. (2002). The economics of happiness. *World Economics-Henley On Thames-*, 3(1), 25-42.
- Friedman, M. (1957). *A theory of the consumption function* (pp. 1-80). Princeton University Press.
- Frone, M. R. (2003). *Work-family balance*. In J. C. Quick & L. E. Tetrick (Eds.), Handbook of occupational health psychology (pp. 143–162). American Psychological Association.
- Funtowicz, S. & Ravetz, Jerome. (2008). *Values and Uncertainties*. 10.1007/978-1-4020-6699-3_23.
- Garner, T. and Short, K. (2009). Accounting for owner-occupied dwelling services:

- Aggregates and distributions, *Journal of Housing Economics*, 18, issue 3, p. 233-248, <https://EconPapers.repec.org/RePEc:eee:jhouse:v:18:y:2009:i:3:p:233-248>.
- Geels, F. W. (2002). Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: a multi-level perspective and a case-study. *Research Policy*, 31(8-9), 1257-1274.
- Ghirelli, C., Gil, M., Pérez, J. J., & Urtasun, A. (2019). *Measuring economic and economic policy uncertainty, and their macroeconomic effects: the case of Spain*. Documentos de Trabajo (Banco de España), (1905).
- Gilchrist, S., Sim, J., & Zakrajsek, E. (2009). *Uncertainty, credit spreads and investment dynamics*. Federal Reserve Bank of Dallas.
- Glatzer, W. (Ed.). (2002). *Rich and poor: Disparities, perceptions, concomitants* (Vol. 15). Springer Science & Business Media.
- Goldsmith, A. H., Veum, J. R., & Darity, W. (1997). The impact of labor force history on self-esteem and its component parts, anxiety, alienation and depression. *Journal of Economic Psychology*, 18(2), 183-220.
- Goldsmith, R. W. (1985). *Comparative National Balance Sheets: A Study of Twenty Countries, 1688-1979*. University of Chicago Press.
- Goulder, L. H., & Parry, I. W. (2008). Instrument choice in environmental policy. *Review of Environmental Economics and Policy*, 2(2), 152-174.
- Graham, C. and Pettinato, S. (2002). Frustrated Achievers: Winners, Losers and Subjective Well-Being in New Market Economies, *Journal of Development Studies*, 38, issue 4, p. 100-140.
- Gramlich, E.M. (1990), *A Guide to Benefit-Cost Analysis*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Granger, C. (1965). The random character of stock market prices. *Journal of the Royal Statistical Society Series a (General)*, 128(3), 447.
- Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Griffeth, R. W., Hom, P. W., & Gaertner, S. (2000). A meta-analysis of antecedents and correlates of employee turnover: Update, moderator tests, and research implications for the next millennium. *Journal of Management*, 26(3), 463-488.

- Griskevicius, V., Tybur, J. M., Sundie, J. M., Cialdini, R. B., Miller, G. F., & Kenrick, D. T. (2007). Blatant benevolence and conspicuous consumption: when romantic motives elicit strategic costly signals. *Journal of personality and social psychology*, 93(1), 85.
- Gross, J., Stern, J., Brett, B., & Cassidy, J. (2017). The multifaceted nature of prosocial behavior in children: links with attachment theory and research. *Social Development*, 26(4), 661-678.
- Gruber, J. (1997). The consumption smoothing benefits of unemployment insurance. *The American Economic Review*, 87(1), 192-205.
- Gu, Y., Jiang, G., & Liang, X. (2022). The transmission mechanism analysis of the impact of economic policy uncertainty on household consumption. *International Studies of Economics*, 17(3), 371-393.
- Gujarati, D. (2016). *Örneklerle Ekonometri*. Çev: Nasip Bolatoğlu, 2. Baskı, Ankara: BB101.
- Gulen, H., & Ion, M. (2016). Policy uncertainty and corporate investment. *The Review of Financial Studies*, 29(3), 523-564.
- Guthrie, D. (1998, September). *Organizational uncertainty and labor contracts in China's economic transition*. In Sociological Forum (Vol. 13, pp. 457-494). Kluwer Academic Publishers-Plenum Publishers.
- Hadri, K. (2000). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panel Data. *Econometrics Journal*, 3, 148-161.
- Haffert, L. and Schulz, D. (2019). Consumption taxation in the european economic community: fostering the common market or financing the welfare state?. *JCMS Journal of Common Market Studies*, 58(2), 438-454.
- Hall, C. D. (1975). The simulation of particle motion in the atmosphere by a numerical random-walk model. *Quarterly Journal of the Royal Meteorological Society*, 101(428), 235-244.
- Han, M. and Kim, M. (2019). Green environments and happiness level in housing areas toward a sustainable life. *Sustainability*, 11(17), 4768.
- Han, Y. J., Nunes, J. C., & Dreze, X. (2010). Signaling status with luxury goods: The role of brand prominence. *Journal of Marketing*, 74(4), 15-30.
- Hartig, T., Mitchell, R., De Vries, S., & Frumkin, H. (2014). Nature and health. *Annual review of public health*, 35, 207-228.
- Harris, R.D.F. and Tzavalis, E. (1999), Inference for Unit Roots in Dynamic Panels

- where the Time Dimension is Fixed. *Journal of Econometrics*, 91, 201-226.
- Hawkins, D. I., Best, R. J., & Coney, K. A. (2004). *Consumer behaviour: building marketing strategy* (9th ed.).
- Headey, B., & Wearing, A. (1989). Personality, life events, and subjective well-being: Toward a dynamic equilibrium model. *Journal of Personality and Social psychology*, 57(4), 731.
- Helliwell, J. F. (2020). Three questions about happiness. *Behavioural Public Policy*, 4(2), 177-187.
- Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (2004). The social context of well-being. Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: *Biological Sciences*, 359(1449), 1435-1446.
- Helliwell, J. F., Huang, H., & Wang, S. (2019). *Changing world happiness*. World Happiness Report, 2019, 11-46.
- Hidaka, T., Endo, S., Kasuga, H., Masuishi, Y., Kakamu, T., Abe, K., ... & Fukushima, T. (2020). Associations of combinations of housing tenure status and household structure with subjective happiness among community-dwelling elderly people: a cross-sectional study with stratified random sampling. *Geriatrics and Gerontology International*, 20(6), 615-620.
- Hills, P., & Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: a compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and individual differences*, 33(7), 1073-1082.
- Hsiao, C. (1986). *Analysis of Panel Data*. *Econometric society Monographs* N0 11. Cambridge University Press.
- Horne, J. and Parker, G. (1967). The random-walk theory: an empirical test. *Financial Analysts Journal*, 23(6), 87-92.
- Howell, R. T., & Howell, C. J. (2008). The relation of economic status to subjective well-being in developing countries: a meta-analysis. *Psychological bulletin*, 134(4), 536.
- Hu, R. and Yan, Y. (2021). Effects of economic policy uncertainty on manufacturing structural upgrading: evidence from China. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 2021, 1-8.
- Hudders, L. and Pandelaere, M. (2011). The silver lining of materialism: the impact of luxury consumption on subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 13(3), 411-437.

- Hviid, S. J., Kuchler, A. (2017). *Consumption and Savings in A Low Interest Rate Environment*. Danmarks Nationalbank Working Papers, 1-35.
- Ilgın, K. (2022). Ulusal ekonomik politika belirsizliği ile borsa endeksleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: seçilmiş Avrupa ülkeleri için ampirik bir analiz. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 455-474.
- Iyer, R. and Muncy, J. (2015). Attitude toward consumption and subjective well-being. *Journal of Consumer Affairs*, 50(1), 48-67.
- Jackson, T. (2005). Motivating sustainable consumption. *Sustainable Development Research Network*, 29(1), 30-40.
- Jurado, K., Ludvigson, S. C., & Ng, S. (2015). Measuring uncertainty. *American Economic Review*, 105(3), 1177-1216.
- Kahneman, D. (1999). *Objective happiness*. In D. Kahneman, E. Diener, & N. Schwarz (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 3–25). Russell Sage Foundation.
- Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves the evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the national academy of sciences*, 107(38), 16489-16493.
- Kahneman, D., & Krueger, A. B. (2006). Developments in the measurement of subjective well-being. *Journal of Economic Perspectives*, 20(1), 3-24.
- Kanat, E. (2021). Küresel ekonomik politika belirsizliği ve kripto paralar: bootstrap panel nedensellik analizi. *Journal of Research in Business*, 6(2), 319-331.
- Kang, W., Lee, K., & Ratti, R. A. (2014). Economic policy uncertainty and firm-level investment. *Journal of Macroeconomics*, 39, 42-53.
- Karaca, Ç. (2008). Uluslararası Sermaye Hareketleri Ve Ekonomik Büyüme Panel Veri Analizi (1980-2005), Yüksek lisans tezi, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 118, s.:71.
- Kasser, T. (2002). *Sketches for a self-determination theory of values*. Handbook of self-determination research, 123, 40.
- Katikireddi, S., Pell, J., & Mitchell, R. (2014). The association between life course socioeconomic position and life satisfaction in different welfare states: European comparative study of individuals in early old age. *Age and Ageing*, 43(3), 431-436.

- Katz, L. F., & Krueger, A. B. (2016). *The rise and nature of alternative work arrangements in the United States, 1995-2015* (No. w22667). National Bureau of Economic Research.
- Ke, S. and Lu, X. (2021). *Real estate investment, loan preference, and national happiness: evidence from China*. Land, 10(4), 428.
- Kellogg, R. (2014). The effect of uncertainty on investment: Evidence from Texas oil drilling. *American Economic Review*, 104(6), 1698-1734.
- Kesgin, M., Önal, İ., Kazkondur, İ., & Uysal, M. (2022). Gastro-tourism well-being: the interplays of salient and enduring determinants. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 34(9), 3253-3277.
- Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. London: Macmillan.
- Kızılgöl, A., & İpek, E. (2019). Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Davranışının Analizi. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(3), 331-344. <https://doi.org/10.24988/ije.2019343816>
- Kim, H., & Jang, S. (2014). Motivational drivers for status consumption: A study of Generation Y consumers. *International Journal of Hospitality Management*, 38, 39-47.
- Kim, J. and Shamsuddin, A. (2008). Are Asian stock markets efficient? evidence from new multiple variance ratio tests. *Journal of Empirical Finance*, 15(3), 518-532.
- Knight, F. H. (1921). *Risk, Uncertainty and Profit (1921)*. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1496192>.
- Koçbulut, Ö., Altıntaş, H. (2022). İkiz Açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: OECD Ülkeleri Üzerine yatay kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 48, Temmuz-Aralık 2016 ss. 145-174
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2000). *Principles of Marketing with CD*. Prentice Hall.
- Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing Management By Philip Kotler*. Pearson Education Limited.

- Kuhe, D. and Akor, J. (2021). An empirical investigation of the random walk hypothesis in the Nigerian stock market. *Nigerian Annals of Pure and Applied Sciences*, 4(1), 62-77.
- Kumar, P., Kumar, P., Garg, R., & Garg, R. (2021). Urban housing: a study on housing environment, residents' satisfaction and happiness. *Open House International*, 46(4), 528-547.
- Layard, R., Nickell, S., & Mayraz, G. (2008). The marginal utility of income. *Journal of Public Economics*, 92 (8-9), 1846-1857.
- Leahy, J., & Whited, T. (1996). The Effects of Uncertainty on Investment: Some Stylized Facts1. *Journal of Money, Credit and Banking*, 28, 64-83.
- Leduc, S., & Liu, Z. (2016). Uncertainty shocks are aggregate demand shocks. *Journal of Monetary Economics*, 82, 20-35.
- Lee, D., Sirgy, M., Larsen, V., & Wright, N. (2002). Developing a subjective measure of consumer well-being. *Journal of Macromarketing*, 22(2), 158-169.
- Lee, H. (2019). Does the consumption of organic foods contribute to Korean consumers' subjective well-being? *Sustainability*, 11(19), 5496.
- Leland, H. E. (1968). Saving and uncertainty: The precautionary demand for saving. *The Quarterly Journal of Economics*, 82(3), 465-473.
- Lepsius, M.R. (1990). *Modernisierungspolitik als Institutionenbildung: Kriterien institutioneller Differenzierung' in Interessen*, Ideen und Institutionen, ed. M.R. Lepsius, Opladen: Westdeutscher Verlag, 53-62.
- Levin, A. and Lin, C.F. (1992). *Unit Root Test in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties*. University of California at San Diego, Discussion Paper 92-93.
- Levin, A. and Lin, C.F. (1993). Unit Root Test in Panel Data: New Results. University of California at San Diego, Discussion Paper 93-56.
- Levin, A., Lin, C.F., and Chu, C.S.J. (2002), Unit Root Test in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Lise, J. and Seitz, S. (2011). Consumption Inequality and Intra-household Allocations, *The Review of Economic Studies*, 78, issue 1, p. 328-355, <https://EconPapers.repec.org/RePEc:oup:restud:v:78:y:2011:i:1:p:328-355>.
- Linssen, R., Kempen, L., & Kraaykamp, G. (2010). Subjective well-being in rural India: the curse of conspicuous consumption. *Social Indicators Research*, 101(1), 57-72.

- Lo, A. and MacKinlay, A. (1988). Stock market prices do not follow random walks: evidence from a simple specification test. *Review of Financial Studies*, 1(1), 41-66.
- Lucas, R. E., Clark, A. E., Georgellis, Y., & Diener, E. (2004). Unemployment alters the set point for life satisfaction. *Psychological Science*, 15(1), 8-13.
- Lucas, R. E., Diener, E., & Suh, E. (1996). Discriminant validity of well-being measures. *Journal of personality and social psychology*, 71(3), 616.
- Ludvigson, S. C., Ma, S., & Ng, S. (2021). Uncertainty and business cycles: exogenous impulse or endogenous response? *American Economic Journal: Macroeconomics*, 13(4), 369-410.
- Luk, P., Cheng, M., Ng, P., & Wong, K. (2020). Economic policy uncertainty spillovers in small open economies: The case of Hong Kong. *Pacific Economic Review*, 25(1), 21-46.
- Lundberg, J., Kristenson, M., & Starrin, B. (2009). Status incongruence revisited: associations with shame and mental wellbeing. *Sociology of health & illness*, 31(4), 478-493.
- Luttmer, E. F. P., and Samwick, A.A. (2018). "The Welfare Cost of Perceived Policy Uncertainty: Evidence from Social Security." *American Economic Review*, 108 (2): 275–307.
- Lyubomirsky, S. (2001). Why are some people happier than others? The role of cognitive and motivational processes in well-being. *American Psychologist*, 56(3), 239-249.
- Lyubomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological bulletin*, 131(6), 803.
- Machina, M. J. (1987). Choice under Uncertainty: Problems Solved and Unsolved. *Journal of Economic Perspectives*, 1 (1): 121–154. DOI: 10.1257/jep.1.1.121
- Maddala, G.S. and Wu, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, special issue, 631652.
- Maggio, M.D., Kermani, A., Ramcharan, R., Yao, V., & Yu, E. (2020). The Pass-Through of Uncertainty Shocks to Households. *NBER Working Paper 27646*, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Mankiw, G. N. (2009). *Principles of Macroeconomics*, 5 th. Ohio: South-Western Cengage Learning.

- Mankiw, N. G. (1982). Hall's consumption hypothesis and durable goods. *Journal of Monetary Economics*, 10(3), 417-425.
- Manyika, J., Lund, S., Bughin, J., Robinson, K., Mischke, J., & Mahajan, D. (2016). *Independent work: Choice, necessity, and the gig economy*. McKinsey Global Institute.
- Matsumoto, D., Kouznetsova, N., Ray, R., Ratzlaff, C., Biehl, M., & Raroque, J. (1999). Psychological culture, physical health, and subjective well-being. *Journal of Gender, Culture and Health*, 4, 1-18.
- Meyer, B. and Sullivan, J. (2011). Viewpoint: Further results on measuring the well-being of the poor using income and consumption, *Canadian Journal of Economics*, 44, issue 1, p. 52-87, <https://EconPapers.repec.org/RePEc:cje:issued:v:44:y:2011:i:1:p:52-87>.
- McCracken, G. (1986). Culture and consumption: A theoretical account of the structure and movement of the cultural meaning of consumer goods. *Journal of Consumer Research*, 13(1), 71-84.
- Michael, R. T. (1975). *Education and consumption*. In Education, income, and human behavior (pp. 233-252). NBER.
- Miller, R. L. (1991). *Economics Today: The Macro View*. New York: Harper Collins Publisher.
- Mishel, M. H., & Clayton, M. F. (2008). *Theories of uncertainty in illness. Middle range theory for nursing*, 3, 53-86.
- Mishkin, F. S. (1995). Symposium on the monetary transmission mechanism. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 3-10.
- Mishra, A., Mishra, V., & Smyth, R. (2015). The random-walk hypothesis on the Indian stock market. *Emerging Markets Finance and Trade*, 51(5), 879-892.
- Modigliani, F. (1966). The life cycle hypothesis of saving, the demand for wealth and the supply of capital. *Social Research*, 33(2), 160-217.
- Modigliani, F., & Brumberg, R. (1954). Utility analysis and the consumption function: An interpretation of cross-section data. *Franco Modigliani*, 1(1), 388-436.
- Mody, A., Ohnsorge, F., & Sandri, D. (2012). Precautionary savings in the Great Recession. *IMF Economic Review*, 60(1), 114-138.

- Moon, H.R. ve Perron B. (2004). *Asymptotic Local Power of Pooled t-Ratio Tests for Unit Roots in Panels with Fixed Effects*, Mimeo, University of Montreal.
- Morita, E., Fukuda, S., Nagano, J., Hamajima, N., Yamamoto, H., Iwai, Y., ... & Shirakawa, T. J. P. H. (2007). Psychological effects of forest environments on healthy adults: Shinrin-yoku (forest-air bathing, walking) as a possible method of stress reduction. *Public Health*, 121(1), 54-63.
- Moschis, G. P. (1976). Social comparison and informal group influence. *Journal of Marketing Research*, 13(3), 237-244.
- Mruk, C. J. (2013). *Self-esteem research, theory, and practice: Toward a positive psychology of self-esteem*. Springer Science & Business Media.
- Mumtaz, H., & Theophilopoulou, A. (2017). The impact of monetary policy on inequality in the UK. An empirical analysis. *European Economic Review*, 98, 410-423.
- Murwaningsih, T. and Fauziah, M. (2023). The influence of professional attitude, welfare, self-sustaining development, and job satisfaction on teacher performance. *Journal of Education and Learning (Edulearn)*, 17(2), 271-284.
- Nickell, S. J. 1981. Biases in dynamic models with fixed effects. *Econometrica* 49: 1417–1426.
- Nordenmark, M., Landstad, B., Tjulin, Å., & Vinberg, S. (2023). Life satisfaction among self-employed people in different welfare regimes during the COVID-19 pandemic: significance of household finances and concerns about work. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(6), 5141.
- Nordhaus, W. D. (2007). To tax or not to tax: The case for a carbon tax. *Review of Environmental Economics and Policy*, 1(1), 26-44.
- Norris, F. H., Friedman, M. J., Watson, P. J., Byrne, C. M., Diaz, E., & Kaniasty, K. (2002). 60,000 disaster victims speak: Part I. An empirical review of the empirical literature, 1981—2001. *Psychiatry*, 65(3), 207-239.
- Im, K.S., Pesaran, M.H., and Shin, Y. (1997), *Testing for Unit Roots in Heterogenous Panels*, DAE, Working Paper 9526, University of Cambridge.
- O’Cass, A., & Frost, H. (2002). Status brands: examining the effects of non-product-related brand associations on status and conspicuous consumption. *Journal of product & brand management*, 11(2), 67-88.

- O'Brien, Karen L., and Robin M. Leichenko. "Winners and losers in the context of global change." *Annals of the Association of American Geographers* 93, no. 1 (2003): 89-103.
- O'Cass, A., & McEwen, H. (2004). Exploring consumer status and conspicuous consumption. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 4(1), 25-39.
- OECD. (2010). *The Economy of Well-being*, SDD WORKING PAPER No. 102, Ana Llana Nozal (OECD Directorate for Employment, Labour and Social Affairs), Neil Martin (OECD General Secretariat) and Fabrice Murtin (OECD Statistics and Data Directorate).
- Oishi, S., Kesebir, S., & Diener, E. (2011). Income inequality and happiness. *Psychological Science*, 22(9), 1095-1100.
- Okun, M. A., & George, L. K. (1984). Physician-and self-ratings of health, neuroticism and subjective well-being among men and women. *Personality and individual differences*, 5(5), 533-539.
- Okun, M. A., Stock, W. A., Haring, M. J., & Witter, R. A. (1984). Health and subjective well-being: A meta-analysis. *The International journal of aging and human development*, 19(2), 111-132.
- Olubiyi, E. (2020). Energy consumption, carbon emission, and well-being in Africa. *The Review of Black Political Economy*, 47(3), 295-318.
- Onishi, C., Yuasa, K., Sei, M., Ewis, A., Nakano, T., Munakata, H., & Nakahori, Y. (2010). Determinants of life satisfaction among Japanese elderly women attending health care and welfare service facilities. *The Journal of Medical Investigation*, 57(1,2), 69-80.
- Ozili, P. K. (2021). *Economic policy uncertainty in banking: a literature review*. Handbook of research on financial management during economic downturn and recovery, 275-290.
- Öçal T. ve Çolak Ö.F. (1999). *Finansal Sistem ve Bankalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özmen, O., Arıkan, C. (2022). Sağlık Hizmetleri Piyasasında Belirsizlik Ölçülebilir Mi?. *Sosyal Güvençe*, (21), 746-782.
- Öztürk, Ö. F. (2010). Tüketim Harcamalarının Ekonometrik Analizi Uşak ili Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Uşak.
- Pacek, A. and Radcliff, B. (2008). Welfare policy and subjective well-being across nations: an individual-level assessment. *Social Indicators Research*, 89(1), 179-191.

- Pavot, W., & Diener, E. (1993). Review of the satisfaction with life scale. ***Psychological Assessment***, 5(2), 164.
- Pekalee, A., & Gray, R. S. (2023). In-home environment and happiness among older adults in Thailand. *Frontiers in Public Health*, 11(11), 59350.
- Pesaran, M.H. (2004). ***General diagnostic tests for cross-section dependence in panels***. **University of Cambridge**, Faculty of Economics, Cambridge Working Papers in Economics No.0435.
- Pesaran, M. H., and R. Smith. (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. ***Journal of Econometrics***, 68: 79–113.
- Pesaran, H. M. ve Yamagata, T. (2008), Testing Slope Homogeneity in Large Panels, ***Journal of Econometrics***, 142(1), s. 50-93.
- Poterba, J. M. (1988). Are consumers forward-looking? Evidence from fiscal experiments. ***The American Economic Review***, 78(2), 413-418.
- Princen, T., Maniates, M., & Conca, K. (Eds.). (2002). ***Confronting consumption***. MIT Press,
- Putnam, R. D. (2000). ***Bowling alone: The collapse and revival of American community***. Simon and Schuster.
- Qian, Y., & Qian, Z. (2015). The impact of happiness on household consumption in China. ***Social Indicators Research***, 124(3), 929-947.
- Ragan, J. and Thomas L. (1990). ***Principle of Economics***. San Diego: Harcourt Brace Jovanoich.
- Roberts, M. L. (1998). Gender, consumption, and commodity culture. ***The American Historical Review***, 103(3), 817-844.
- Robertson, D., and J. Symons. (2000). ***Factor residuals in SUR regressions: Estimating panels allowing for cross-sectional correlation***. Unpublished manuscript.
- Romer, C. D., & Romer, D. H. (2014). The incentive effects of marginal tax rates: Evidence from the interwar era. ***American Economic Journal: Economic Policy***, 6(3), 242-81.
- Rosenberg, M., Schooler, C., Schoenbach, C., & Rosenberg, F. (1995). Global self-esteem and specific self-esteem: Different concepts, different outcomes. ***American Sociological Review***, 141-156.
- Rosett, R. and Cootner, P. (1968). The random character of stock market prices. ***Econometrica***, 36(1), 191.
- Russell, B. (1930). ***The Conquest of Happiness***, Great Britain by George Allen & Unwin.

- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 141-166.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069.
- Sacks, D. W., Stevenson, B., & Wolfers, J. (2012). The new stylized facts about income and subjective well-being. *Emotion*, 12(6), 1181.
- Samuelson, P. A. (1973). Proof that properly discounted present values of assets vibrate randomly. *The Bell Journal of Economics and Management Science*, 369-374.
- Sanne, C. (2002). Willing consumers—or locked-in? Policies for a sustainable consumption. *Ecological Economics*, 42(1-2), 273-287.
- Schiffman, L. G., & Kanuk, L. L. (2000). *Consumer Behaviour*. Prentice Hall Upper Saddle River. New Jersey.
- Schooley, D. K., Worden, D. D. (2010). Fueling the Credit Crisis: Who Uses Consumer Credit and What Drives Debt Burden&Quest. *Business Economics*, 45(4), 266-276.
- Schwarze, J., & Härpfer, M. (2007). Are people inequality averse, and do they prefer redistribution by the state? Evidence from German longitudinal data on life satisfaction. *The Journal of Socio-Economics*, 36(2), 233-249.
- Scotti, C. (2016). Surprise and uncertainty indexes: Real-time aggregation of real-activity macro-surprises. *Journal of Monetary Economics*, 82, 1-19.
- Seligman, M. E. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Simon and Schuster.
- Senemoğlu, N. (2014). *Yargı Yayınevi Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, 23. Baskı, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Seyfang, G., & Smith, A. (2007). Grassroots innovations for sustainable development: Towards a new research and policy agenda. *Environmental Politics*, 16(4), 584-603.
- Shapiro, M. D., & Slemrod, J. (1995). Consumer response to the timing of income: evidence from a change in tax withholding. *The American Economic Review*, 85(1), 274-283.
- Shapiro, M. D., & Slemrod, J. (2003). Consumer response to tax rebates. *American Economic Review*, 93(1), 381-396.
- Sharot, T., De Martino, B., & Dolan, R. J. (2009). How choice reveals and shapes expected hedonic outcome. *Journal of Neuroscience*, 29(12), 3760-3765.

- Siisiäinen, M. (2000). ***Social capital, power and the third sector***. The third sector in Finland. Helsinki: STKL, 3-25.
- Silva, S. S. and Pinho, C. (2012). The Impact of Renewable Energy Sources on Economic Growth and CO2 Emissions- a SVAR approach, ***European Research Studies Journal***, XV, issue 4, p. 133-144,
- Sin, N. L., Jacobs, K. M., & Lyubomirsky, S. (2011). House and happiness: A differential diagnosis. ***House and Psychology***, 77-94.
- Sivri, U., Eryüzlü, Ö. G. H. (2010). Rasyonel beklentiler-yaşam boyu sürekli gelir hipotezinin testi. ***Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal***, (11), 90-99.
- Solomon, M. R. (2018). ***Consumer behavior: Buying having and being***. Pearson.
- Songur, D. (2022). Does economic policy uncertainty affect imports? evidence from panel data analysis. ***Yönetim Ve Ekonomi Dergisi***, 29(2), 281-295.
- Songur, M. (2020). Türkiye’de Tüketim ile Belirsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki: Doğrusal Olmayan ARDL Yaklaşımı. ***Maliye Dergisi***, 179, 71-84.
- Stanca, L. (2010). The geography of economics and happiness: spatial patterns in the effects of economic conditions on well-being. ***Social Indic Res***, 99(1):115–133
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: assessing the presence of and search for meaning in life. ***Journal of Counseling Psychology***, 53(1), 80.
- Steptoe, A., Deaton, A., & Stone, A. A. (2015). Subjective well-being, health, and aging. ***The Lancet***, 385(9968), 640-648.
- Stevenson, B., & Wolfers, J. (2013). Subjective well-being and income: Is there any evidence of satiation? ***American Economic Review***, 103(3), 598-604.
- Stigler, S.M. (1986). ***The History of Statistics: The Measurement of Uncertainty before 1900***. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Stones, M. J., Kozma, A., Hirdes, J., Gold, D., Arbuckle, T., & Kolopack, P. (1996). Short happiness and affect research protocol (SHARP). ***Social Indicators Research***, 37, 75-91.
- Stevenson, B. ve Wolfers, J. (2008). ***Economic growth and subjective well-being: reassessing the Easterlin paradox***. In: Brookings papers on economic activity, Economic Studies Program, Bookings Institution, vol 39(1), pp 1–102. NBER Working Paper No. 14282.

- Strauss, J. and Yigit, T. (2003), Shortfalls of Panel Unit Root Testing. *Economics Letters*, 81, 309-313.
- Sul, S., Tobler, P., Hein, G., Leiberger, S., Park, S., Fehr, E., ... & Kim, H. (2015). Spatial gradient in value representation along the medial prefrontal cortex reflects individual differences in prosociality. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112 (25), 7851-7856.
- Swamy, P. A. (1970). Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model. *Econometrica*, 38(2), 311–323. <https://doi.org/10.2307/1913012>
- Swinyard, W. R. (1993). The effects of mood, involvement, and quality of store experience on shopping intentions. *Journal of Consumer Research*, 20(2), 271-280.
- Tardy, C. H. (1985). Social support measurement. *American Journal of Community Psychology*, 13(2), 187.
- Tartaglia, S., Gattino, S., & Fedi, A. (2017). Life satisfaction and alcohol consumption among young adults at social gatherings. *Journal of Happiness Studies*, 19(7), 2023-2034.
- Taylor, J. B. (1993). *Discretion versus policy rules in practice*. In Carnegie-Rochester conference series on public policy (Vol. 39, pp. 195-214). North-Holland.
- Thøgersen, J. (1999). Spillover processes in the development of a sustainable consumption pattern. *Journal of Economic Psychology*, 20(1), 53-81.
- Thøgersen, J. (2000). Psychological determinants of paying attention to eco-labels in purchase decisions: Model development and multinational validation. *Journal of Consumer Policy*, 23(3), 285-313.
- Thøgersen, J., & Ölander, F. (2002). Human values and the emergence of a sustainable consumption pattern: A panel study. *Journal of Economic Psychology*, 23(5), 605-630.
- Thoits, P. A., & Hewitt, L. N. (2001). Volunteer work and well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 115-131.
- Touré-Tillery, M. and Fishbach, A. (2017). Too far to help: the effect of perceived distance on the expected impact and likelihood of charitable action. *Journal of Personality and Social Psychology*, 112(6), 860-876.
- Tukker, A., Sto, E., & Vezzoli, C. (2008). The governance and practice of change of sustainable consumption and production. *Journal of Cleaner Production*, 16(11), 1143-1145.

- Usta, C., Mete, E. (2022). Ekonomik politika belirsizliğinin makro ekonomik göstergeler üzerine etkisi: avrupa birliği ülkeleri örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(27), 644-659.
- Ünsal, E. (2004). *Mikro İktisat (5. Baskı)*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Van Vliet, B. J. (2002). Greening the grid: the ecological modernization of network-bound systems. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 15(2), 107-125.
- Vančová, T. (2019). The excess smoothness and sensitivity of consumption in the v4 countries. *Acta Universitatis Agriculturae Et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 67(6), 1653-1663.
- Veenhoven, R. (1996). Happy life-expectancy: A comprehensive measure of quality-of-life in nations. *Social Indicators Research*, 39(1), 1-58.
- Vural, B. M., Koç, Ş. A., & Vural, K. (2010). Belirsizliğin özel tüketim harcamaları üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 107-126.
- Walker, W. E., Harremoës, P., Rotmans, J., Van Der Sluijs, J. P., Van Asselt, M. B., Janssen, P., & Kreyer von Krauss, M. P. (2003). Defining uncertainty: a conceptual basis for uncertainty management in model-based decision support. *Integrated Assessment*, 4(1), 5-17.
- Walls, M. (2006). *Extended producer responsibility and product design*. Economic theory and selected case studies. OECD.
- Warr, P. (2007). Searching for happiness at work. *The Psychologist*, 20(12), 726–729.
- Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: the PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063.
- Weale, A. (1992). *The new politics of pollution*. Manchester University Press.
- Weiss, M., Iotzov, V., Zhou, Y., & Hein, G. (2022). The bright and dark sides of egoism. *Frontiers in Psychiatry*, 13.
- Wells, W. D., & Gubar, G. (1966). Life Cycle Concept in Marketing Research. *Journal of Marketing Research*, 3(4), 355-363.
- Whaley, R. E. (2000). The investor fear gauge. *Journal of Portfolio Management*, 26(3), 12.

- WHOQOL Group (1998). The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): development and general psychometric properties. *Social Science & Medicine*, 46(12), 1569-1585.
- Wilcox, K., & Stephen, A. T. (2013). Are close friends the enemy? Online social networks, self-esteem, and self-control. *Journal of Consumer Research*, 40(1), 90-103.
- Wilkinson, R. G., & Pickett, K. E. (2009). Income inequality and social dysfunction. *Annual Review of Sociology*, 35, 493-511.
- Wille, B., De Fruyt, F., & Feys, M. (2013). Big five traits and intrinsic success in the new career era: A 15-Year longitudinal study on employability and Work-Family conflict. *Applied Psychology*, 62(1), 124-156.
- Williams, K. J., & Alliger, G. M. (1994). Role stressors, mood spillover, and perceptions of work-family conflict in employed parents. *Academy of Management Journal*, 37(4), 837-868.
- Wills, T. A. (1991). *Social support and interpersonal relationships*. In M. S. Clark (Ed.), Prosocial behavior (pp. 265–289). Sage Publications, Inc.
- Wooldridge, J. M. (2002) Econometric analysis of cross section and panel data. MIT Press, Cambridge.
- Xin, D. and Xin, L. (2022). The impact of economic policy uncertainty on pm 2.5 pollution—evidence from 25 countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(25), 38126-38142.
- Quah, D. (1994). Exploiting cross-section variation for unit root inference in dynamic data, *Economics Letters*, 44, issue 1-2, p. 9-19,
- Yalçınkaya, Ö. (2016). “G-20 Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritesi Teorisinin Geçerliliği: Panel Birim Kök Testinden Kanıtlar.” *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5: 145-162.
- Ye, D., Ng, Y. K., & Lian, Y. (2015). Culture and happiness. *Social Indicators Research*, 123, 519-547.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Tağdemir, M. (2014). *Makro Ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Young, W., Hwang, K., McDonald, S., & Oates, C. J. (2010). Sustainable consumption: green consumer behavior when purchasing products. *Sustainable Development*, 18(1), 20-31.

- Yun, Y., & Jung, H. Y. (2020). Effects of uncertainty shocks on household consumption and working hours: a fuzzy cognitive map-based approach. *Mathematics*, 8(6), 889. <https://doi.org/10.3390/math8060889>.
- Zelenski, J. M., & Nisbet, E. K. (2014). Happiness and feeling connected: The distinct role of nature relatedness. *Environment and Behavior*, 46(1), 3-23.
- Zellner, A. (1962). An Efficient Method of Estimating Seemingly Unrelated Regressions and Tests for Aggregation Bias. *Journal of the American Statistical Association*, Volume 57, Issue 298
- Zhang, Y., & Wan, G. (2004). Liquidity constraint, uncertainty and household consumption in China. *Applied Economics*, 36(19), 2221–2229. <https://doi.org/10.1080/0003684042000266991>
- Zhang, S., Hou, C., & Chen, J. (2019). Homeownership, city integration, and the sense of happiness of migrants in urban China. *Frontiers of Business Research in China*, 13(1).
- Zhang, Z. (2023). Economic policy uncertainty, national saving rate and its heterogeneity analysis: based on big data analysis. *Frontiers in Computing and Intelligent Systems*, 2(3), 30-36.
- Zheng, G. and Zhu, S. (2021). Research on the effectiveness of China's macro control policy on output and technological progress under economic policy uncertainty. *Sustainability*, 13(12), 6844.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Alçıçek, Asima İsaoglu
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
ORCID : 0000-0002-7458-864X

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2025
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2020
Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü	2015

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2022	Birleşmiş Milletler Van Temsilciliği	Koordinatör

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Asima İsaoglu Alçiçek
Öğrenci No	20920002056
Anabilim Dalı	İktisat
Programı	İktisat
Statüsü	Yüksek Lisans Doktora

Tez Bilgileri	
Başlığı/Konusu	OECD Ülkelerinde Mutluluk ve Ekonomi Politikası Belirsizliğinin Hanehalkı Tüketim Harcamaları Üzerine Etkisinin İki Aşamalı Fark GMM Yöntemi ile Analizi

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	117
İntihal Tespit Programı	Turnitin
Benzerlik Oranı (%)	7
Tarih	16.12.2024

*** Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:**

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Danışman		Öğrenci
Adı Soyadı	Prof. Dr. M. Akif Arvas	Asima İsaoglu Alçiçek
İmza		
		Tarih 14.08.2025